

BIBLIOTECA DE SOCIOLOGIE, ETICĂ ŞI POLITICĂ
CONDUSĂ DE
D. GUSTI
S O C I O L O G I A R O M Â N I E I

2

DRĂGUŞ
UN SAT DIN ŢARA OLTULUI (FĂGĂRAŞ)

MANIFESTĂRI SPIRITUALE

REPREZENTAREA CERULUI

DE

ION I. IONICĂ

EX LIBRIS 246
Nicolae Bot

INSTITUTUL DE ŞTIINŢE SOCIALE AL ROMÂNIEI

BUCUREŞTI 1944

DIN PUBLICAȚIILE INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE SOCIALE AL ROMÂNIEI

de sub conducerea Profesorului D. GUSTI

I. PUBLICAȚII PERIODICE:

1. ARHIVA PENTRU ȘTIINȚA ȘI REFORMA SOCIALĂ, Anii I (Nr. 1 și 2—3, epuizate), II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII (apărut în limba franceză), XIV, XV și XVI (apărut în limba franceză), (1919—1943).
2. SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ, Anii I, II, III, IV și V, (1936—1944).
3. AFFAIRES DANUBIENNES, Revue de l'Europe Centrale et du Sud-Est. Institut de Sciences Sociales de Roumanie. Centre de Hautes Études Internationales. I-e, II-e, III-e, IV-e, et V-e années (1938—1942).
4. BULETINELE UNOR SECȚII ALE INSTITUTULUI:
  - a. Buletinul Secției de Studii Cooperative, Anii I, II și III (1927—1930).
  - b. Buletinul Secției Economice, Nr. 1 și 2 (1932); Nr. 1—3 (1933—1934).
  - c. Buletinul Secției Bibliologice, Nr. 1 (1932).

II. VOLUME:

1. BIBLIOTECA DE SOCIOLOGIE, ETICĂ ȘI POLITICĂ

A. SOCIOLOGIA ROMÂNIEI

1. NEREJ, un village d'une région archaïque. Monographie sociologique dirigée par H. H. Stahl, avec une préface par D. Gusti.
  - I-er vol. Les cadres cosmologique, biologique et psychique.
  - II-e vol. Les manifestations spirituelles.
  - III-e vol. Les manifestations économiques, juridiques et administratives. Unités, procès et tendances sociales, 1939, XXIII + 406 + 322 + 402 pages.
2. DRĂGUȘ, un sat din Țara Oltului (Făgăraș). Monografie sociologică (în curs de publicare).
3. CLOPOTIVA, un sat din Hațeg. Monografie sociologică sub conducerea lui Ion Conea.
  - Vol. I. Cadrele.
  - Vol. II. Manifestările, 1940, XX + VIII + 574 p.
4. 60 SATE ROMÂNEȘTI, cercetate de Echipele Regale Studentești. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și Dr. D. C. Georgescu. Cu un studiu despre Starea de azi a satului românesc de Prof. D. Gusti.

(urmare la p. III copertă)

REPREZENTAREA CERULUI

BIBLIOTECA DE SOCIOLOGIE, ETICĂ ȘI POLITICĂ
CONDUSĂ DE
D. GUSTI
S O C I O L O G I A R O M Â N I E I

2

DRĂGUȘ
UN SAT DIN ȚARA OLTULUI (FĂGĂRAȘ)

MANIFESTĂRI SPIRITUALE

REPREZENTAREA CERULUI

DE

ION I. IONICĂ

BJC

1016393N

*Colegului conf. dr. Nicolae Bot,
cu sentimente de prețioasă
prietenescă.
Primăvara 1984 Nicolae Dunăre*

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE SOCIALE AL ROMÂNIEI

BUCUREȘTI 1944

DRĂGUȘ

UN SAT DIN ȚARA OLTULUI (FĂGĂRAȘ)

PLANUL MONOGRAFIEI :

A. CADRELE :

I. Cadrul cosmic :

1. Condiția fizică : geologică, orografică, hidrografică, climatologică, etc.
2. Condiția fizică : floră și faună.
3. Așezările sociale : vatra satului, case, drumuri, fântâni, etc.
4. Natură și cultură.

II. Cadrul biologic :

1. Tipul antropologic.
2. Factorii demografici : structura populației, mișcarea populației, neamuri și familii (genealogie).
3. Igiena populației : morbiditate, alimentație, locuință.
4. Ereditate și adaptare la mediu. Selecțiune socială.

III. Cadrul istoric :

1. Trecutul Țării Oltului.
2. Trecutul Drăgușului.
3. Structura socială tradițională în Drăguș.

IV. Cadrul psihic :

1. Structura psihică, individuală.
2. Structura mentalității colective.
3. Personalități din sat : a. în trecut (Ion Codru-Drăgușanu, etc.); b. în prezent.
4. Conformism și inovație.

B. MANIFESTĂRILE :

V. Manifestări spirituale :

1. Graiul.
2. Vieța religioasă.
3. Vieța morală.
4. Concepția despre lume și vieța : filosofie (cugetarea); știință (cerul), timpul și calendarul, magia (rituri și credințe domestice, rituri și credințe cu plante medicinale).
5. Vieța artistică : literatură, muzică;
arta plastică : arhitectură, sculptură (împodobirea porților), ceramică (olărit), icoanele pe sticlă, interioarele caselor, țesături, port; opinii despre frumos.
6. Obiceiuri și ceremonii : naștere, botez, nuntă, înmormântare; sărbători de peste an; claca popii, etc.
7. Știința de carte și folosirea cărții.

VI. *Manifestări economice :*

1. Agricultură.
2. Creșterea vitelor : păstoritul, pășunea, turmele.
3. Pădurea.
4. Meserii și industrii sătești.
5. Industria casnică.
6. Comerțul în sat și la târg.
7. Cooperația.
8. Budgetele.
9. Structura economică a satului.

VII. *Manifestări juridice :*

1. Vieața juridică tradițională.
2. Vieața juridică procesivă.
3. Proprietatea ; individuală și colectivă

VIII. *Manifestări politico-administrative :*

1. Concepții politice.
2. Grupări și acțiuni politice.
3. Finanțele comunale.
4. Administrația comunală.

C. UNITĂȚI, RELAȚII, PROCESE :

IX. *Unități și subunități sociale în sat :*

1. Familiile și neamurile.
2. Gospodăriile.
3. Vecinătățile.
4. Categoriile sociale ; boieri și iobagi.
5. Cetele și jocurile de copii.
6. Cetele de feciori.
7. Șezătorile de fete.
8. Hora.
9. Clubul Husarilor.
10. Șezătorile de femei.
11. Obiceiurile ca instituții sociale.
12. Confesiunile.
13. Grupările politice.
14. Cărciuma.
15. Biserica
16. Școala — Străjeria — Premilităria.
17. Căminul Cultural.
18. Satul ca unitate socială.

X. *Relații :*

1. Relații între rude de sânge și rudeni spirituale.
2. Relații : simpatetice, în familie, între vecini, între stăpâni și servitori. Opinie publică.
3. Relații cu satele învecinate și cu orașul.
4. Relațiile Drăgășenilor cu cei plecați din sat.

XI. *Procese :*

1. Procesul de emigrare și imigrare.
2. Procesul de emigrare în Statele Unite ale Americii și în Canada.
3. Procesul de orașenizare.
4. Transformările structurii sociale țărănești.

D. CARACTERIZAREA SOCIOLOGICĂ A DRĂGUȘULUI

CUPRINSUL

	Pag.
PLANUL MONOGRAFIEI DRĂGUȘ	V
FIZICA CEREASCĂ DESCRIPTIVĂ	12
Soarele și Luna	12
Tabelul I. — Reprezentarea Cerului	20
Constelațiile	21
Stele, Comete, Meteoriti	35
Interpretare de Ansamblu	45
REPREZENTĂRILE ȘI GRUPUL SOCIAL	48
Caracterul utilitar al cunoștințelor	48
Constelații de anotimp	50
Tabelul II. — Răspândirea cunoștințelor despre Cer	54
Răspândirea în Sat a cunoștințelor asupra Cerului	56
Constelații Pastorale — Constelații Agricole	59
Calea spre Știință	61
MARILE CADRE	64
Coordonatele Spațiale	64
Tabelul III. — Reprezentarea Cerului	65
Ziua și viziunile sale	68
Săptămâna și luna	71
Timpurile anului și calendarul	73
Schema Numerică	79
Tabelul IV. — Informatorii	81

INTRODUCERE

MITOLOGIE ȘI ȘTIINȚĂ POPULARĂ

În 1931, într'un plan de cercetare a vieții spirituale în cadrul satului românesc, am alcătuit un capitol special din ceea ce am numit « mitologie și știință populară », grupând aci datele locale ce pot fi subsumate categoriei cunoașterii și explicației. Sunt încercările poporului de reprezentare și explicare a fenomenelor naturii care acopere distanța dela astre până la firul de iarbă și până la omul însuși. Evident aceste încercări cuprind elemente de natură foarte deosebită, învecinându-se aci reprezentările emoționale de fapte supraomenești, care deschid drumul spre religie, cu observațiile empirice care ne apropie de tehnică. Ele se întrepătrund aproape continuu și dau o fizionomie particulară și o realitate distinctă acestui grup de cunoștințe populare. Astfel capitolul acesta, pe care îl numim și de știință populară cuprinde și mai mult și mai puțin decât o știință. Cuprinde mai mult, pentru că datele sale nu sunt cunoștințe abstracte, despuiate de viață, neavând decât o ființă rece, intelectuală, ci elemente vii, determinante de acțiune, încărcate de culoare și de intensitate emoțională. De aceea ele intră mai adânc și sunt prinse mai strâns în țesătura vieții sociale particulare. Cuprinde însă și mai puțin, pentru că acestor date le lipsesc și rigoarea și coerența și critica, caracteristice disciplinei științifice formate.

Așa cum se înfățișează, cu unitatea lor actuală în viața satului, datele acestea alcătuiesc, în totalitatea lor, o reprezentare a lumii, pe deosebite trepte de mentalitate, reprezentare cu care societatea își caută potrivirea în toate articulațiunile sale. Raportul acesta e fundamental și are un dublu sens. El poate merge dela societate spre reprezentare, proiectând în aceasta particularitățile vieții grupului. El poate merge și dela reprezentare spre societate, modelând formele de organizare sau de activitate socială după elementele de înțelegere pe care le cuprinde. În deslușirea acestui raport

stă sarcina de căpetenie a cercetării în domeniul nostru. Ea ne poate duce, în privința aceasta, până la determinarea unor planuri de vechime deosebită pe care s'ar așeza reprezentări și elemente sociale corespondente.

Înainte însă, ea va avea să circumscrie întinderea și forma exactă a reprezentărilor locale.

În extensiune logică, cercetarea urmărește aci obiectul său în cuprinsul a trei diviziuni principale: *natura fizică, natura organică, omul și viața socială*¹⁾.

Din aceste trei diviziuni, asupra celei dintâi ne-am oprit în deosebi la Drăguș, în cursul, mai cu seamă, a două campanii de vară, în 1932 și 1934, iar rezultatele strânse le prezentăm în paginile de mai jos.

În prezentarea pe care o dăm și care pune în genere alte probleme decât acelea ale științei constituite, nu părăsim cu totul, din punct de vedere al economiei tratării, liniile mari ale expunerii sistematice. Două împărțiri se impun aci. Pe de o parte stă *cerul* cu aștrii, cu constelațiile sale, al căror mers ritmează timpul omenesc; pe de alta stă *pământul* cu meteorii săi, cu vântul și fulgerul, cu grindina și ploaia, etc., care toate vin pentru oamenii locului cu semnele și semnificațiile lor particulare. În scurt o astronomie populară și o meteorologie populară formează cele două secțiuni ale expunerii. Ele aduc fiecare rezonanțe sociale deosebite.

Pentru prima secțiune — *fizica cerească* — prezentarea noastră e mai întâi expositivă. Ea înfățișează pe rând concepțiile locale despre *a) Soare și Lună; b) Constelații* (prinse într'o hartă locală a cerului); *c) Stele, comete și meteoriți*, nu fără a le căuta, pe cât materialul documentar o autorizează, cadrul mitic sau de observație empirică propriu fiecăreia. Aceasta duce la sfârșit spre un capitol de interpretare.

Partea următoare caută, dincolo de reprezentări, *grupul social*. Ea se străduiește să pună în lumină funcțiunea pozitivă a cunoștințelor de astronomie populară și, în legătură cu ea, difuzarea acestor cunoștințe în mediul sătesc, apoi grupul de cunoscători favorizați, indicând și problemele ce se ridică în cale. Oprindu-se asupra acestui grup de cunoscători privilegiați, ea caută să pătrundă și în procesul de formație a cunoștinței științifice.

O a treia parte este consacrată *marilor cadre*, cari apar în toate reprezentările fizice cerești locale, dar cari nu sunt tratate direct în niciunul din capitolele precedente: spațiul și timpul. Ele sunt socotite ca forme ale rânduiei de viață a grupului în raport cu cursul, local reprezentat, al vieții cosmice. *a) Coordonatele spațiale; b) Ziua și diviziunile sale; c) Săptămâna și luna; d) Timpurile anului și calendarul* formează capitolele

---

¹⁾ Planul care o organizează a fost dat la vreme, iar chestionarul se și găsește în-tâmplător publicat în ed. F. R.: *Monografia unui sat* de d-l H. H. Stahl.

de tratare ale acestei părți. Ea se încheie cu un punct de întrebare asupra schemelor numerice locale.

Pentru *fizica pământului*, capitolele vor privi succesiv, întâi concepțiile despre așezarea și forma pământului, apoi pe acelea referitoare la fiecare categorie de meteori în parte: *a) Vântul; b) Norii; c) Fulgerul; d) Grindina și furtuna (vremea); e) Ploaia; f) Curcubeul*. Pentru fiecare vom căuta să prindem legătura concepțiilor, mitice sau positive, cu viața grupului social.

FIZICĂ CEREASCĂ DESCRIPTIVĂ

Capitolul acesta caută o reconstituire analitică, pe categorii de reprezentări, a datelor privitoare la regiunea superioară. El expune astfel succesiv cunoștințe și credințe ale grupului drăgușan despre cer și făpturile lui distincte, adică despre Soare și Lună, constelații, stele și apariții stelare. Trecând reprezentările privitoare la cer alături de cele privitoare la stele, de care par mai strâns legate, noi menținem în expunere capetele de diviziuni mai sus indicate. Făcând aceasta, voim să urmăm nu atât o ordine convențională, cât o idee de ierarhie, care ne pare a fi a sătenilor înșiși.

Ne oprim astfel, în primul rând, la reprezentările solare.

SOARELE ȘI LUNA

Soarele. Asupra Soarelui — ca și, de altfel asupra altor reprezentări — informațiile ne pot veni din două izvoare. Unele le găsim în convorbirea și explicația actuală a sătenilor, altele în diferite documente locale: basme, descântece, expresii, cari toate ne aduc, în alcătuirea lor neschimbată, tradițională, date prețioase privind vechile forme ale reprezentărilor locale. Un astfel de document găsim, relativ la reprezentarea solară, în câteva rânduri de cântec ritual agrar, cu care își întovărășesc înapoierea spre casă, la sfârșitul secerișului, secerătorii din Drăguș (faptul e general în Țara Oltului):

*Dealu' Mohului
Umbra snopului,
Cine se umbrea
Și se sfătua?
Sora Soarelui
Și cu-a Boarelui.
Ele se umbrea
Și se sfătua
Care e mai mare
Sora Soarelui
Că așa zicea
Că iea ie mai mare.*

Că-i frate-so Soare
Și de cân' răsare
Pân cân' sfințește
Lumea o 'ncălzește
Că de n'ar sori
Lumea n'ar mai fi.

.....

(Drăguș, 1 August, 1929).

Asupra acestui cântec, ca și asupra întregului ritual agrar dela sfârșitul secerișului în Țara Oltului, ne-am oprit într'o altă lucrare și părerea pe care o exprimăm acolo (sprijinită pe un mai larg material informativ și comparativ) e că *Sora Soarelui* traduce într'o adaptare mai nouă o foarte veche reprezentare solară *femenină* aparținând unui alt ciclu mitic sau, poate, și un vechiu dublet *femenin* al divinității solare masculine. (Asemenea dublete au fost frecvente în mitologiile europene). Astfel cântecul ritual și, alături, cununa de grâu care, în forma sa circulară sau de cruce, conține elemente de simbolism solar, ne pun înainte urmele posibile ale unui cult al Soarelui, propriu străvechei populații a ținutului. Date istorice care să confirme o asemenea ipoteză ne lipsesc. Totuși, oricare ar fi interpretarea, un fapt rămâne sigur: Soarele până astăzi, e socotit de localnici ca sfânt: *Sfântu' Soare*. El e reprezentat ca stăpânul lumii cerești și poate un generator al acestei lumi: constelații, stele, chiar și Luna par a-și împrumuta lumina și făptura dela el.

Noi gândim că's din Soare rupte . . . Iel ie ființa cea mai mare cerească (f. 43).
Soarele ie mai mare decât toți. Iel e Tata nostru (f. 176).

Soarele apare aci ca ființă masculină, așa cum îl întâlnim în întregul cerc de civilizație al Europei meridionale.

Iată acum reprezentarea locală a mișcării lui.

Soarele se ridică zilnic, scurtă vreme după revărsatul zorilor, dela Răsărit spre a dispăre, când circuitul său pe bolta cerească se încheie, la Sfințit. Atât Răsăritul Soarelui cât și Sfințitul său nu sunt puncte fixe ale zării, ci ele se mută odată cu timpurile anului. Drăgușenii deosebesc un *Răsărit de vară* și un *Răsărit de iarnă*, de asemeni un *Sfințit de vară* și un *Sfințit de iarnă*.

Pe bolta cerească, mersul Soarelui străbate diferite înălțimi și declinări care sunt cunoscute tradițional și sunt localizate acolo. Din Răsărit el se înalță în *Prânz* (cam 45° deasupra orizontului), apoi la *Amiază* (la meridian), dela *Amiază* coboară la *Vecernie* (cam 135° în același sens) spre a se mistui la Sfințit. Acesta va fi și circuitul stelelor și al constelațiilor (v. Tbl. III, p. 64, fig. 1).

Circuitul Soarelui pe boltă nu este nici mereu același, nici văzut deoptrivă și la aceeași oră pe toată fața pământului. În părțile din spre Răsărit Soarele se ridică mai de vreme, el apune mai târziu în părțile dinspre Sfințit :

Acum și cân' răsare Soarele nu răsare în toate țările de-o dată. Noi sântem mai îndărăpt, Rusia ie mai în față. Acolo răsare Soarele cu un ceas-două mai de vreme. Acuma (ora 8 seara în Aug.) la Buda-Pesta ie lumină (f. 176).

Apoi circuitul de vară al Soarelui e mai lung, e mai scurt cel de iarnă. Cu această deosebire de circuit este pusă în legătură durata inegală, după anotimpuri, a zilelor și a nopților, ca și diferența de temperatură dintre timpurile anului :

Cân' să dăpartă (Soarele) spre Amiază (Sud), atunci să mărește noaptea, să mărește că Soarele răsare tot mai târziu, tot mai spre Sud. Vara răsare tot mai înainte (Spre Nord) (f. 176).

Iarna Soarele merge pă un cerc mai jos, că răsare mai numa' de-asupra munților. Toate ăstea le știu de la tata; mergeam cu vitele. Tata a fost cioban până la 35 de ani. Atunci s'o 'nsurat.

Da vara să ridică Soarele sus dă tot, și d'aia ie mai frig iarna că răsare mai jos. Și acum (August) tot mai la vale să lasă, numa' nu poți să judeci din vedere (f. 46).

De cauza deosebirii de temperatură găsim legată și ideea unei apropieri sau depărtări a Soarelui de Pământ. Raportul cauzal nu este însă bine înțeles; el apare mai curând inversat.

Uite și Soarele ie câte-o dată mai aproape, câte-o dată ie mai departe (f. 176).

E mai aproape când se ridică la Răsăritul de vară, e mai departe când se ridică la Răsăritul de iarnă.

În ridicarea spre cauze, cheia explicației ne este dată aci în mișcarea Soarelui împrejurul Pământului. Iată cum întreaga teorie ne este înfățișată, în opoziție cu doctrina oficială, a cărei influență se simte tot mai puternică la sat :

Pământu' ie nemișcat, Soarele se 'nvârtește. Soarele ie iarna micuț, că să lasă mai jos — nu că să ridică Pământu' — și ie ziua micuță. Și vara să ridică mai sus. Ei bine, să zăcem că să sucește Pământu', Soarele ar hi tot acolo, și iarna și vara ar hi o zi tot așa dă mare. Ieu așa îmi închipui, apăi altu' zică cum o zice! Da iel (Soarele) vara se ridică mai sus (mai spre înaltul cerului, iar în raport cu poziția de iarnă, mai spre Nord) și iarna să lasă mai jos și d'aia să face ziua mică. Ca cum merge omu' pă munte: ăla de merge pă muche merge oblu și să vede tot timpul și ăl de merge pă mijlocu' lui să mai lasă și nu să mai vede (f. 111).

În legătură cu Soarele un loc însemnat ocupă în reprezentarea locală, eclipsele numite *întunecimi de Soare*. Ele sunt pentru localnici semne prevestitoare de mari nenorociri: războaie, răscoale, etc. Ca semnificație sunt echivalente cu eclipsele de Lună, dar cu un accent de însemnătate mai mare relativ la faptele prevestite. Ne vom ocupa de toate împreună mai jos, în diviziunea privitoare la reprezentările lunare.

După diferite particularități ale luminii Soarelui, cu deosebire în momentul apusului, prevestesc oamenii din Drăguș schimbarea vremii (v. f. 178). Despre aceasta însă la Meteorologie.

Luna. Luna ocupă pe cerul de noapte un loc simetric acelaia pe care îl ocupă Soarele pe cerul de zi. Insemnătatea sa e însă mai scăzută.

Luna e și ea *sfântă*.

Luna-i sfântă și își are lumina ei. E sfântă că de ce luminează (f. 184).

O reprezentare, care s'ar putea să nu fie străină de influența vreunei literaturi școlare, ne-o înfățișează drept ochiul lui Dumnezeu:

Luna zice că-i ochiu' lu' Dumnezău (f. 32).

Tema mitică nu ne poate surprinde; o întâlnim relativ la Soare în mai multe părți ¹⁾.

Găsim tot aci și concepția care asimilează Luna stelelor:

Luna ie tot o stea, tot un corp ceresc,
cu adaosul:

ieu am auzit pe unu' că are lumina dela Soare (f. 26).

Apoi influența doctrinei oficiale se arată netedă la unii săteni, dintre cari unul îmi explică după un atlas «geografic și fizic» ²⁾ revoluția Lunei, eclipsele etc. (v. f. 33).

Un loc mai larg ocupă cunoștința locală a fazelor Lunii. Avem în privința aceasta două formule. Una, care se resimte de înrâurirea științei oficiale, dă fazele lunei în patru timpuri. Cealaltă le dă în trei timpuri. Prima formulă e redată în fișa Nr. 1 a studentului localnic Gh. Rogozea (fiind el însuși informator): «Se cunoaște întreagă rotația Lunii: 1. *Lună nouă*. 2. *Lună de jumătate*, primul pătrar. 3. *Lună plină* și 4. *Ultimul pătrar*, *Lună veche*». (v. și Tbl. III, p. 65, fig. 4 reprez. circulară).

Cea de-a doua formulă — singura pe care am întâlnit-o personal la informatorii mei — e dată în succesiunea a trei faze, comportând numai numirile îndătinat: *lună nouă*, *lună plină*, *lună veche*. Ea ne apare astfel a fi dată în tradiția locală.

Cân' începe subțire ca o seceră îi zicem *lună nouă*. Apăi *lună nouă* ține dela primu' pătrar (pătrar = $\frac{1}{4}$ parte luminată din discul lunar vizibil) până la trei pătrare și mai bine. Apăi ie *lună plină*, cân' să 'mplinește de tot. Apăi iar scade în partea de unde a 'nceput. Apăi ie *lună veche*. Cam o săptămână ie *lună nouă*, o săptămână *lună plină* și iar o săptămână *lună veche*. Nu durează patru săptămâni (schimbarea lunii). Cam numa' trei.

Zice că Marția (câțiva săteni de față corectează: *Lunia* și *Vinerea* trebuie să fie *Lună*, că *Lunia* încă să mai vede și *Vinerea* ie cea nouă. *Lunia* ie întoarsă înspre gata și *Vinerea* cu coarnele altfel înspre creștere (f. 181).

¹⁾ V. H. Krappe, *La genèse des mythes*, Paris, 1938, p. 89.

²⁾ Editat la Brașov, Tip. «Unirea», Gen. Teodorescu.

În același sens, însă cu intervale de opt zile:

Luna să schimbă în trei timpuri: într'unu' crește, într'unu' stă plină și într'unu' scade. — Cam cât ține un timp? — Opt zile. Din ce ghine dă să schimbă nu știm. Vine de-i lună nouă și-i lună plină... În câteva zile nu-i și-apoi iar crește și iar scade... și-așa-i... Da 'n toată Lunia și'n toată Vineria ieste lună (f. 187).

Id. f. 110: Luna Vineria de multe ori se ighește (ivește) Vineria și Lunia. (v. și Tab. III, fig. 4, reprez. triumphiulară).

Așa dar, alături de cele trei timpuri, cari sunt pentru unii de 7, pentru alții de 8 zile, avem un hiatus de câteva zile când nu mai e Lună. El ține de Luni până Vineri, adică 4 zile, sau de Vineri până Luni, adică trei zile, astfel încât dela o fază lunară până la revenirea ei trec, după unii 25 de zile (în acest sens trebuie înțeleasă și f. 44), după alții 27—28 de zile.

Cum este înțeleasă succesiunea fazelor Lunii?

În general o explicație nu întâlnim aci. Faptul este primit ca *dat* în rânduiala schimbărilor firii. Totuși o discriminare se caută între Lună și lumina ei, schimbările privind astfel nu Luna ci lumina Lunii. Ce este însă lumina Lunii? Alături de răspunsuri negative — « nu pot să știu » (f. 186) — întâlnim și interpretarea acesteia ca *puterea Lunii*, iar creșterea și scăderea Lunii ca dobândirea și pierderea acestei puteri.

Își ia puterea, își trage puterea îndărăt (f. 44, un informator vorbind de ultima fază a Lunii).

Și când lumina Lunii este socotită ca venindu-i dela Soare, spre acesta ar urma să se tragă și puterea ei.

Lumina să trage la Soare. Când scade Luna, lumina să pierde, nu Luna, că Luna să vede pă dă lături (lumièrè cendrée), numa' n'are putere.

— Și cine îi ia și îi dă lumina?

— Păi tot că ceva trebuie să fie acolo, o putere (f. 44).

Desprindem aci unul din marile concepte ale gândirii magice populare, conceptul de putere.

Succesiunea fazelor Lunii nu are aci un simplu interes teoretic. Ea intră în viața practică a grupului, unde înrăurește activitatea oamenilor, pentrucă, în credința localnicilor, înrăurește înainte cursul însuși al firii. Așa, bunăoară:

Sămănatu' de toamnă nu se face pă lună veche, zice că îl mănâncă viermii și tăciunele îl mănâncă. Nu ie bine.

— Și nu samănă?

— Nu samănă.

Nică: Oare din ce zice că nu-i bine să sameni pă lună veche?

Al.: Nu-i dintr'ăia că Luna-i mâncată și bonu tot așa?

Nică: Noa ia, așa o fi, ie Luna ca bonu' (f. 180).

Apoi:

Nici în lună nouă, nici în lună veche, nu să taie porcii. Ie o credință, zice că carnea face viermi. Credința asta ie foarte adâncită în tot satu'. Asta să folosește. Zice unu': Nu tai porcii? zice: Nu, că-i lună veche!

— Al.: Da ieu să vă spun drept, am tăiat chiar porcii pă lună nouă și veche și nu i-o mâncat viermii, i-o mâncat viermi aștielalți din curte (copiii) (f. 179).

Replica din urmă arată în ce măsură parte din vechile rânduielei mai sunt păstrate.

În sfârșit, între activitățile pe care le-am întâlnit aci sub înrâurirea Lunii și tăiatul lemnelor pentru construcție este dependent de o anume fază lunară:

Lemn pentru construcție, lemn de brad, așa ie obicei' să le aducem pă lună plină. Zice că le mănăncă carii dacă nu (f. 182).

Dăm aci, pentru ilustrare, o descriere foarte colorată a felului cum se făcea, acum 30—40 de ani încă, tăierea unor lemne pentru construcție.

Când mi-am făcut ieu casa, ie mult de-atunci, am mers în pădure cu badea Ghica, fie iertat! și cu alți doi și ne-am ales locu' ca să fie lemnu' bun, la munte, sus. Pe atunci io nu știam, că ieram tînăr. Badea Ghica zice: «noa stați în loc!». Iel iera meșter de căși, la nimestii lucra. Și s'o apucat iel și o tăiat un lemn mai mic, nefolositor, și zice: «ăsta-i al focului!». Și-o tăiat un altul tot ca ăla și zice: «ăsta-i al trăznetului!». Și o tăiat și un al treilea și zice: «ăsta-i al carilor!». Noa, zice, d'ăstea nu trebuie să vă atingeți nici unu', nici pari să faceți. Cu astea nu mai aveți treabă! Noa, zice, acum alegeți de care-ți place, alegeți bârne, grinzi, tot felu', da, zice, să nu tăiați până nu-mi arătați și mie! Că iel să pricepea la meserie. Iel cunoștea că lemnu' care-i crescut la față (la soare) și la loc mai gras, ie slab, da care-i crescut, la dos și la loc mai rău ie mai tare. Și atunci am tăiat câte ne-o trebuit.

Da atunci n'am plecat de-acasă, făr' numa' în lună plină. Am căutat să nu fie nici lună nouă, nici lună veche (f. 182).

Este poate, în înrâurirea Lunei asupra momentului prielnic al unei indeletniciri, efectul unei magii simpatice, așa cum și-au lămurit-o mai sus informatorii înșiși (v. f. 180). E poate și altceva. În datele de mai sus întâlnim aceeași temă: de câte ori lucrarea este întreprinsă în alt timp decât pe lună plină, ea este amenințată de distrugere prin viermi (sau carii). Pe lună plină însă nu. Vom înțelege de ce dacă aducem înainte și conceptul mai sus notat al *puterii* Lunii. Fazele Lunii aduc schimbări în această putere, care nu este deplină decât în faza a II-a, pe lună plină. Atunci ea neutralizează puterile adverse (între care și pe aceea a viermilor, a carilor) în întregul domeniu în care influența sa este recunoscută. Ori domeniul acesta, datele cele mai răspândite, universale aproape, ni-l arată a fi acela al vegetației¹⁾ și al vieții animale, unde Luna ține sub înrâurirea sa anumite funcțiuni ciclice. Cazurile întâlnite la Drăguș intră în aceste categorii și

¹⁾ Mère des végétaux, cf. și H. Krappe: *Genèse*, p. 100 etc.

nu avem oare în ele reflexul reprezentării unei lupte cosmice între puterea Lunii și puterea viermilor ca germeni ai destrucției universale? ¹⁾).

Luna plină ar fi deci momentul în care puterea viermilor fiind anulată, îndeletniciri ca semănatul, tăiatul lemnelor pentru construcție se pot prielnic începe.

Interpretarea aceasta pare confirmată, credem, de înțelesul care se dă tradițional nu fazelor obișnuite ale Lunii — poate și acestora odată — ci unor faze excepționale: *eclipselor*.

Tradițional, eclipsele de Lună sunt explicate prin *vârcolaci* sau *svârcolaci*: Luna este *mâncată* de vârcolaci.

Le câte-o dată Luna de să 'ntunecă, 'ce că o mănăcă vârcolacii (f. 7).

Zice că să pui ciobu' (afumat) și să te uiți cum mănâncă Luna vârcolacii. Acolo ie roșu ca sângele și nu să cunoaște, da în apă să vede (f. 108, id. f. 32, 45, 112, 185).

Ce sunt acești vârcolaci? Reprezentarea lor este astăzi foarte obscură. Mai adesea sunt închipuiți ca șerpi mari, ca balauri.

Eia's niște balauri care mănâncă Luna (f. 8). Aștia's un fel de șerpi, balauri (f. 145), id. f. 45 (nouri).

Alteori sunt înfățișați sub forma de *câni*:

Ca câinii așa se reped și mănâncă lumina Lunii, unu' de-o parte și altu' de alta (f. 112). Ieu nu știu, oa fi câinii lu' Dumnezeu (f. 32).

În termenul nostru de vârcolac (de veche origine slavă) e o sedimentare complexă. Pe de o parte, întâlnim în el, în accepția lui originară o reprezentare întru totul analoagă aceleia de *pricolici*: om-câine, om-lup ²⁾); pe de alta aceea de balaur, de șarpe și poate de vierme ³⁾. Oricum în lămurirea acestei reprezentări trebuiesc puse în față și documentele mai sus analizate, privind fazele Lunii și muncile favorizate de ele.

Eclipsele, local: întunecimile de Lună, mai au aci și un alt înțeles. Ele trebuiesc apropiate de eclipsele de Soare. Sunt, deopotrivă semne de vremuri grele, războaie etc.

¹⁾ Pentru făptura mitică a viermilor v. și Mannhardt, *Wald- und Feldkulte* I, cap. 1).

²⁾ Le loup-garou, en serbe: vukodlak, en croate: vukodlak, en bulgare: vlkodlak; trad. peau, fourrure de loup — est un être humain qui a le pouvoir de se transformer temporairement en loup. « Rev. d'Ethn. et des trad. pop. », Paris, 1924, p. 269, Josef Nippegen.

Și: « les Grecs modernes ont substitué au mot classique *λυκάνθρωπος* le terme slave *βρικόλακας* (bulgare: vrkolak); on designe ainsi un homme qui tombe dans un état cataleptique, tandis que son âme entre dans le corps d'un loup altéré de sang. (Tylor, *Civilisation primitive*, I, p. 359).

³⁾ Un prieten personal ne dă următoarea referință: « Vârcolacii sunt viermi care mănâncă Luna. În toată Moldova se spune așa ». (D. I. Bordeianu din Văculești, Moldova de nord).

Cân' să 'ntunecă Soarele și Luna de numa' vezi Luna roșie, atunci iar nu e bghine. Așa a 'nceput și războiu'.

Și cum cineva obiectează:

Ia, vorbe, da nu s'o mai întunecat Luna și n'o mai început niciun război! vine și răspunsul:

N'o fost război, da nici semn bun n'o fost (f. 6, id. f. 186).

Tot așa:

Când am plecat la războiu (1914) s'a auzit din oameni că un om bătrân a spus că sânt trei întunecimi de Soare și două dă Lună și Țara și toată Europa să 'ntunecă. Și cum să 'ntunecă așa să bagă și țările în războiu. Și așa o fost. S'a 'ntunecat Soarele că s'a 'ntunecat și lumea. A fost semn de bătaie (f. 45).

Tot privitor la eclipse, în sfârșit, întâlnim aci și reflexul cunoștinței științifice deși sub forme destul de vagi:

Atunci când ie întunecime — spune o informatoare — zice că vine Pământu' așa cu Soarele de se 'ntunecă... da nu știu bghine cum ie (f. 4).

Când e întunecime, explică altcineva:

Să pune altă lume îndreptu' ei — Lunii — (f. 7).

Și cu aceasta își au cuvântul și recente influențe culte prin armată, școală, etc.

Intre fenomenele lunare cunoscute și reținute de localnici sunt și așa zisele «*pete din Lună*». Ele sunt interpretate antropomorfic:

Să vede 'n Lună două forme de oameni ca cân' să bat. Zice lumea că acolo oa hi altă lume. Da nu să poate (f. 44).

În unele versiuni aceste forme sunt legate de reminiscențe biblice:

Să mai vede ceva în lună: zice că sânt doi frați și unu', ăl mic, i-a crăpat capu' la ăl mare și duce căldărușa cu sângele. — (Em.). Aia parcă sânt Cain și Abel. — (Ra.). Iei sânt. Unu' îl duce în cărcă pe ălălalt (f. 32).

Și în același fel:

Alex.: Zice că în Lună ar fi doi oameni, Cain și Abel. Cain a omorît pe Abel și-l duce să-l ascundă (f. 183).

În alte versiuni nota biblică dispăre, pentru a rămâne elementul pur uman sau ciobănesc:

Nică: Tot așa știu și ieu, da numa' că sânt doi frați acolo. Fratele ăl mare care a bătut pe ăl mic trebuie să-l ducă în spate (f. 183).

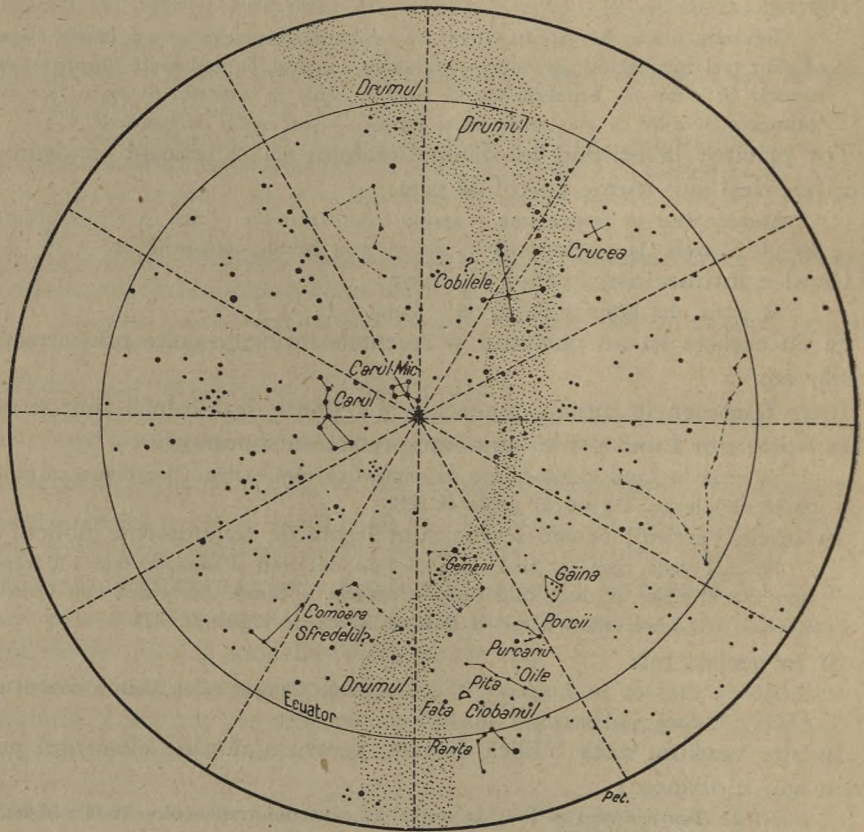
Zice că is doi ciobani; pe unu' l-o pălit cu bățu' în cap că stă mai plecat (f. 110).

O altă interpretare:

Alții zic că ar hi Pământu' în Lună (f. 110).

Pe Lună și pe fazele ei, cunosc localnicii și multe semne de vreme: de secetă și de ploaie. Astfel poziția de început a Lunii noi: un corn sau convexitatea la vale etc., este socotită de oameni ca semn neîndoios de o anumită vreme. Despre aceasta însă ca și despre Luna cu cearcăn vom vorbi la meteorologie. În general zilele dela începutul Lunii — lună nouă — sunt socotite hotărîtoare pentru întreaga lună (v. f. 177).

Harta Cerului la Drăgus

CONSTELAȚIILE.

Prezentarea pe care o facem este întâi extensivă. Ea caută să redea tabloul total al constelațiilor cunoscute nu de un sau alt sătean ci de întregul sat la un loc. Problema difuziunii cunoștințelor înăuntrul lui ne va ocupa mai târziu. Nuanțe deosebitoare sunt notate și aci. Ele formează uneori utile puncte de plecare pentru discuțiuni.

Iată dar tabloul integral al acestor constelații a căror prezentare o dăm și într'o hartă locală a cerului (tabloul I, p. 20):

1. Drumul (Calea lactee).
2. Crucea.
3. Carul (Carul mare).
4. Carul mic.
5. Găina.
6. Rarița.
7. Sfredelul.
8. Comoara.
9. Grebla.
10. Cobilele.
11. Doielele (Douțele).
12. Purcariu și porcii.
13. Ciobanul și oile.
14. Jumătatea de pită.
15. Fata (purcariului).
16. Purcăreața (?).
17. Gemenii.
18. Steaua ciobanului.

În afară de aceste constelații și în ordinea lor, mai sunt cunoscuți *nusceferii*, cari pot fi unu, doi, trei, patru sau mai mulți.

Ne vom opri pe rând asupra fiecăreia din aceste grupări stelare.

Drumu' sau *Drumu' călătoriilor* (f. 136) — cunoscut uneori și sub numele de influență cultă: calea laptelui — apare astfel descris:

Aia ie o luminație albă, uite așa... Incepe la răsărit-miază-noapte și o ia șuiată la apus-miazăzi. Calea Laptelui ie tot stele, nu ie așa o albeață ca un drum lung părăsit (f. 148).

sau:

Ie ca cân' vezi o batistă albă printr'o sită (f. 19).

Sânt stele adunate și pe alea se orientează (omul). Este cu un cap la miază-zi și cu altu' la miază-noapte (f. 136).

Asupra semnificației numelui și a alcătuirii însăși, transpare o idee în răspunsul:

ie un drum pe ceriu. Are și ceru' un drum (f. 77, cf. și f. 9).

Ea se precizează încă:

zice că pe calea asta toate sufletele sânt bune (f. 82)

și tinde spre reprezentarea Drumului ca podul pe care trec sufletele spre împărăția cerului. Confirmarea interpretării n'am putut-o avea însă la informatorii de astăzi.

În fața unei asemenea viziuni se așează alta — care își are vădit obârșia într'alt sistem de idei. O găsim în răspunsul unei informatoare:

zice că trece (pe Drum) Sfântu' Ilie, cu căruța cu caii. Ieu așa am auzit, că ce și-o omorît părinții. Trăsnește după drac, trăsnește și fulgeră (f. 90).

Și avem aci, în legătură, legenda Sf. Ilie, care întorcându-se dela oaste este înșelat de diavol și își ucide părinții pe care îi confundase. Infuriat de moarte pe înșelătorul său și al omenirii, el aleargă de atunci fără încetare pe cer, în urmărirea diavolului, după care repede fulgerele sale. *Drumul* ar reprezenta calea cerească a sfântului ¹⁾.

Interpretarea nu are un larg cerc de răspândire locală. În general oamenii se mărginesc astăzi să rețină faptul alcătuirii, fără a-i căuta vreo explicație specială. Tendința e generală pentru constelațiile cunoscute local.

Crucea. Formată din cele patru stele ale Delfinului, dar grupate transversal, se găsește în marginea Drumului. (Identificată prin Matei Jurcovan).

Patru stele, arată așa chiar ca o cruce (f. 139, id. f. 10, 11, 13, 77, 98, 135).

Cumu-i făcută crucea, așa ie. Ie oțâr șuiată. Așa ie făcută, frumos . . . Numa' o cruce ie.

Apoi lărgind descrierea în interpretare, același informator adaogă:

Asta ie crucea pe care a văst-o împăratu' Constantin (f. 147).

Viziunea în care Crucea își găsește astăzi o semnificație este creștină cu reminiscențe istorice. Când, prin intensitatea sentimentelor, ea se adâncește la unii săteni, înfățișarea fizică însăși se transfigurează pentru a amplifica semnul pe întregul cer, ca și pretutindeni în natură:

Uite-te că și la bonul de grâu ie pus Domnu' Hristos, și pe secară. Domnu' Hristos pe cruce ie scris în capu' bonului . . . Crucea după cer am văst-o. Știi, ie una aici la Răsărit și una la Apus, una la Miază-Noapte și una la Amiază; ca cân' faci mătânii (f. 79) ²⁾.

Carul. În deobște un singur car e cunoscut: Carul-Mare.

Noi unu' știm. Mai sânt stele ca de car, da unu' i Caru'. Caru' tot la miază-noapte. Să ridică uneori până la 'n sus, da iel tot la miază-noapte ie (f. 135, id. f. 18, 80, 142).

Cunoștința ca și descrierea alcătuirii lui sunt foarte amănunțite.

Caru' are șapte stele: patru roate și trei înainte. Are și una lângă iele. Steaua aia ie omu'. Da aia n'o vezi totdeauna, numa' când ie luminăție mare, când ie senin mare. Caru' ie aici la miază-noapte. Pe la Crăciun ie tomna 'n sus (f. 144).

¹⁾ Pentru legenda Sf. Ilie a se vedea fișele de mitologie religioasă, Drăguș 1929.

²⁾ Nu mi le poate arăta, ne mai având, la bătrânețe, vederea bună.

Câtă vreme cele patru stele α , β , γ , δ , ale patrulaterului sunt socotite de toți ca cele patru roate ale carului, interpretările diferă în privința celor trei stele dinainte ϵ , ζ și η . Pentru unii ele sunt *proțapul*.

Caru' răsare din partea de noapte, proțapu' merge spre miază-zi. Ie așa: două stele colo, două colo și proțapu' (f. 18).

Pentru alții sunt *doi boi și un om : poganiciul*.

Doi boi și-un poganiciu. Poganiciu' înainte și pe urmă boii și pe urmă caru' (f. 151).

Aceeași interpretare:

Caru' ie așa: un dric (osia cu cele două roate) și al doilea dric și doi boi înainte și servitoru', poganiciu' (f. 138).

La alții iarăși apare reprezentarea a două perechi de boi, dintre care una se dă la o parte când vin lupii:

*Caru' ie cu patru boi
Trage his și rămân doi
Că vin lupchii cătră iei (f. 12).*

În sfârșit, cele trei stelute sunt *trei perechi de boi*:

Sânt șapte stele. Patru roatele carului și trei înainte sânt trei perechi de boi. Poganiciu ie o stelută mică la mijloc. Cine vede bine când ie senin o vede. Boii să lasă și caru să ridică la deal. Merge cu roatele dinaintre. Tot dă îndărăt boii (f. 150).

Cunoștința acestei stele mici de lângă steaua Mizar — ζ —, numită aci și *steaua proțapului* (f. 151), stă, după părerea noastră la baza acestor deosebiri de interpretare.

Ce este și de unde vine Caru'?

Așa l-am apucat, apăi ce ie nu știm.

Răspunsul e general. Totuși o idee licărește.

L'o lăsat Dumnezeu, un car cu roate. *Ie car pă cer* (f. 80).

Asupra acestei idei vom reveni. Cunoștința sătenilor, ca și în cazul Drumului, pare a se mărgini mai mult la prinderea formei și a mișcării constelațiunii căreia i-a observat particularitatea.

Carul mic. Socotesc Caru' mic neapartținând vechiului fond de cunoștințe astronomice locale. Cunoașterea lui trebuie să fie ulterioară și datorată unor influențe probabil de origine orășenească (școală, armată). Cele mai multe răspunsuri sunt pentru *un singur Car*. Pe lângă cele notate mai sus (f. 18, 80, 135, 142) avem de adăogat și răspunsurile consemnate în Tabloul Nr. II, p. 54—55, între care unele sunt formale (Raf. I. Fogoroș, Maria Rogozea a lui Bacioc, Sinefta Codrea, Siana Rogozea). Totuși unii săteni — în deosebi bărbați — îl cunosc și îl identifică, alții îl știu numai din auzite (f. 81, 83).

Ieu așa știu că sânt două care, da ăl mic nu știu să-l arăt (f. 13).

Într'un rând se pomenește de *căruță* (f. 139), într'altul:

sânt două, unu-i căroaia și altu'i caru (f. 12).

Nimic despre particularitățile alcătuirii și rotației sale.

Din această constelație singura care pare a fi cunoscută local de mai veche dată, e steaua α . Acesteia i s'ar da numele de Steaua ciobanului, care în câteva răspunsuri e, într'adevăr, identificată cu steaua polară, în altele însă cu Luceafărul de seară (f. 87, unde osebit de Luceafărul de seară, este trecută și Steaua polară între stelele cunoscute local).

Găina sau Găinușa — odată sau de două ori întâlnită și sub numele de Cloșca cu puii — este cu mult cea mai familiară dintre constelațiile cunoscute de Drăgușeni. (O identificăm prin M. Jurcovan cu constelația Pleiadelor).

Iată cum apare în câteva descrieri ale sătenilor, între cari unele încearcă să-i justifice numirea:

Mai multe stele la un loc (f. 138):

Vreo șase-opt stele mărunte, toate la un loc (f. 3).

Vreo șase-zece steluțe mai micuțe. Merge ca Soarele. La miezu' nopții ie cam la amiaz... Samăna cu cloșca cu puii, cloșca ie mai mare în mijloc. Ori cine-o vede îi spune așa (f. 141).

Găina are șapte stele (f. 145).

Sânt multe că nu le poți număra, sânt ăl pușin trei zeci. La margine sânt tot mai luminoase și la mijloc tot mai întunecoase. Is, vezi, mai mici (f. 15).

Sânt niște stele mai jos. Nu știu: cinci stele sânt? De mi-ți crede nu le-am numărat, numa' sânt în forma găinii (f. 94).

Vine la cap ca o stea, apoi să face tot mai groasă, apoi la coadă să face tot rând, tot rând și iar rămâne una ca o codiță (f. 92).

Approape toți informatorii o cunosc și o pot identifica.

Privitor la Găină e legenda locală — întâlnită în termeni stereotipi — care spune:

... că a vândut-o Sfântu' Gheorghe pe un car cu fân și a scos-o Sfântu' Petre cu zece care (f. 2 id. 87).

Legenda e în legătură cu fenomenul dispariției Găinii din circuitul nocturn concomitent cu creșterea zilei în primăvară și vară. Faptul e general cunoscut.

Dela Sf. Gheorghe până la Sân Pietru nu-i Găină (f. 2, id. 87).

Cu modificarea termenului din urmă:

Găina să viede până 'n sara de Sfântu Ghiorghie, apăi nu să mai viede până la Dumineca Mare.

Sau:

de prin Marte până la Dumineca Mare Găina nu să mai vede (f. 83).

Ea

... dela Dumineca-Mare tot crește și se duce și numa' dup'aia sfințește și se duce pe unde o ia, pe sub pământ (f. 94).

La Dumineca-Mare răsare Găina (f. 16).

Este o credință că cine, în ziua aceea, vede răsărind Găina, este bun la Dumnezeu. Iată cum ni se înfățișează această credință în vorbirea sătenilor :

Oamenii care 's buni văd Găina a doua zi după Dumineca-Mare, da äilalți ș'o săptămână și nu o văd (f. 141). Care e harnic s'o vadă după Dumineca-Mare sânt buni la Dumnezău. Da's păcătoși toți, că-i tot nour. Dacă'ar hi harnicii oamenii ar vedea (f. 78).

Gh. : Găina să vede întâi la Dumineca-Mare.

Și n'o vede toată lumea?

Gh. : Nu, numa' ciobanii o văd, că's mai sus.

Ce-i aja Găina?

Gh. : Aia pă cer. Acuma o vezi tot mai mult, c'a crescut noaptea. Acuma-i a fetelor, acuma-i de frânt cânepa.

De unde răsare?

Gh. : Dela răsărit și sfinte la sfințit. Până la Paști ie Găină, apăi nu mai ie (f. 17).

Intr'o prezentare mai largă :

Când vine Găina 'n Amiaz știu că-i ziua în Octobăr. După ce trece Octobăr, Dețembăr, Găina să duce'n colo sfințește și pă urmă să face ziuă. Știu cân' tăiem porcii că zicem hai să tăiem porcii că o sfințit Găina ! Ș'apoi să lumină dă ziuă. În Dețembăr (?) sfințește, să gată . . . Cân' suie apoi oile la munte, să scoală ciobanii să vadă Găina (când răsare) și dacă ie bun la Dumnezeu o vede. Dacă nu, așipește tocma' cân' răsare și să duce. În două trei dimineți tot păzesc ciobanii. Dacă o văd ie un semn că ie bun la Dumnezeu (f. 15).

Mai accentuată încă, mai mistică, apare această credință în următorul fragment de biografie reală :

Omu' meu a fost născut schilav. Zice, anu' trecut, la Dumineca-Mare, zice cătră mine : Nu vezi Găina în urma Soarelui ? Ieu m'am uitat și n'am văzut-o. Iera ziuă și toată ziua a văzut-o . . . În anu' äla o și murit. Iel iera bun, nicio-dată nu 'njura de Dumnezău. Mă tot certa pe mine când auzea că mai zic de dracu' pe la vite (f. 143).

Odată cu ridicarea Găinii pe bolta cerească se ridică, în credința locală și cucuruzu' (porumbul) : Găina, făptură stelară dar și mitică, mănâncă viermele dela rădăcina porumbului.

Atunci (la Dumineca Mare) să ridică și cucuruzu' că vede Găina. După ce-l sapchi dintăiu, aci să ridică, să bucură că vede Găina (f. 16 bis).

Din ce se ridică Găina, din așa să ridică și cucuruzu'. Din ce trece Dumineca Mare minteni (f. 79).

Dela Tărgu' Arpașului să vede Găina. Ieu așa cred. Mama mea zicea : vine Tărgu' Arpașului, vine Găina și o vede cucuruzu' și să ridică. Și de-atunci nu-l mai mănâncă nici ghermii ! Așa zice că după ce răsare Găina, ghermii nu mai au drept să mănânce cucuruzu' — (Dum.) Zice că Găina mănâncă ghermele . . . asta ie așa un basm ; dar nu mai are putere ghermele să mănânce cucuruzu' la rădăcină (f. 14).

Intreb de ce se dă constelației numele de Găină.

Așa ne-am pomenit dela strămoși (f. 15).

Pentru unii întră și elementul de asemănare, așa cum apare în câteva descrieri date mai sus (f. 92, 94, 76—77, 141).

Intr'o singură descriere alcătuirea constelației ne este înfățișată altfel decât până acum. In această reprezentare, Găina apare iradiind de strălucirea realității cerești pe care o are. Ea se arată precedată și urmată de câte un rând de stele, care ar închipui razele ei.

Apoi is sulițele alea care merge înainte de Găină, zice că is razele ei. Nu știu cum le mai zice... trei stele d'alea lungi, și zice că și după Găină is trei (f. 78).

Rarița, adesea *Rarițele* — constelație obișnuit identificată cu Orionul, cu care însă nu se acopere desăvârșit. Din Rariță nu fac parte stelele Betelegeuse (α) și Bellatrix (γ), care intră pentru țăranul drăgușan în alte unități stelare. Rarița nu se prezintă, pentru cunoștința populară locală, cu contururile precise cu care se prezintă bunăoară Carul sau Crucea. Astfel și descrierile pe care le avem privitor la Rariță sunt multiple și nesigure.

Is mai multe stele; n'o știu, da dacă m'aș uita pă cer aș zăce: uite-o! (f. 19).

Nu's stele mari, da's puse 'n rând. Acuma nu știu: la capul lor sau pe la mijloc vin așa de-a curmezișu (f. 20).

Rarițele sânt ca șase stele, așa o roată (f. 76).

Tot ca Caru', da sânt stele mai mici (f. 87).

Rarițele is patru rânduri de câte trei (f. 145).

Rarițele is trei stele așa în rând, luminoase, mari. Tot spre apus merg. Mai târziu ghin (f. 133).

Și într'o descriere mai bogată:

Ghin tot rând, tot rând și o culme așa... o culme lungă, cât ține ceru' de lungă. Zice: uite Rarițele! Spre marginea cerului cam pe miez de noapte (August). Nu stau tot linie, se mai covârnesc așa: dela coadă și la cap se covârnesc mai jos și la mijloc stau mai sus. D'aia le cunoaștem, că altfel nu le-ai mai cunoaște din stele, dacă nu s'ar covârni (f. 95).

Constelația *Rariței*, cunoscută și de cei mai bătrâni — chiar de femeile bătrâne, ceea ce îi asigură o apartenență mai veche fondului local, e posibil să fi fost primită aci, cel puțin ca nume, printr'o influență venită din regiuni populare învecinate. Mă îndrumă spre această încheiere tot o descriere a unui informator local privitor la constelație:

Stele în forma rariței, o unealtă care rărește porumbu'. Noi n'o avem (unealta) (f. 138).

Legende locale referitoare la Rariță n'am întâlnit.

Sfredelul. Ca și la Rariță o parte de confuziune este în cunoștința populară și a locului și a alcătuirii acestei constelații. După unii, Sfredelul e în apropierea Găinii și constă dintr'o singură stea. Ea e numită aci *Sfredelul Rusalilor*.

Sfredelu' Rusalilor ie o stea luminoasă tare. Iese cam aci (răsărit). Iese Găina și Sfredelul tot din dărăpt, parcă iel o poartă. Noi zicem: nu să mai dăsparte dă Găină. Acum nu merge mult, că Găina nu merge 'n prânz. (Aug 1st)

¹⁾ Aci Rarița apare identificată cu cele trei stele medii, ale centurei: δ , ϵ , ζ .

După o altă informație, Sfredelul e identificat cu « razele Găinii », cele trei stele lungi, de care am vorbit mai sus (f. 78). Altceineva, iarăși, îl situează

... unde-i Caru' acum, dinspre Rusia (f. 11).

Cred că sunt aci confuziuni individuale. In vechea reprezentare locală el apare alături de o altă constelație, Comoara, de care este legat printr'o legendă. Totuși o nesiguranță rămâne încă privitor la numărul de stele ce-l alcătuiesc: trei sau cinci:

Sfredelu', câte trei stele una după alta, drept la vale spre miazăzi-apus (f. 83).

Sfredelu' tot trei stele (f. 135).

Sfredelu', măcar cine-l cunoaște. Ie una aici, alta aici și una luminează 'n mijloc mai ca nusceafăru' (f. 145).

Pe de altă parte:

Apăi la Sfredel sânt cinci stele (f. 91 id. f. 10).

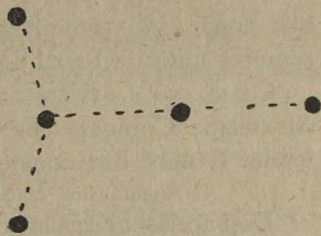
Neînțelegera poate veni de acolo că unii iau în considerare și stelele mânerului, câtă vreme alții socotesc numai pe acelea ale tijeii spirale. Așa se lămurește, de altfel, și într'o descriere mai amănunțită.

Sfredelu' vine aicea la răsărit. Ie o stea mare și lângă steaua aia ie Sfredelu': trei stele oable (și două în părți) Sfredelu' ie din cinci stele: două are mineriu (mânerul) și trei sânt înainte. A din vârful e mai micuță (f. 85 și 130).

Aci o observație de valoare generală. Nu toate informațiile și nu toți informatorii au același preț. Unele din aceste informații sunt simple aproximații ale cunoștinței individuale, susceptibile de toate erorile, altele regă-

sesc fondul vechiu de cunoștințe colective ale grupului social. Uneori ele regăsesc două straturi sau curente de cunoștințe colective, care toate se disting, metodologic, prin caracterul tipic și stabil al formei lor. De asemeni și informatorii nu sunt deopotrivă de cunoscători ai științei și ai mitologiei date în sistemul lor de viață. Sunt și aci specializări. Unii sunt mai buni informatori în botanică și zoologie populară, alții în magie medicală, alții în diferite tehnici etc. Mărturiile lor, deci, nu au aceeași valoare. Un cioban e întotdeauna un informator de preferat pentru astronomie populară.

Dintre cunoștințe cele care interesează într'o asemenea cercetare, sunt, de bună seamă, cele care aparțin fondului colectiv constituit — deci unei anumite civilizații —, cele individuale preocupându-ne numai în al doilea rând, întru cât exprimă gradul de difuziune al primelor cunoștințe în lăuntru grupului social sau — ceea ce deschide alte perspective — întru cât poartă semnul apariției reflexiunii critice individuale.

Ultima noastră fișă citată aparține unui bun informator.

Constelația Sfredelului pare a intra în viața grupului social local și altfel decât o simplă cunoștință stelară. Ea se leagă aci de o anumită zi din cursul anului, zi care este și o sărbătoare, dar și o zi propice pentru anumite acte ce stau sub semnul Sfredelului.

Sfredelu' are și el un praznic. Să găuresc nevestele și fetele, își bagă cerceii în urechi. Ie înainte de Rusalii cam cu șapte — opt zile. Și popa trage la Biserică — Lucrați ziua aceea? — Ba mai lucrăm pe acasă (f. 21).

Nu-i sărbătoare oprită, dar nu prea lucră. Așa iera mai demult că să găurea copchilele la urechi. Iera o unguroaică și ne duceam cu câte un ou și ne găurea. Da acum nu știu dacă o mai fi vre-una că nu se mai prea găuresc fetele. Zice că în ziua aia dacă te găurești se vindecă curând. Intr'altă zi zice că nu-i prea bine (f. 96).

Documentele înfățișate aci sunt clare. Ele ne-ar îndreptăți să scoatem în lumină, pentru acest caz, influența, organizată în sistemul societății, a făpturii stelare asupra acțiunii umane. O asemenea încheere e însă ținută în suspensie de deslegarea unei alte probleme. Întrebarea pe care o cuprinde e dacă nu cumva legătura constelației cu praznicul e numai nominală și mai nouă, câtă vreme legătura originară ar merge dela praznic spre reprezentarea mitică a Rusaliilor (Zâne)¹).

Comoara. Alături de Sfredel și în legătură mitică cu el se găsește constelația Comoara. Ea este alcătuită dintr'o singură stea de mărimea întâia. (Pollux din constelația Gemenilor).

O singură stea mare (f. 91, 85).

Deși același informator ne spune odată:

Ș'apăi Comoara iară's trei stele aproape (f. 130).

Iea ghine dela răsărit cătră sfințit (f. 91).

Comoara luminează numa' toamna... (f. 2).

Și aci vine legenda întâlnită la toți informatorii în aceiași termeni și pe care o socotim de veche dată:

... lumina ei să vede numa într'o parte că când o dat cu Sfredelu' n'o brodit-o (f. 2).

E comoara și e sfredelu' care-o spart la comoară (3. 3 id. f. 91)

Un om zice că o dat cu Sfredelu' să spargă Comoara, că zice că dacă sparge comoara noi n'am munci, că ar hi toate bogățiile pe pământ. Iel, bietu', s'o silit să dea, da n'o nimerit, o dat p'alătura (f. 130).

Cel care a dat acest Sfredel omului a fost — după același informator — Dumnezeu (f. 91). Lumea mitului se reconstitue astfel și cu aceeași imprecizie de timp ca întotdeauna.

¹) Cf. asupra semnificației praznicului Sfredelul Rusaliilor în alte regiuni românești, Moldova și Muntenia, T. Pamfile: *Sărbătorile de vară la Români*, p. 19.

Grebla. E cunoscută în general în sat dintr'o expresiune locală și foarte puțin altfel, ca o constelațiune văzută. Am notat o singură descriere a unui informator, care nu a putut totuși identifica pe cer constelația:

Sânt niște stele tot pe lângă Caru' mare, da nu știu bine și nu le văd (ora 24, în August); poate n'au răsărit încă. Le zice Grebla. Sânt trei așa + + + și una înainte (f. 28).

În vechea lucrare de Astronomie populară a lui Otescu I. ¹⁾ găsim Grebla identificată cu o parte din Orion, anume cu α , δ , ϵ , ζ . Cele trei stele ale centurei δ , ϵ , ζ din Orion primesc și în Franța numele popular de greblă, râteau. Dacă și în Drăguș, Grebla a corespuns acestei alcătuirii sau alteia rămâne încă un punct de întrebare. Este iarăși posibil ca această constelație să nu fi fost cunoscută local, expresia care o cuprinde nominal fiind ea însăși venită din alte părți.

Ca expresie am întâlnit numele constelației de mai multe ori, dar mereu în același fel:

De Greblă am auzit, c'a fost o nuntă la noi și suduia stelele (f. 81).

Ieu nu știu (constelația), da am auzit oamenii suduind cu «grebla». Mi-a spus o femeie că a suduit-o un om dă «grebla lu' Dumnezău, care adună stelele după cer» (f. 22).

De Greblă am auzit da n'am văst-o. Vezi, v'am spus dă niște stele că s'o adunat (v. mai jos f. 103), da ar hi fost mare! (f. 97).

Deslegarea acestei probleme nu poate fi dată decât într'o cercetare regională. Aceasta poate arăta dacă cutare reprezentare sau cunoștință este faptul unui grup de oameni, cari au adus-o din alte părți pe unde au umblat sau face parte dintr'un fond local, mai larg acesta sau mai restrâns. În ce privește constelația Greblei, ea poate face parte dintr'o categorie sau alta, adăogând că ea poate fi și o veche constelație în cea mai mare măsură uitată.

Cobilele alcătuesc de asemenea o constelație local puțin cunoscută. O informatoare ne dă însă despre ea o descriere foarte precisă, care ne-ar permite să o identificăm cu Lebeda, legând și steaua din constelația Vulpei, care se află cam pe bisectoarea unghiului $\beta \gamma \epsilon$. «Cobilele sunt făcute așa cruciș și 'nainte o stea». Cobilele mai apar de câteva ori ca fiind cunoscute din auzite și odată chiar recunoscute. Incolo nicio indicație. Lucrarea amintită a lui I. Otescu o

¹⁾ I. Otescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, 1907.

semnalează și identificarea făcută de el — tot cu Lebeda — dă oarecare verosimilitate celei a noastre.

Pentru Cobile se pune aceeași problemă ca și pentru constelația anterioară, fiind aci încă mai mare probabilitate de împrumut recent (poate prin ciobanii de pe cele două versante care se întâlnesc pe coama munților).

Doielele, întâlnite și sub numele de *Douțele*. Avem foarte puține informații. Sunt reamintite ici și colo. Cum și numele o indică, *Doielele* sunt o constelație alcătuită probabil din două stele apropiate (poate Castor și Pollux?).

Două stele le zice *doielele*. Apăi astea sânt ale ciobanilor. Iei țin la iele (f. 77).

Ajungem acum la câteva constelații care aparțin, credem, aceluiași complex cultural. E vorba de constelațiile cunoscute și grupate sub numele de *Purcaru' și porcii*, *Ciobanu' și oile*, *Jumătatea de pită și Fata purcarului*. O aceeași povestire mitică interpretativă le leagă.

Purcariu și porcii alcătuiesc constelația numită Hyadele, steaua Aldebaran închipuind purcariu iar celelalte stele din constelație reprezentând porcii (identificare prin Matei Jurcovan).

Ie spre amiază (constelația). Mai multe stele la un loc și păstoru' (?) ie o stea mai luminoasă (f. 82).

Un ciopor de stele mărunte (f. 133) . . . mai sus vin porcii, după aia Purcariu (f. 129).

Ciobanu' și oile vin mai jos, urmând în de aproape.

Ie un rând așa frumos ca douzeci de stele și iel (ciobanul) după iele (f. 145).

Is puse 'n rând, cum merg oile în câmp, porneală . . . La oi ie și cioban (f. 133)¹.

Jumătatea de pită se găsește în apropiere puțin deasupra liniei care unește Bellatrix de Betelgeuse. E o mică constelație alcătuită din trei stele.

Jumătatea de pită ie din trei stele (f. 94 bis) . . . asta se vine cătră Sfințit (?). Sânt trei stele așa, cum tai un măr în două (f. 146).

Apoi încercând o interpretare:

Sânt trei stele luminoase. Zice că aia ie pânea din care a făcut Domnu' Hristos, când a făcut atâtea pâni. Iele vin dinspre miazăzi-răsărit și după ce să duc în Calea Laptelui nu le mai poți băga de seamă că ce se fac (f. 82).

Fata, în sfârșit se ridică în urma tuturor. E numită simplu *Fata*, sau *Fata Purcarului și odată Fata de 'mpărat*:

Fata de 'mpărat, sub *Rariță*, e o stea mai luminoasă (f. 89)².

¹) Ciobanul a fost identificat cu steaua Bellatrix din Orion, iar oile cu rândul de stele ce se desfășoară ca un arc între Orion și Hyade.

²) O identificăm cu steaua Betelgeuse din Orion.

Iată acum descrierea care ne dă succesiunea acestor constelații:

Mai sus vin Porcii, după aia Purcariu! După Purcar Jumătatea de pită, mai sus o țără (mai spre Nord), după aia Ciobanu' și apăi Fata. Iea ie mai la o parte, parcă să vede cum o fugit înapoi... Fata și Purcariu' sânt stele mai luminoase (f. 129).

Descrierile acestea, când sunt libere, nu sunt totdeauna riguroase (cf. bună oară f. 133 și 134). Ele trebuiesc verificate în observație alături de informator.

Asupra acestor constelații avem o povestire mitică, care umanizează prezența lor cerească. Iată-o:

Ie o stea, Fata, și ie acolo. Apăi is porcii și cu purcariu, și oile sânt aproape de porci și ciobanu' iar ie acolo. Da ciobanu' și-a lăsat oile acolo și-a alergat după Fată — că vezi, ciobanii ăștia is drăcoși! — a alergat ca s'o prinză și Fata a fugit dela Purcar. Zice că Fata i-o adus la Purcar de mâncare și Ciobanu' i-o ieșit în cale la Fată și Fata o vint cu o Jumătate de pită. Și iea o asvârlit pita și o lăsat-o acolo și o fugit (cătră răsărit) (f. 84).

Tema fundamentală a povestirii nu variază în versiunile pe care le-am întâlnit (cf. și f. 86). Pot fi însă deosebiri de amănunt (de sigur și confuziuni individuale). Astfel găsim o altă formă:

Ie așa o poveste: zice că Fata s'o dus cu Jumătatea de pită să o ducă la Cioban, că Ciobanu' ie înainte și Purcaru' i-o svârlit-o înapoi (f. 134).

Fapt este că această Jumătate de pită sau Pită, care se duce, nu Ciobanului ci sigur Purcariului, este dată în sistemul vieții locale (pe care o răsfânge astfel). În plata care se dă purcarului de către sătenii cărora le păzește porcii, intră, pe lângă 6—7 copuri de bucate pentru un animal păzit, apoi câte un snop de grâu, o bucată de slănină etc., și câte « o pâne peste tot » de fiecare gazdă (f. 230).

Purcăreața. Alături de aceste constelații, aducem aci și un nume de constelație întâmpinat o singură dată la un informator:

Purcăreața:

Aia ie din mai multe stele, ie așa un ocol (f. 11).

Mai bogate informații nu ni se dau, nici nu ni se poate arăta constelația. E poate vorba de Purcariu, e poate iarăși vorba de altceva, bunăoară de Coroana boreală, spre care ne-ar duce descrierea de mai sus.

Gemenii. Avem despre ei o singură informație.

Sânt două stele mai micuțe, una lângă alta, alea sânt Gemenii. O făcut o femeie doi copii (f. 131).

Le identificăm, prin Matei Jurcovan, cu cele două stele mici care se găsesc lângă steaua α din constelația Vizitiului. (Cea de-a treia stea micuță care e cea mai apropiată de steaua α nu este luată în considerare). Arată informatorului pe Castor și Pollux. Imi răspunde că nu-i vorba de ei.

Steaua Ciobanului. Asupra acestei stele, care intră ca nume în patrimoniul astronomiei locale, informatorii sunt cu totul împărțiți. Pentru unii e Steaua polară — cum am văzut mai sus § 4 —, pentru alții e prima stea care răsare (f. 87).

pentru alții e

nusceafăru' de cătră zi (f. 142),

în sfârșit

Steaua ciobanului, steaua cu Magii, e steaua Domnului Hristos (f. 83).

Nusceferi. Ajungem astfel la *Nusceferi* sau *Nusceafere*, cu care încheem tabloul constelațiilor drăgușene.

Nusceafăr e numele local pentru Luceafăr, deși întâlnim și aci, de câteva ori termenul de *Luceafăr* (f. 24, 25). El desemnează în primul rând planeta Venus, în deosebi în apariția sa matinală. De câte ori vreo informație vorbește de un singur nusceafăr, acesta este nusceafăru' de dimineață¹⁾.

Apăi după Sfredel ie Luceafăru' de dimineață. Ala ie tare luminos. Cum ie acum (Aug.) răsare la 2—3 noaptea. — E și un Luceafăr de seară? — Ala nu-l știu. Ie și dă seară, da nu să vede că ăla să luminează numa o țăr' (cf. și f. 153).

Cele mai multe informații sunt însă pentru doi nusceferi: nusceafăru' de dimineață și nusceafăru' de seară, sub cari se ascunde apariția matinală și vesperală a aceleiași planete²⁾.

De asemenea :

* Nusceferi is doi . . . de dimineață, de sară (f. 11, 12, 13, 24, 80, 82, 101, 132, 137, 153)..

Nusceafăru' de cătră ziua — nusceafăru' de cătră sară. Ala de cătră sară iese la vecernie și după 2—3 ceasuri apune. Nu totdeauna ie în acelaș loc și ie după cum ie timpu'. Când ie noaptea mică ie mai sus, când ie noaptea mare ie mai jos (f. 137).

Știu că sara ie nusceafăr și dimineața încă ie: Noa, zice, a răsărit nusceafăru' de ziua, să face ziua! Noi nu le cunoaștem așa bine. Solosofii (filosofii) le cunosc bine (f. 80).

Ie un nusceafăr sara, pe ăla îl vedem întâi dă toate. Ie unu' dinspre ziua, pe ăla îl apucă ziua. Nusceafăru de sară sfințește cătră miezu-noptii (?). Nusceafăru' de ziua răsare la răsărit, cătră munți. Iarna sfințește și iese altu' de cătră ziua. Toamna pădușim noi. Plecăm cân' răsare nusceafăru' și cân' să face ziua sântem la fântânile lui Dan (cale de două ceasuri) (f. 154).

Apariția simetrică a celor doi nusceferi despărțiți de întreaga distanță a nopții, găsește expresie în legenda locală a doi frați blestemați :

El. : Parcă luceferii sânt doi frați cari nu să mai ajung.

Em. : Cucu și cu Florea.

¹⁾ V. Tabloul II, nr. A 15 și 18, B 14, 15, id. f. 25.

²⁾ V. Tabloul II, A 1, 4, 5, 14, 17 și B 2, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 17.

Gh. : Unu' face : flori ! flori ! și unu' : cucu ! Iei o fost copchii și s'o tot bătut și i-o blestemat să nu să mai ajungă niciodată ; ș'apoi vezi că nu să mai văd niciodată.

Au. : Și să pune blestemu' ?

Gh. : Apăi blestemu' de maică !

Em. : Ce spune maica-i sfânt !

— Și cum s'au făcut stelele ?

Gh. ; Dumnezău i-a făcut (f. 24).

Nusceafărul de seară e în general mai puțin sigur cunoscut. Uneori sub numirea lui întâlnim nu planeta Venus ci Jupiter.

Nusceafăru' de sară sfințește la miezu' nopții (f. 154).

Apoi ciobanii tot după nusceferi se uitau : Noa uite, nusceafăru' de seară o mers până la amiază (Venus nu se ridică la meridian în cursul nopții), nu mai scoatem oile (f. 98, cf. și f. 2).

Uneori întâlnim doi *nusceferi de seară*.

Nusceferi de sară : ie unu' dela răsărit și altu' dela apus. Nusceafăru' de apus se ridică așa că pe la jumătatea iernii ie mai în amiaz. Ieu chiar că le-am ținut contu' vre-o doi ani, că să vorbea că să petrec și să prăpădește lumea (f. 82).

Și aci se desprinde o altă credință locală, situată la hotarul dintre vederea mitică și observația științifică. Am notat-o mai cu seamă la informatorii mei cei mai bătrâni : credința că cei doi nusceferi — fie cei doi de seară, fie cel de seară și cel de dimineață — se apropie și își schimbă periodic locul. După un informator aceasta s'ar petrece în fiecare zi, după alții la termenul de trei ani.

Nusceferii sânt doi. Zice că își iau ziua 'nainte și se întâlnesc. E putere mare acolo (f. 101).

Sînt nusceafori, unu' de cătră ziuă, unu' de cu sară. Și nusceaforii ăia la trei ani să petrec unu' cu altu ; apucă ăl din urmă nintrea ălălantu (f. 9).

... apoi vine Luceafăru' de sară. Și iel trebuie să fi ieșit (ora 8 seara). Ie

și Luceafăr de dimineață. Ie așa

că la trei ani se petrec. Ieu i-am

văst. Uite așa s'apropchia și

dintr'odată o trecut unu' 'n

locu' altuia : și Luceafăru' de dimineață rămâne pă sară și ăl de sară pă dimineață. Ieu de trei ori în viață i-am văst petrecându-se. Unu' vine dela răsărit spre sfîntit și ălălalt dela sfîntit spre răsărit. Al care iese la răsărit ie ăl de dimineață (f. 132).

Alte informațiuni locale sunt pentru trei nusceferi.

Sânt trei nusceferi, unu' de sară, unu' de miezu' nopții și unu' de dimineață, așa cam pe la 5... Nusceafăru' de dimineață nu să ridică tomna până 'n prânz ; ăl de miezu-nopții până la prânz (?) și ăl de sară iese și se duce (f. 149).

Sânt mai mulți nusceferi : nusceafăru' care răsare de cătră ziuă (la ora 3 dim.) ; e nusceafăru' de miezu' nopții și la ziuă sfințește ; e nusceafăru' dela vecernie (f. 76).

Nusceafăru de sară ie aici... Is mai mulți nusceferi. Ie unu' de răsare pe la miezu-nopții — cam pe la 10 sara il vedem. Ie unu' de dimineață și ăsta de cătră ziuă stă până să ridică soarele (f. 99).

Printre confuziunile personale, găsim aceleași date și în f. 100, unde nusceafărul de seară este cu totul greșit indicat :

Al de răsare sara ala merge tot după Găină până cătră dimineață (?). Știi că răsare sara și merge cătră asfințit. Mai târziu mai răsare unu'. Când ieșim dela sezătoare zicem: haidem acasă că a răsărit nusceafăru de miezu-nopții! Și mai e unu' de cătră ziuă.

Observația din această fișă e observație de toamnă târzie și aceasta își are însemnătatea sa. Asupra-i vom reveni în urmare ¹⁾).

Găsim apoi răspunsuri locale pentru patru nusceferi. Informații avem mai puține.

Sânt patru nusceferi: unu' ie de miază-noapte, unu' ie de miază-zi, unu' ie de sfințit, unu' ie dela răsărit (f. 152) ²⁾.

În sfârșit, pot fi, după unii informatori, mai mulți nusceferi. V. Tbl. II A 3 și B 3 (12), 16 — cu lămurirea unui răspuns: « Care-i stea mai luminoasă tot nusceafăr îi zice » (Maria Al. Rogozea).

Strângând la un loc aceste osebite reprezentări, cred că putem rezuma astfel rezultatele :

Conceptul de nusceafăr este prins la Drăguș în trei categorii deosebite.

Prima categorie, în care nusceafărul e identificat cu orice stea luminoasă, cuprinde atâția nusceferi câte stele de mărimea întâia sau câte planete luminoase sunt. Sirius, Betelegeuse sau Rigel, ca și Jupiter, Marte, Venus sunt nusceferi, în această vedere care se sprijină pe altă diviziune decât aceea care stă la baza constelațiilor, o diviziune a făpturilor cerești, probabil în Soare, Lună, nusceferi (tot aci « nusceferii cu coadă » — cometele — f. 9) și stele.

A doua categorie e spațială. Fixând Universul pe brațele unei imense cruci — ceea ce ne încadrează într'o viziune posibil creștină a lumii — distribue nusceferii în cele patru colțuri ale zării. Așa găsim cei patru nusceferi, de Miază-zi, de Miază-noapte, Răsărit și Sfințit, cari trebuiesc alăturați, în această privință, celor patru puncte ale crucii stelare ce apar mai sus în f. 79.

A treia categorie e temporală. Ea determină nusceferi succesivi. Astfel ei sunt identificați și distribuiți după apariția lor pe bolta cerească. Întâlnim aci trei nusceferi bine singularizați și tradițional deosebiți :

1. Nusceafărul de cătră zi — Lucifer (cel mai general cunoscut la Drăguș).
2. Nusceafărul dela vecernie sau de cătră seară — Vesper.
3. Nusceafărul de miezu-nopții, sub care numire se ascunde pentru unii Jupiter, pentru alții Marte sau chiar Saturn. Conjuncțiunea acestor din

¹⁾ Pentru cei trei nusceferi a se vedea și Tabloul II, A 2 și B 4, 8.

²⁾ Tot pentru patru nusceferi v. și Tab. II A 19 și B 1.

urmă planete este probabil tălmăcită în credința mai sus notată a întâlnirii celor doi nuseferi.

În cea de a treia categorie, cunoștințele populare de aci e posibil să re-găsească linia tradiției mediteraniene. Cele trei categorii pe care acum le-am deosebit aparțin pe semne unor curente de civilizație sau unor straturi diferite și o urmărire a lor pe temeiul ariilor de răspândire ar fi necesară pentru o deplină clarificare.

Dar discuția e mai largă încă. Ea poate fi raportată asupra întregului număr de constelații întâlnite aci. Numirile și grupările notate au prin particularitatea lor o însemnătate hotărîtoare în precizarea fizionomiei unei vieți sociale.

Într'o asemenea cercetare de astronomie populară una din marile greșeli ce s'ar putea face ar fi să se ia constelațiile clasice drept forme general valabile spre a le căuta doar numele corespondente românești ¹⁾.

Ori nu numai aceste nume sunt diferite, ci diferite sunt și grupările pe care poporul român, în deosebite regiuni, le face în ordinea stelară. Aceste grupări oglindesc ceva din preocupările, viața socială și mai cu seamă mentalitatea unității sociale. Iar răspândirea lor pe o arie mai mare sau mai restrânsă ne duce mai departe la determinarea apartenenței la un anumit curent sau cerc de civilizație. Aci putem avea uneori și întrepătrun-deri foarte complexe.

Dar înainte de a intra într'o asemenea discuțiune și pentru a o anunța, trebuie să observăm, în ce privește constelațiile trecute în revistă aci, că ele nu aparțin depotrivă, adică în aceeași măsură, vieții grupului social. Unele din aceste constelațiuni reprezintă un procent foarte ridicat de cunoaștere în sat (cazul bunăoară pentru Găină sau Caru'), iar altele (Cobilele, Doielele etc.) îl au foarte scăzut. Acest fapt ne va duce pe noi la anumite încheieri care vor forma obiectul unui alt capitol.

STELE, COMETE, METEORIȚI

Osebit de șirul constelațiilor și al stelelor cunoscute și numite — care sunt departe de a împlini vederea locală a cerului de noapte — e nesfârșita mulțime a stelelor necunoscute. Prezența lor, ca și a celorlalte constelații, este prinsă de cunoștința țaranului din Drăguș într'un simțământ de teamă religioasă care-l împiedecă să se raporte prea îndelung cu gândul asupra lor. E la omul de aci aceeași fundamentală reacțiune ca și la acel țaran cornovean

---

¹⁾ Într'o asemenea greșeală cade, într'o largă măsură, citata lucrare a lui Otescu și după ea capitolul respectiv din cartea lui T. Pamfile: *Cerul și podoabele lui*.

care, la întrebările mele tot mai amănunțite asupra făpturii stelelor, îmi luă vorba:

amu-i destul, ce-i mai încolo nu știm, numa' Dumnezeu știe, și de altele nici n'avem voie. Aici numa' Dumnezeu și Sfinții care poartă ceru' și fulgeru' ¹⁾.

și fără să mai adauge ceva își trase ciubotele și mă conduse până în drum.

În afară de cele identificate sunt, așa dar, multe alte stele.

Câte-odată să văd așa de des că n'ai unde să pui deștu'! Când ie luminație se face ochian de vezi munții numa' cât colea (f. 164).

Și în fața mării acesteia de stele e sentimentul individualității fiecăreia.

Fiecare stea are nume, d'apoi vezi că nu le știm pe toate . . . Sânt multe semne pe cer (f. 105).

Apoi este între stele și o ierarhie:

ieu așa zic că ie între iele schimbare; ieu zic că sînt care's mai însemnate, au lumină mai mare (f. 26).

Se poate ca sentimentul acesta al ierarhiei ca și al individualității stelelor să se găsească înrudit cu străvechea credință a legăturii fiecăreia din ele cu un suflet omenesc:

Fiecare om are o stea. Am auzit din bătrâni că dacă omu' ie bun la inimă, ie steaua mai luminoasă, da dacă nu, ie mai întunecoasă (f. 175).

O idee morală, pe semne de origine creștină, se adaogă aci vechei fizici mitice, care răstrângea pe cer doar deosebirile de rang social.

Fapt este că deosebirile dintre stele poartă aci asupra strălucirii lor. Dar privitor la această diferență de strălucire întâlnim astăzi la Drăguș și o altă explicație care se resimte de influențe scolastice: mai marea sau mai mica distanță de Pământ; iar alături ideea inegalității de mărime a lor. Pentru această din urmă idee avem fișa 43:

Cum ie Luceafăru', Sfredelu', etc. ăstea sânt stele mai luminoase. Sânt mai mari între ălelalte.

Iar privitor la depărtarea stelelor:

Cum Dumnezeu să fie dă stelele's unele mai mari și unele mai mici? Io așa mă gândesc că nu's toate la un loc, hăle mari is mai jos și hăle mici is mai sus, că altfel s'ar vedea la fel (f. 162).

Ieu zic că poate să fie asta din depărtare, că ăle care's mai luminoase is mai aproape, care nu, is mai departe. Ieu zic că Luna-i mai aproape decât toate (f. 43).

Este interesant de însemnat că informatorul din prima fișă (162) nu a fost întotdeauna de aceeași părere. Cu patru ani înainte (în 1934), Matei Jurcovan, cioban bătrân și fără îndoială cel mai bun informator în astro-nomie populară din Drăguș, prin raționamente și observațiuni personale, formula o altă ipoteză:

Acum o tot zis unii domni că ăle (stele) mari sânt mai jos, ăle mici sânt mai sus. Da asta n'o crez. Că am văst odată, înainte de războiu, că venea odată

¹⁾ Ștefan Strătan, Cornova (Orhei), 1931.

stele dela Amiază. O vint toate grămadă până la jumătatea cerului. Asta ieu am vâst-o. Da o mai pchicat câteva până or ajuns. Ziceam că ie sfârșitu' lumii. Da iele s'o făcut grămadă ca cân' s'o adunat oile. O fost un lucru înfricoșat. Gândeam că aicea murim. Și o stat ca două ceasuri grămadă și numa' s'o tras iar la locu' lor și ducându-se iar o mai pchicat dintre iele. Da dacă unele ar hi fost mai departe și altele mai aproape, cum ar hi putut veni deopotrivă, ca și când ai face așa?

Stelele musai să fie ca când ie pă masă toate. Ieu așa îmi închipui. Stelele sânt toate la un loc. Musai să hie tot la o distanță. Stă așa ca nourii. Ie așa o tărie mare de aier. Iele pă asta stă. Cerul ieu așa zic că ie ca un aier tare. Și acolo a așezat Dumnezău Luna, Soarele, stelele . . . (f. 103)¹⁾.

— Și cum stau acolo stelele?

— Stau așa în aier.

Alături de această informație — care ne dă o iconă sugestivă a orizontului mental al astronomiei locale — avem altele referitoare la raportul dintre *bolta* cerească și stele:

Stelele mie-mi pare c'ar hi lipchite de cer, d'apoi știu eu că lipchite's! Că, vezi, cân' coboară câte una, așa merge pe cer în jos, lin, nu cade zdup! (f. 159).

S'ar mișca deci stelele alunecând pe boltă. O precizare nu putem avea însă. O altă informație:

Ceru' ie ca un acoperiș al lui Dumnezeu, nu ie numa' aier (f. 41).

El apare însă pretutindeni imobil.

Numa' iele (stelele) să mișcă, nu cu bolta . . . Bolta, Dumnezeu știe ce-i. Asta nu putem judeca (f. 171).

Dar stelele ce sunt?

Apoi asta nu știu. Ieu zic că niște luminețe, așa. Că altfel, să hie pământuri, să hie d'astea, n'ar hi așa (f. 160).

Zice că iele's mari acolo, d'apoi s'arată mici.

— Și din ce-or fi făcute?

— Din podoaba lu' Dumnezău. Iele's tot ca Soarele (f. 159).

Stelele tot podoaba cerului sânt (f. 158).

Iele trebuie să fie *luminății*, nu ca Pământu', că altfel nu le-am vedea. Trebuie să fie acolo pă ceva, ca și Luna și Soarele. Tot acolo sânt toate . . . Zice că și pă sub Pământ oa fi ceva . . . și p'acolo . . . (f. 156).

In fața acestor păreri că stelele au lumina lor proprie

Lumina ie a lor. După ce dispare Soarele iese a lor care luminează (f. 26).
stă alta:

Lumina se zice că dela Soare le are toate, și Luna și stelele, toate (f. 165).

Aceași idee cu adaosul că stelele ar fi rupte din Soare în fișa citată mai sus, 43. Este probabil în aceste idei individuale un amestec de mai noi influențe scolastice, este însă și un reflex al unei străvechi concepții a întâietății Soarelui în lumea de sus.

Iel ie ființa cea mai mare cerească (f. 43).

¹⁾ Cf. privitor la sprijinul stelelor și f. 27:

În fața Soarelui deci, toate celelalte fapte cerești își pierd strălucirea, pâlesc sau sfințesc. De aceea stelele nu se mai văd ziua. Dispariția aceasta matinală a stelelor, exprimată și într'un cântec local de clacă:

Găzdiță, găzdiță,
La ieși în portiță,
Te uită pe sus
Că Luna s'o dus,
Te uită pe cer
Că stelele pier...

rămâne plină de tainice întrebări. Unde se duc ele?

După o informație, stelele ar rămâne tot acolo, dar nevăzute.

Zice că iele și ziua sânt, numa' nu să văd dă Soare. Și zice că și Soarele ie o stea mare (f. 27).

După altele, ele sfințesc — stelele —, se duc.

Apăi dacă ghine Soarele, iele sfințesc (f. 160).

Asupra termenului de *sfințit*, a *sfinți*, o analiză ar trebui întreprinsă cu ajutorul unui material mult mai bogat, spre a pune în lumină tot ce cuprinde el. Nu este aci simplul fapt fizic al punerii de o parte, în repaos, care se găsește în termenul *apus* (poñant)¹⁾, ci trecerea « ad sanctos », în împărăția celor sfinți, poate a celor sfințiți prin moarte. Punctul cardinal însuși se raportează la regiunea aceasta transfizică²⁾.

Unde se duc stelele? Apoi ieu nu știu, da trebuie să se sucească ori iele în juru' Pământului ori Pământu' 'n juru' lor. Ieu zic că stelele în juru' Pământului.

Unde să duc ie lucru mare; ieu nu pot să zic (f. 163).

Toate aceste date — ca și cea din urmă care se încheie pe o notă de emoție religioasă — servesc spre a reconstitui numai climatul cunoștințelor astronomice locale. Vechile credințe constituite s'au destrămat; ele subsistă fragmentar în alăturări complexe, iar doctrina oficială a Școalei cu noua disciplină critică nu s'au înstăpânit încă. Între ele gândul individual se mișcă oarecum liber, fără a putea depăși însă limitele unei anume mentalități. În el se amestecă materialuri diverse pe care ne este greu să le identificăm și clasăm în cercetarea unui singur sat.

Pentru țaranul dela Drăguș, crescut în disciplina tradițională (căci e și aci un grup de « liberi gânditori »)³⁾, cercetarea cerului înstelat e un capitol al teologiei. E cercetarea plină de sfială a luminilor și a podoabei lui Dumnezeu. Iar dincolo de ele, este regiunea inaccesibilă chiar gândului, pământean, împărăția însăși a Puterii Divine.

¹⁾ Cf. Hasdeu, *Eth. Mag.*, II col. 1431—1432.

²⁾ Cf. și Hasdeu, *op. cit.*, II col. 1855—1860.

³⁾ V. cap. *Curențe și cercuri ideologice la Drăguș.*

De aci a izvorit lucrarea creatoare a Lumii, prin care s'au plăsmuit și Cerul și Stelele și toate câte sunt. Cum s'a desăvârșit această acțiune creatoare în reprezentarea unui informator localnic, ni se pare vrednic de notat și tot odată lămuritor pentru stadiul de dezvoltare intelectuală pe care-l relevă.

Toate le-o făcut El numa' c'o gândit. El nu lucră așa ca noi. Nu așa că o pus pe Sfântu' Petru să facă asta, pe Sfântu' Ilie alta . . . Eu zic că El numa' o gândit și s'o făcut. Da așa ca să hi pus El îngerii și Sfinții să lucre nu mai făcea El sghiaburile. Eu așa mă gândesc că altfel nu să poate. El o poruncit pchetrii să se închege și s'o închegat . . . O fi fost odată de n'o fost nici zi, nici noapte nici Pământu'. Da El s'o gândit și toate le-o lămurit (rendu inteligible) (f. 104).

Observațiuni positive au strâns țărani drăgușeni privitor la mersul stelelor, adică la mișcarea lor diurnă și anuală.

O observație generală e că toate stelele merg, se deplasează pe cercuri date pe bolta cerului ¹⁾.

St'elele m'ergu pe ceriu 'ncet; cân' răsar să duc până la sfințit (f. 3, id. f. 168).

Toate stelele merg cu Găina. Toate merg așa roată, cătră Sfințit, tot la dreapta ²⁾ (f. 169).

Găina și toate stelele merg (f. 156).

Ca și Sfredelu' se mută și stelele, se rotesc despre Răsărit spre Apus. Nu iese nici o stea să stea pă loc (f. 85).

Și Crucea, să ducă și ea cum merge Soarele (f. 13).

Și Comoara, iea ghine tot dela Răsărit cătră Sfințit (f. 91).

Și Drumu' merge. Numa' iel merge, vezi, încet. Puțin îl cunoști că merge. Dela Amiază ghine cătră Sfințit și dela ălălant cap, despre Miazănoapte ghine cătră Răsărit (f. 140).

Toate ghin așa de cătră Răsărit și te pomenești cu iele la Sfințit. Toate ghin dela Răsărit și se suie sus la Sfințit (f. 157).

Totuși în această mișcare generală și omogenă o primă discriminare este făcută pentru nusceferi (planete?). Mișcarea lor proprie între stele pare a fi surprinsă. Din acest punct de vedere al mișcării relative, este dată probabil informația din f. 42:

Stelele stau, numa' luceferii merg. Iei vezi că merg. Stelele numa' din vedere (se mișcă).

Și în alte informații, bunăoară:

Nusceferii unii răsar și merg până 'n prânz și alții merg dela vecernie și sfințesc (f. 156).

Numa' unii nusceferi răsar mai târziu, da stelele mai de cu sară (f. 98).

¹⁾ V. și Tab. III, fig. 1.

²⁾ Desprindem pentru mișcare, acest sens de *dreapta* care este sensul mișcării aparente a Soarelui pe bolta cerească. Pentru același sens întâlnim mai jos și termenul de *înainte*, rămânând ca termenul *îndărăt* (îndărăpt) să desemneze mișcarea împotriva Soarelui.

dar mai neted într'una privitoare la nusceafărul de seară :

Toate stelele merg dela Răsărit la Apus, numa' nusceafăru' de sară merge dela Apus spre Răsărit (?) (f. 168).

stăruie ideea unei deosebiri între mersul nusceferilor și acela al stelelor.

O a doua discriminare este făcută pentru unele stele — stelele circumpolare — a căror particularitate de mișcare au observat-o :

Stelele nu merg toate cum merge Soarele și Luna.

— De ce?

— Nu știu. Cum le-oa fi așezat (f. 91).

Constatarea privește în deosebi stelele din constelația Carului-mare. « *El niciodată nu sfințește* ».

Asta-i totdeauna, nu să găta niciodată. Merge dinspre Sfințit cătră Răsărit. Iarna Carele's mai jos și vara mai sus (f. 12).

Prin această particularitate a vederii cerului, caracteristică pentru anumite latitudini și nu exclusivă pentru regiunile noastre, căuta să situeze Ovidiu, în plângerile sale din Tristia, îndepărtatul tărâm al exilului său, în

... părțile barbare

Cu cele două Urse ce nu apun în mare.

Sensul invers al mișcării constelației este ceea ce a izbit mai puternic observația localnicilor :

Toate vin dela Răsărit... numa' Caru' merge așa, se suie de unde-i mai jos, unde ie mai sus, se strămbă (f. 157).

Iel s'arată de cu sară spre Miazănoapte și merge nu ca ăle'alte stele înainte, ci înapoi (f. 138 id. f. 150).

Caru' sara ie cu proțapu' la Miazăzi și nu știu cum să sucește că dimineața e cu proțapu' drept la vale (f. 83).

Caru' vine 'ndărăpt spre Răsărit. Apăi cum? cum?... nu știu (f. 168).

Și într'o explicațiune mai completă :

Numa' Caru: iel ziua și noaptea dă odată roată. Cu roatele să sucește (f. 85).

Totuși acest dublu sens aparent al mișcării stelare nu scoate în lumină, pentru sătenii drăgușeni, rolul central în mișcarea diurnă a stelei polare. Fixitatea ei nu e cunoscută aci.

Alături de o mișcare diurnă a stelelor, localnicii cunosc — dar mai puțin lămurit, și o mișcare anuală a lor. Nu atât o schimbare generală de înfățișare cerească după anotimpuri, ci mai mult o schimbare periodică, anuală, în ora de ridicare a anumitor constelațiuni. În primul rând vine Găina. Chiar apariția Găinei la o anumită oră sau prezența ei la un anumit punct al circuitului diurn, sunt legate aci de anumite momente ale anului).

Când Găina să vede iarna răsărind seara și ieste drept la Amiază, ieste chiar la jumătatea iernii.

În postu' Crăciunului Găina ie oblu 'n Amiază (f. 169, cf. și f. 143).

¹⁾ V. fișele 15, 93.

Apoi este observația dispariției ei din circuitul vizibil în epoca dela Sf. Gheorghe la Duminica-Mare ¹⁾. Observație asemănătoare și pentru Comoară: «*Comoara luminează numa' toamna*» (f. 2). La fel pentru Car ²⁾.

Explicația e căutată în diferența de durată, după anotimpuri, a zilei și a nopții.

Și vara și iarna tot alea stele sânt. Vara Rarițele ies numai cu un ceas-două înainte de răsăritu' Soarelui, iarna ies mai de vreme. Stelele pe cari ți le-am spus ieu în toată vremea să văd, numa' mai întârzie și iele după cum ie și noaptea dă mare (f. 164).

Apoi, unde răzbate și ideea unei mișcări a Pământului sau a Cerului, care ar determina schimbarea:

Cum crește noaptea, stelele au depărtare mai multă. Ca și Caru'. Iel cum crește noaptea merge tot mai departe . . . Apăi (cerul) tot așa rămâne. Ieu gândesc că stelele tot așa. Da să poate că dacă să sucește Pământu' (ori ceriu'), unele să nu să mai vază (f.x161).

Iar alt informator:

Ba să schimbă ceru' cu vremea anului, că Găina ie o vreme de nu să ridică decât o suliță și să face ziuă. Unii zic că să mișcă Pământu', alții că să mișcă Ceru', alții că merg iele. Uite Soarele nu merge? Și tot cam așa merge . . . (f. 155).

Ceea ce apare clar în toate datele de mai sus este ideea unui *ciclu anual* la capătul căruia regăsim mereu aceeași configurație cerească. Dincolo de acest ciclu și superior lui nu mai întâlnim aci altul care să fie general valabil și acceptat. Întâlnim excepțional și cu o valoare particulară *ciclul de trei ani* în schimbarea reciprocă a celor doi nusceferi.

Comete. Un loc deosebit ocupă în fizica cerească locală, prin semnificațiile pe care le implică, cometele și meteoriții. Asupra cometelor, numite local *stele cu coadă* sau *nusceferi cu coadă*, întâmpinăm la toți informatorii locali aceeași reprezentare fundamentală: sunt semne de mari turburări sociale, războaie sau revoluții. Apariția lor nu este dată în economia obișnuită a cerului:

Stele cu coadă, alea nu's totdeauna . . . (f. 172).

Ci făptura lor e cu totul excepțională, neavând *nimic comun* cu aceea a stelelor. Ele nu sunt *decât* «*semne dela Dumnezeu*» (f. 6).

Știu că am văzut odată o stea mare cu coadă, toată lumea să minuna. Asta ie așa un semn pă Pământ, îl trimete Dumnezeu (f. 28).

Steaua cu coadă ie un semn (f. 107).

¹⁾ V. mai sus *Constelații* § 5.

²⁾ V. mai sus f. 12 și f. 102 cu afirmația materială exact contrară: *Caru' iarna ie mai sus și vara ie lăsat mai la vale*.

Și cu privire la înțelesul lor :

Stelele cu coadă . . . alea's semne. Ieu am văst cân' s'o 'nceput războiu' (f. 172).

Cân' s'o 'nceput războiu' la Plemna jeșa un nusegafor de-aicea din Răsărit și-apuca cătră amiază ; ș'avea o coadă așa ca o bână și lum'ineasă. Și'n toate dim'inețile să trăgea. Aja o fo' sămn despre războiu (f. 9).

Pentru același războiu :

Ieu nu poci știi ce 'nsemnează (stelele cu coadă). Ieu am văst odată, s'o arătat Luceafăru' ăl de dimineață cu coadă mare. Vorbea lumea. Iera 'nainte de războiu' dela 77, cân' s'o bătut Rusu' cu Turcii. Totdeauna cân' o fost un semn d'ălea cu coadă o fost ce-a fost în lume. N'o fost pace (f. 173).

Întâlnim dar aci, sub reprezentarea stelei cu coadă, ideea — care poate fi generală — a unei schimbări ce s'ar produce, în monete excepționale starea obișnuită chiar a stelelor cunoscute ; în cazul de față a Luceafărului de dimineață. Steaua cu coadă n'ar fi decât această nouă înfățișare, sub care se vestește voia lui Dumnezeu. Odată cu ea, toate aparițiile neobișnuite, care par a schimba pentru o clipă cunoscuta economie cerească intră în aceeași categorie a semnelor. Așa sunt eclipsele, înroșirile zării ș. a. și tot o asemănătoare semnificație are și viziunea mai sus prezentată (pg. 36—37) a lui Matei Jurcovan.

Iera și nuscefăr cu coadă, dintâiu, înaintea bății, ș'apoi, dup'aia s'o înființat bătaia. Asta o fi fost semn pentru bătaie. Și stelele ălea care v'am spus ieu (v. f. 103) tot semn de bătaie o fost (f. 105).

Cu *stelele căzătoare* intrăm iarăși într'o veche tradiție. Întâlnim aci întâiu și în majoritatea cazurilor, ideea semnalată mai sus, cu alt prilej, a legăturii stelelor cu sufletele omenești. Căderea stelelor vestesc sau tălmăcește moartea unei făpturi omenești ca în cunoscutele versuri ale Mioriții :

Și să-i spui curat . . .
Că la nunta mea
A căzut o stea.

În reprezentarea locală noi întâlnim stelele căzătoare nu numai casemne de moarte ci și ca simple avertizări. Așa apar, bunăoară, în următoarea povestire :

Cân' ieram ieu tânără, treceam pe lângă Biserica veche. Al meu zice cătră mine : Aici o să te duc pe tine (să facem cununia), că iel iera unit. — O, zic, în cotețele voastre dă porci ! Și numa' așa o coborît o lumină mare ca o prăjină în fața mea. — Noa, ai văs', zice iel, ți-o făcut Dumnezău semn ! O fost o stea care-o căs't (f. 30).

Privitor tot la această reprezentare locală, întâlnim uneori stele singuratice care cad, alteori e ploaie de stele. Iată cum se împletește această credință în cursul vieții reale a localnicilor :

Alea's semn. Zice că iel (cumnatul informatoarei) odată s'o is până la popa ăl unit și zice că pe drum atăta o curs stele pă iel ! ca o ploaie ! Și n'o trecut o lună și o murit frate-său (f. 29).

Și într'o altă povestire:

Zice că o fo' odată o fată, o fost slujnică, și s'o dus cu cai, și zice că numa cade noaptea trei stele pă mâna iei, pă recăl. Zice că iea le-o șters așa cu mâneca iei. Și iea o vin't la mama bătrână și o întreat-o că ce-o fost ăsta că iei i-o căs't trei stele și iea le-o șters. Mama bătrână zice: «aia nu-i bghine, tu fată. Voi sântei trei stele și voi muriți toate trele».

Și așa o fost, că soru'sa o fo' mireasă tomnită și o murit. Și o murit și a mai mică și o murit și iea, și o murit și tată-său și mamă-sa, și o rămas pustiu. Frate-său o fost în Țară (în Muntenia) și când o vint s'o însurat și o avut o fată, ș'apoi minteni o murit și iel. Fata aia șade acu' la Dise al Jicului. Ie nora lui.

Oamenii vorbeau că s'o dus popa la Bobotează și tata la fetile alea s'o fo' certat cu popa. Și dacă o vin't la Bobotează popa, ăla nu l'o lăsat să tune la iel. Vezi că popa la Bobotează trebuie să tune la toți, nu ie iertat să ție mânia. Și popa n'o putut să intre și s'o întors și l'o blestemat. Dă trei ori s'o întors cu crucea și o zis să rămâie pustiu, să nu mai rămâie cenușe în vatră. Asta o fost la Bobotează și primăvara o căs't stelele ălea și minteni o murit fetele și părintii, și anu' ăla o rămas casa pustie.

Ăla o fost semn.

— Și cum de-au putut să cadă stele pe mâna fetei? Așa de mici sunt?

— Ai vās't dumneata cum cade steaua, prelung, și o ajuns pă mâna fetii, Steaua n'o căs't toată, că dacă ar hi căs't toată, ar hi fost mare. De unde ar hi putut-o ținea pă mână! O fost din luminație», (f. 31).

La reprezentarea stelei căzătoare ca semn sau prevestire de moarte, se mai adaogă și restricțiunea de a vorbi despre ea.

Nu-i bghine să zici că cade o stea. Nu-i bghine să vorbești dă asta. (f. 30).

E o prevestire de rău și nu e bine a se spune. (f. 1).

În fața acestei accepțiuni străvechi a fenomenului stă la Drăguș alta, care după credința noastră, e în legătură cu modificarea unor vechi reprezentări autohtone sub înrăurirea creștinismului. Căderea stelei e dâra de lumină pe care o lasă Diavolul când aleargă prin văzduh.

Zice că atunci când cad stelele, boreselē și oamenii vorbesc așa prostii că atunci moare câte un om. Da cumnatu' Boieroiu a spus că astea's luminețe pe care le face diavolu' (f. 5).

Și tot dela aceeași informatoare:

Stelele ălea de cad sânt luminețele satanei. (f. 28).

Ca să înțelegem această reprezentare și izvorul său mitic, trebuie să-i punem alături reprezentarea înrudită — care nu e în fond decât o altă formă a celei dintâi — aceea a *zburătorul i*. «zburătorul» are la noi o largă răspândire și o admirabilă înfățișare a acestei credințe o găsim în cunoscutele versuri ale lui Heliade Rădulescu:

— Dar ce lumină iute ca fulgerul trece-oare
Din Miază-noapte cu arme de scânteii
Vreo stea mai cade iară? Vreun împărat mai moare?
Ori ei — să nu mai fie! — vreo pacoste de Smei?

Tot smeu a fost surato, văzuși, împelișatul
Că țintă l'alde Florea, în cilpă străbătu!
Și drept pe coș, leicută, ce n'ai gândi, spurcatul
Inchină-te, surato, văzutu-l-ai și tu?.....

Indoita interpretare a fenomenului stelar pe care am întâlnit-o noi la Drăguș, apare așa dar și aci. Lumina iute a stelei ce cade e, ca și mai sus, semn de moarte omenească sau fuga, de astă dată a zmeului prin văzduh. Dar zmeu și diavol (*drac*) se întâlnesc în aceeași reprezentare originară a balaurului).

Balaurul sau *draconul*, probabil nu diferit de zeul dacic al văzduhului, după al cărui chip erau făcute steagurile de luptă, a rămas prin pătrunderea creștinismului între puterile învinse, reprezentanțe ale răului și aruncate în întuneric, devenind *dracul* mitologiei noastre populare ²⁾. Zmeul apare și el pe o linie paralelă de dezvoltare, însă cu amestecul altor reprezentări, stăpânitorul celuilalt tărâm al basmelor noastre. Esența lor comună răzbate totuși în credințe păstrate până astăzi. Dintre acestea e Sburătorul. De altfel balaurul însuși nu este niciodată lipsit în vechile referințe populare de anumite atribute care să sugereze străfulgerarea văzduhului; zarea de foc, văpaia sau lumina ca de fulger sunt semnele îndepărtate ale prezenței lui. Astfel se vestește el voinicului călător într'o baladă populară:

Nu-i zare de foc
Ci mare balaur
Cu solzii de aur ³⁾.

Reprezentarea stelei căzătoare ca luminețe ale satanei deci ale dracului zburător nu este exclusiv locală. O regăsim la o considerabilă depărtare în alt ținut românesc, la Cornova (jud. Orhei) bunăoară, unde ea este tălmăcită ca fugă a « *vărăjmașului prin vozduh* ». Această largă răspândire dă verosimilitate interpretării care o leagă de un vechiu izvor autohton.

Stele căzătoare, în credința locală, nu se văd toată vremea în număr egal. Sunt anumite epoci când ele sunt mai frecvente.

Când ie frig tare cad mai multe stele, sau când se schimbă timpu' (f. 106).

¹⁾ Asupra înrudirii celor trei concepte v. și Hasdeu, *Ethim*. Mg. vol. III, col. 2946 și urm. în special 2947—52.

²⁾ V. și N. Iorga, *Ist. Rom.*, I, p. 85.

³⁾ V. Hasdeu, *op. cit.*, 2959.

Tot privitor la stelele căzătoare găsim local și reflexe ale cunoștinței pozitive: sunt bolizi, mase de materie căzute de undeva pe Pământ.

Ieram odată, acum trei ani, noaptea 'n pat și o căs't colea spre Câmpulung și așa o dat o bubuitură, așa o bubuit! Bubuitura am auzit-o. S'o scuturat patu' și casa. Ieu am crezut că o căs't la Mănăstire. Da ce luminație o fost! Mi-o spus niște jandari. Apăi am auzit că o căs't la Câmpulung. Stele am vă'st ieu multe căzând așa, destule. Da o căs't pe departe (f. 174).

Dincolo de această varietate de interpretări, găsim și mărturisirea ignoranței și a incertitudinii cunoștințelor:

Când cad stelele unii zice că moare omul, că i-o căzut steaua și alții că să mută stelele. Apăi noi nu putem ști ce-i (f. 107).

INTERPRETARE DE ANSAMBLU

Aci se încheie șirul cunoștințelor locale privitoare la fenomenele și fapăturile, distincte în reprezentarea țăranului, ale lumii cerești. La capătul lui rămâne să ne întoarcem într'o privire de întreg asupra acestei regiuni superioare, căutând să-i fixăm locul și să-i desprindem înțelesul în mintea drăgușanului. Din documentele înfățișate până aci am putut vedea cât de divers se așează ele, numai în cuprinsul acestui sat, pe treptele gândirii umane. Nu poate fi, deci, vorba aci de o unitate de interpretare a datelor noastre și, în urmare, de o omogenitate a semnificației lumii cerești pentru oamenii locului.

Totuși, din urme, din frânturi de semnificații, putem ajunge, printr'o adâncire treptată, să reconstituim ce anume alcătuia, în vremuri, lumea aceasta a stelelor, a Soarelui și a Lunii pentru oamenii pământului nostru.

Drumul într'acolo ni-l deschid câteva date despre constelații, în legătură cu numele lor. Astăzi Carul, Sfredelul, Grebla sau Găina apar ca epitete ce le sugerează ochiului rătăcitor pe bolta cerească, manifesta asemănare a unor grupuri stelare cu anumite obiecte familiare.

Sânt făcute stelele de samănă cu Caru', cu Grebla... (f. 153).

Și în altă informație, ca răspuns la întrebarea asupra legăturii dintre numele și forma constelațiunilor:

Așa am pomenit-o. Apăi ce sânt (constelațiile) nu prea știm. Numa' că ieste asemănare, că te uiți la Sfredel ori la Jumătatea de pită și tocma așa sânt, *le vezi*... și oile și Ciobanu'... (f. 166).

Dar sub această asemănare aparent explicativă — pe care n'o acceptă uneori chiar țăranii de astăzi — sunt alte realități. Ele se arată în graiul celor mai bătrâni.

Ziceau bătrânii că ăla-i Car (constelația), *car adevărat* (f. 167).

Tot așa și Găina (ibid.). În privința Găinii trebuie reamintit înțelesul adevărat al influenței ei asupra ridicării porumbului dela Dumineca-Mare

înainte ¹⁾). Pe planul mitic al gândirii originare, Găina e făptura cerească reală protectoare a porumbului în creștere. La fel *Drumul*: « are și Ceru' un drum ». Apoi *Sfredelul* care trebuie să străpungă *Comoara* și să reverse asupra pământului bogățiile-i nesfârșite, este, ca și cea din urmă, *făptură aevea*. Lumea cerului începe să se desemneze astfel, pentru reprezentarea originară, ca o lume, real gândită a unor obiecte, mult mai mari și mult mai ele însele decât cele care ne sunt familiare.

Care sunt aceste obiecte și cât se întinde domeniul lor? Două informații ne dau aci răspunsul, lărgind dela una la alta accepțiunea lui.

Zice că toate stelele sânt puse în formă de unealtă (f. 88).

Această reducere la planul tehnic a formelor stelare — ceea ce, într'un caz real, ne-ar păstra indicațiuni prețioase asupra cadrelor vechei activități tehnice a grupului — ne apare însă depășită de fapte.

Cea de-a doua informație aduce mai mult:

Așa auzeam că câte-s pă Pământ atâtea sânt și pe cer: car, sfredel, rariță ș. a. (f. 170) ²⁾.

Și într'adevăr, alături de constelațiile aci însemnate, întâlnim în lumea stelară, pentru reprezentarea locală, și Crucea și *Comoara* și *Ciobanul* cu oile, și *Purcariul* cu porcii și *Carul* cu boii lui, cu poganiciul care conduce, și *Gemenii* și *Fata* și *Pita* etc. — adică elementele principale ale vieții grupului. Jur-împrejur, e mulțimea stelelor: sufletele omenești, dintre care cele mai bune sau cele mai de seamă, împărații, căpitanii, sunt cele mai strălucitoare: nusceferii. Și iată apoi, în succesiune continuă, în alun-gare neîncetată și mereu în despărțire, dualitatea fundamentală a vieții, masculinul și femininul: *Soarele* și *Luna*, care apar în alte regiuni românești, poate odinioară și aci, sub trăsăturile fratelui și ale surorii, despre a căror cununie neîngăduită se vorbește într'o baladă locală. Astfel în vechea reprezentare sătească — reconstituită astăzi din urme răslețe — cerul cu făpturile lui apare ca o imensă proiecțiune a vieții grupului social, având însă nu existența unui joc de imagini pe un ecran, ci o existență reală. El apare chiar ca o lume de arhetipuri, dela care obiectele de aci și-ar lua asemănarea, dar cari acolo, sus, au o altă stabilitate.

Infățișăm aci mai mult logic și general un proces care istoric și particular rămâne necunoscut. Este clar că ideea exprimată în informațiile de mai sus (f. 88 și 170) este ulterioară gândului originar și creator al acestei lumi stelare umanizate (mai exact « socializate »), și este interpretativă. Procesul originar depășește în timp și în spațiu cuprinsul satului Drăguș. El este

¹⁾ Vezi mai sus, p. 24.

²⁾ Aceeași idee, mai amplu ilustrată, o găsim și în Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, p. 6, cu referință la comuna Țapu, jud. Tecuci.

expresia unui fenomen străvechiu de catasterism, mereu adăogat în cursul timpului și modelat dela regiune socială la regiune socială, după dominantele acestora. Aceste *dominante se caută* ca expresie în lumea durabilă a astrelor — cum bunăoară extrema endogamie a Faraonilor sau a Incașilor s'a căutat în mitul astral al Soarelui frate și soț Lunei — și ele sugerează asemănările, care altfel n'au nicio eficacitate și chiar, aș adăoga, nicio realitate. Intr'adevăr când un informator îți spune, ca mai sus, « *te uiți la Sfredel ori la Jumătatea de pită și tocmai așa sunt. Le vezi... și oile și Ciobanu'* », el îți vorbește sub puterea unei sugestii multiseculare, sugestiuine închisă în însăși tradiția locală a constelațiunilor. Străin de această sugestiuine poți să nu vezi niciun raport între stelele pe care constelațiunea le leagă, apoi între ele și numele ce li se dă.

Cum însemnam în altă parte ¹⁾, stelele nu se grupează într'un singur fel (cu infime excepții), ci grupările acestea — constelațiunile — diferă odată cu cercul de civilizație. Este astfel interesant pentru întregul domeniu românesc faptul că bunăoară clasica grupare a Orionului nu-și găsește nicăiri echivalentul. Găsim pentru regiunile noastre Rarițele, Grebla, Magii ²⁾ care toate aduc o altă așezare a stelelor decât aceea a Orionului. Pe de altă parte, constelațiunea așa de clară a Carului mare apărea la cei vechi (probabil la Greci sau la Fenicieni) într'o altă configurație, sugerată de numele Arctos-Ursă legând de α și β încă alte stele apropiate.

Astfel — pentru a ne apropia de regiunea noastră — societăți pastorale sau agricole se vor exprima în grupări stelare diferite de acelea ale unei societăți de navigatori maritimi, iar între primele două vor fi iarăși nuanțe deosebitoare. E adevărat apoi că elementele unei civilizații migrează și ele.

În zestrea constelațiilor noastre, așa cum se înșiruesc ele într'un catalog, sunt elemente foarte disparate, unele reprezentând influențe străine, altele aparținând unor centre diferite de viață autohtonă, putând merge cât de adânc în timp. Discriminarea se va putea face urmărind pentru fiecare aria sa de răspândire, chiar dincolo de hotarele domeniului daco-roman. Cercetarea sociologică trebuie să meargă până aci. Ea va avea să lege — ca obiectiv care îi este propriu — manifestația socială de grupul uman căruia îi aparține. (În categoria aceasta intră și toate temele mitice explicative referitoare la fizica cerească).

În restrânsa cercetare a reprezentărilor drăgușene, noi nu putem ajunge atât de departe. Putem însă, adâncind în altă direcție investigația, deschide drumuri care să ne ducă într'acolo.

¹⁾ Vezi mai sus, p. 35.

²⁾ V. Otescu, *op. cit.*

REPREZENTĂRILE ȘI GRUPUL SOCIAL

Privim aci sub alt aspect obiectul cercetării noastre. În loc de a examina reprezentările în ele însele, vom avea să le urmărim în legătura lor cu grupul de oameni.

Intr'adevăr — și ne oprim în special asupra constelațiilor care ne oferă un material mai ușor de mânuit și mai semnificativ — reprezentările de grupuri stelare trecute în revistă, le-am considerat până acum extensiv, coresponzând adică, cu mici distincțiuni, întregului sat. Nu a fost aceasta decât o poziție provizorie. Rămâne să vedem acum în ce măsură reprezentările notate constituiesc un bun comun și cum, în urmare, se distribuie ele pe clase de vârstă și sexe în comunitatea sătească.

CARACTERUL UTILITAR AL CUNOȘTINTELOR

Va trebui pentru aceasta să ne raportăm mai întâi la funcțiunea pozitivă pe care cunoștințele de astronomie o au în mediul lor sătesc originar. Regiunea superioară a Soarelui, a Lunii și a stelelor, dacă, pe de o parte, oferă planul de sublimare a vieții grupului social, pe de alta, prin mișcarea sa aparentă de rotație continuă și regulată, prin schimbările ei periodice, coboară în desfășurarea concretă a acestei vieți, îi rânduește momentele, îi ritmează timpul, îi precizează direcțiile spațiale. Toate aceste elemente intră în reprezentările și cunoștințele de astronomie locală și le leagă, pe o altă latură a lor, mult mai direct și mai viu, cu mișcarea trebuințelor grupului de oameni.

Vom observa aci că dacă reprezentările mitologice își iau vitalitatea lor și sensul dela legătura cu riturile și ceremoniile grupului, datele științei, mai cu seamă în mediul acesta popular, se fixează și viază prin legătura cu aplicările practice, de care sunt cerute și pe care le îndrumă.

În acest capitol, aspectul pozitiv al datelor de astronomie locală iese pe primul plan. Reprezentări și cunoștințe apar acum ca izvorite din nevoi precise de orientare în spațiu și în timp, de cronometrie, ale grupului social. În toate aceste date alăturate, cercetarea întâlnește, deosebit de eflorescența mitică, un întreg sistem de cunoaștere și împărțire a timpului, ca și de diviziune și nomenclatură spațială, sistem străvechiu al populației autohtone, care nu are decât puține puncte de atingere cu sistemul nostru orășenesc.

Schițarea acestui sistem, cu înfățișarea schemelor de spațiu și de timp ale grupului, va forma obiectul unui alt capitol. Ceea ce vom mai întâi, aci, e să punem în lumină rolul acesta de cronometrie al cunoștințelor de

astronomie locală, așa cum apare el în observațiile practice ale informatorilor. Trebuie să notăm însă că astăzi însemnătatea sa este în scădere. Astfel el este expresiv pentru vechile forme de vieță ale satului.

Înainte bătrânii tot după stele ținea sama. Că n' să vedea Rarițele, că n' să vedea Nusceafăru' de dimineață, că n' să vedea Găina și chiar și Caru' se orienta (omul) și știa cât mai ie până la ziuă sau ie la timpu' cutare. Mai sânt și-acuma bătrâni d'ăștia (f. 203).

Și un alt informator:

Noi n'aveam ceas mai demult, și pe Găină cunoșteam (f. 9).

Procedeul era general în sat. El era al bărbaților ca și al femeilor, cari își vedeau timpul măsurat de aceleași fenomene cerești.

Că n' ne duceam sara 'n șezătoare pe ce cunoșteam vremea? Pe Găină. Mai demult noi n'aveam ceas. Numa' pe Găină, pe Nusceafăr, pe Lună cunoșteam. Ie strălucios Nusceafăru' de dimineață! Ie strălucios ca Soarele! Știi că n' vrea să se cunoască de ziuă atunci s'arată... Apoi sara, cam pe la cină, ie un nusceafăr frumos uite-aici (Sud). Spre dimineață sfîntește (f. 191).

Și dela altă informatoare:

Că n' ieșam din șezătoare iarna cu furca, mi-arăta mama, zicea: uite Găina 'n amiază, ie ceasu' doisprezece (f. 143).

Cunoștințele acestea difuze în întregul sat, apăreau mai strânse și mai sigure, în deosebi, în anumite ocupațiuni. În primul rând al acestor ocupațiuni stau aci păduritul și oieritul. Pornitul la pădure și colindatul cu oile se fac sub privegherea cerului de dimineață.

Ieu și acum aș putea să-ți spun că cât îi pân' la ziuă după stele, că, știi, mă duceam cu caru' cu boi (la pădure) până nu m'am dus la meserie (f. 40).

Sau:

De mulți ani, când ne duceam pe iarnă la pădure, și vedeam ori Găina, ori Nusceafăru' știam cât ie ceasu', cât mai ie până dimineața. Plecam când iera Nusceafăru' 'n vârf și până când iera Soarele 'n amiază, ieram la poalele muntelui (f. 83).

Iar din amintirea celor mai tineri, căci procedeul se pierde în vremea noastră:

Zicea Tată-meu: hai să ne ducem în pădure, că ie Găina și Luna 'n amiază (f. 191).

Sau:

Cunosc un Nusceafăr de dimineață; știu că îmi spunea Tătuța, că să ducea cu caru' cu boii (f. 118).

Cât despre oierit, datele merg în același sens:

Apăi ciobanii tot după nusceferi se uitau: noa, uite nusceafăru' de sară, o mers până la amiază, nu mai scoatem oile (f. 98).

Iar altul:

Am tot fost pe la oi și ne-am tot uitat (la stele). Ne spunea oamenii bătrâni dela noi: mai ie atăta până la ziuă, că uite Găina unde ie! — Cunoștea timpu' pă cer (f. 141).

Cu fiecare diviziune a ciclului de timp zilnic, apăsarea astfel, legată, în vechea rânduială locală a timpului, apariția, dispariția sau o anumită înălțime ale vreunui astru sau constelații. Indicațiile acestea formau sistemul orar al localnicilor. Ele se mai păstrează astăzi fragmentar. Așa, bună oară, pentru Car:

Când ie cu proțapu' la Miazănoapte (sau la vale), atunci ie ziuă. Sara n'am luat sama cum ie proțapu', da cân' plecam ca la 1 la 2 (noaptea), ne uitam că ie atâta timp până la ziuă (f. 151).

Sau:

..se zice: ie ziuă, c'a răsărit Sfredelu' (f. 94 bis, din August).

Evident, toate aceste indicațiuni sunt puse în legătură cu o anumită epocă a anului, înălțimile și coborârile astrelor variind după ea, pentru aceeași oră. De aceea alături de indicațiile de mai sus, stau și altele care le completează și care leagă pozițiile stelelor nu numai de oră ci și de timpul anului. Așa, bunăoară:

Cân' sfințește Soarele și ie Crucea la amiaz', atunci ie iarna la jumătate (f. 192)¹⁾.

Caracterul utilitar al cunoștințelor locale de astronomie se arată astfel cu claritate.

CONSTELAȚII DE ANOTIMP

Din toate informațiile pe care le-am trecut în revistă în capitolul precedent, un fapt pare încă a reieși cu evidență. Rolul de cronometru — care poate fi îndeplinit de oricare din constelațiile local cunoscute — este rezervat aci pe seama unui număr restrâns dintre ele, acelea cari revin cu fiecare din documentele noastre. Acestea sunt Nusceafărul de dimineață (Lucifer), Carul, Rarițele, uneori Sfredelul, Crucea, dar mai cu seamă Găina. Ea se arată a fi la Drăguș cel mai des întrebuițat și cel mai sigur cronometru de noapte:

După iea te duci mai bine ca cu ceasu' (f. 11).

Aceste constelații, tocmai, se găsesc a fi și cele mai general cunoscute astăzi în sat. În tabloul nostru statistic Nr. II, în care consemnăm răspunsurile a cca 40 de persoane de toate vârstele din Drăguș, constelațiile aci notate trec cu procentul cel mai mare de cunoaștere. Celelalte constelații (cu excepția Drumului, utilizat pentru orientare în spațiu) reprezintă un procent mult mai scăzut. Asupra Tabloului, de altfel, ne vom opri pe larg în capitolul următor.

Faptul ne duce spre două constatări. Cea dintâi privește adevărul motor al cunoștințelor astronomice în cadrul unei științe populare. Cea de-a

¹⁾ Asemenea indicațiuni am mai întâlnit de altfel și în privința stelelor (v. f. 15, 93, 169).

doua, menită să deschidă drum mai departe, pune în legătură aceste cunoștințe cu timpul — ca epocă a anului — în care observația grupului social e îndreptată mai stăruitor spre lumea astrelor și e deci mai creatoare în ordinea cunoștinței. Epoca aceasta nu e străină de ritmul activității grupului, ba ceea ce voim să arătăm aci e că ea este direct dependentă de acesta.

Intr'adevăr, dintre constelațiunile mai sus notate, Găina și Rarița sunt constelațiuni matinale în epoca începătoare a verii și le întâlnim în tot timpul călduros în orele care preced zorii. Spre sfârșitul toamnei le regăsim constelațiuni de seară și de noapte, rămânând tot mai mult de seară cu cât înaintăm în iarnă. Ori aceste două epoci corespund cu două perioade distincte de activitate socială. Epoca de început de vară coincide cu ridicarea turmelor de oi și a ciobanilor la munte. Data festivă a plecării lor e ziua de 21 Mai, Sfinții Constantin și Elena. Ea este în calendarul local și data începătoare a verii. (Toate datele urmează, în general, a fi socotite pe stilul vechiu). Dela această dată, ciobanii rămân la munte tot anotimpul călduros, până la Sf. Maria Mare, când are loc coborîrea turmelor la vale și când ciobanii își reiau șederea în sat. În întreg acest interval, orele de dinaintea zorilor sunt privegheate nu numai de nusceafărul de dimineață, ci dela Dumineca-Mare tot mai mult de Găină și de Rariță, care se înalță dela Răsărit pe ecuatorul ceresc. E atunci vremea când pornesc, pe mâncate, ciobanii cu oile din stână. Din șir de generații fără număr, privirea lor neadormită vede mereu aceleași grupări stelare străjuind și măsurând orele de cătră ziua. Și din același șir de generații, ridicarea acestor grupări de stele a devenit, pentru ei, semn cunoscător al orelor dela sfârșitul nopții.

Mai ie atâta până la ziua, că uite Găina unde ie (f. 141).

Cum merg în urma turmelor, în aerul tare al dimineții, gândul lor hoinar și iscoditor spre partea zării de unde va avea să se înalțe în curând Soarele, prinde și tălmăcește în câmpul ceresc dintre Găină și Rarițe mulțimea de sclipiri stelare în formulele lor familiare. Și iată astfel un grup întreg de constelații dela Găină în jos: Purcariul și porcii, Ciobanul și oile, Jumătatea de pită, Fata, și iată și snoava ciobănească ce le unește¹⁾. Tot în apropiere, dar pe un paralel mai interior sunt și Gemenii, Comoara și Sfredelul.

Cea de-a doua epocă, de toamnă târzie, e epoca la care munca câmpului e încheiată. Acum doar bărbații se duc la pădure după lemne. Dar în sat, odată cu serile mai lungi, se începe tot mai intensă vieța socială interioară. E șirul șezătorilor. E timpul torsului pentru femei, așa cum o lună și ceva mai înainte, era timpul frântului cânepii:

Acuma-i a fetelor, acuma-i de frânt cânepa (f. 17).

¹⁾ V. mai sus, p. 30—31.

La acea dată încă, ne adaogă informatoarea, Găina se vede tot mai mult. Acum ea este aproape tot timpul pe cerul de noapte. Ea se ridică până la meridian.

Cân' vine Găina 'n Amiază știu că-i ziua 'n Octobăr (f. 15).

Iar după ce trece de el se apropie orele dimineții. Cu cât intrăm în iarnă, însă, cu atât se ridică mai repede la meridian.

La epoca aceasta sătenii cari pornesc înaintea zorilor sau « de cătră ziuă », cu carul cu boi, la pădure, după lemne, văd măsurându-le orele matinale nusceafărul de dimineață și iarăși Găina, coborând acum dela amiază ¹⁾).

Apoi seara când se duc boresele în șezătoare văd din nou Găina, de astă dată pe arcul ascendent și țin seama, după ea, pentru orele de noapte, până la vremea de întors acasă ²⁾). Astfel tot timpul acesta, care pentru șezători se prelungește până la sfârșitul iernii, Găina este adevăratul ornic al satului.

Vara și toamna ea indică orele de dimineață — împreună cu nusceafărul, cu Rarița, cu Sfredelul etc. —; toamna și iarna când e nevoie, orele de seară și de noapte. De la sfârșitul iernii înainte, din primăvară, reîncepe munca câmpului, *muncă de zi*, în hotarul satului și luarea aminte este abătută dela ritmul mișcării stelelor și al orelor de noapte. Puțin mai târziu și Găina dispăre din circuitul vizibil, dar dispariția aceasta se petrece într'un anotimp pe care l-am putea numi « mort » din punct de vedere al interesului astronomic. Prezența constelației în tot timpul cât acest interes este viu, fiind stimulat de activitatea grupului, face din Găină cea mai obștesc cunoscută reprezentare stelară. Alături de ea stă și Nusceafărul de dimineață, care în tot cursul anului luminează începutul de muncă, lucru care într'o societate matinală ca activitate cum e satul, explică de ce el este nesfârșit mai bine cunoscut decât Nusceafărul de seară.

Dintre constelațiile amintite mai sus, Carul pare a nu se încadra în considerațiile noastre. Popularitatea lui s'ar arăta mai curând a fi datorată prezenței *continui* pe cerul de noapte. Totuși funcțiunea sa cronologică este mai puțin cunoscută, căci nerăsărind și neapunând, indicația orară stă numai în schimbările succesive ale poziției sale, ceea ce pretinde o observație mai atentă și mai meticuloasă ³⁾).

Incheierea care se impune în această discuțiune ne pare a fi că dacă nu toate constelațiunile cunoscute într'o unitate socială, apoi o parte din

¹⁾ V. fișele mai sus citate, 83 și 191.

²⁾ V. mai sus fișele 143 și 191.

³⁾ Totuși v. mai sus f. 151.

ele, pe care le-am numi constelațiunile vii ale ei, sunt constelațiuni de anotimp, adică de epocă de activitate socială. O asemenea epocă de activitate socială nu întârzie a lăsa să se întrevadă, dincolo de ea, grupul sau grupările sociale active. Spre aceleași indicațiuni ne duce și examinarea tabloului statistic al răspândirii cunoștințelor de astronomie (în speță, privitoare la constelațiuni), în mediul social drăgușan.

A) TABLOUL II

Clase de vârstă	1	2	NUMELE			Vârsta	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Nr. curent			3																					
Copii (16-25 ani) (25-35 ani)	1	Matei Trâmbiș				72	+	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	2	Petre Bogdan				72	+	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	3	Spiridon Codrea				70	+	+	1	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
	4	Ilie Iurcovan				68	+	+	+	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	+	-	-	-
	5	Iacob Bobeica				68	+	+	+	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	+	-	-	-
	6	Dumitru Iurcovan				64	+	+	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
	7	Adam Halmagiu				62	1	+	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	8	Iacob I. Bogdan				59	1	+	+	1	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
	9	Nic. Poparad				50	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
	10	Matei Isac Sofonea				50	+	+	+	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Fiați (16-25 ani)	11	Spiridon Gh. Tataru				48	+	+	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	12	Ioaniche Fogoroș				46	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	13	Jacob Tătaru				35	1	+	+	+	+	+	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	14	Ion Trâmbișu				33	1	+	+	1	+	+	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
	15	Ion (Nică) Sofonea				27	-	+	+	1	+	+	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
	16	Gh. Codrea				22	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	17	Ion Bilboacă				18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	18	Cezar Iurcovan				13	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	19	Gh. Poparad				12	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	20	Gh. Bilboacă				11	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
%						50%	75%	70%	25%	90%	50%	50%	25%	27%	25%	33%	3%	13%	25%	10%	95%	20%	10%	

Cioabanul și oile

Steaua cioabanului

Nusețerii

Fata

Purcartiu

Doilele (Doule)

Cobilele

Jumătatea de pita

Comoara

Grebla

Sredelul

Rarițele

Gâina

Carul mic

Carul mare

Drumul

Crucea

Vârsta

RĂSPÂNDIREA ÎN SAT A CUNOȘTINȚELOR DESPRE CER

Tabloul II este alcătuit într'o intențiune statistică. El urmărește răspândirea cunoștinței constelațiilor drăgușene, până aci înșirate extensiv, în mediul sătesc. Problema aceasta a difuziunii are două aspecte. Unul este acela al frecvenței constelațiilor în capitalul de cunoștințe individuale socotit la un număr cât de mare de persoane. Celălalt este acela al extensiunii cunoștințelor referitoare la constelații pentru un anumit sex și pentru o anumită clasă de vârstă.

Pentru a fi exhaustiv un asemenea tablou ar trebui să cuprindă răspunsurile tuturor membrilor normali ai grupului social. O operațiune cu acest obiectiv ar fi însă practic disproporționată față de rezultatul său. Tabloul nostru nici nu o încearcă. Mărginindu-se la un număr mai mic de răspunsuri, el caută să substitue, printr'o supoziție inițială, răspunsurilor individuale răspunsul reprezentativ. Socotim răspuns reprezentativ pentru o anumită categorie, media răspunsurilor *câtorva subiecți oarecari* din acea categorie. Evident cu cât numărul acestor subiecți e mai ridicat, cu atât media are o valoare mai sigură și constantă. Totuși dela un număr încă redus de subiecți această medie apare cu o mică aproximație. Ea rămâne însă susceptibilă de rectificări. În alegerea numărului subiecților trebuie să ținem seama și de posibilitățile practice.

În tablou nostru Nr. II am grupat de 38×17 răspunsuri (care pot fi coroborate și de informațiile singulare din fișe) în două categorii privind sexele, iar în fiecare din aceste categorii am stabilit în mod paralel câte șase grupe de vârstă:

1. Moșnegi (dela 70 de ani) — babe (dela 60 de ani).
2. Oameni bătrâni (55—70 ani) — femei bătrâne (50—60 ani).
3. Bărbați în putere, maturi (35—50 ani) — femei mature (34—50 ani).
4. Bărbați tineri (25—35 ani) — femei tinere (21—34 ani).
5. Flăcă (dela 16—25 ani) — fete (15—21 ani).
6. Cop ii până la 14—15 ani.

Trei feluri de răspunsuri au fost notate în acest tablou: 1. Răspunsuri pe de-a întregul positive: subiectul cunoaște constelația și o poate identifica (însemna $1+$);

2. Răspunsuri pe jumătate pozitive: a auzit vorbindu-se de ea dar nu o poate arăta (însemnat I);

3. Răspunsuri negative: subiectul n'a auzit de constelație (însemnat—).

Acum încheierile. În ce privește difuziunea constelațiilor din punct de vedere al constelațiilor însele, adică al frecvenței lor, am constatat încă din capitolul precedent că ea nu este uniformă ci că se exprimă printr'un relief variat, cu puternice proeminențe și scăderi. Un grup de constelații — cele notate mai sus — se desprinde cu un puternic coeficient de cunoaștere în mediul sătesc. Acesta merge dela 40—50% până la 100%. În acest grup sunt: Drumul, Crucea, Carul, Găina, Rarița și Nusceferii de dimineață și de seară. Este de însemnat faptul că toate coeficiențele de cunoaștere (și pentru a le stabili am uzat de un artificiu egalând două semne I cu un semn +) se confirmă, cu mică aproximație, dela diviziunea A la diviziunea B. Astfel Drumul se înfățișează în A cu coeficientul 70, în B cu 80; Crucea cu coeficientul 50 în A, cu coeficientul 60 în B; Carul cu coeficientul 80 în A și 90 în B; Găina cu coeficientul 90 în A și 95 în B; Rarița cu coeficientul 50 în A și 45 în B¹⁾. Toate celelalte constelațiuni au, deopotrivă în A și B coeficiente de difuziune foarte scăzute, unele atingând chiar 1—0%.

Am căutat în capitolul precedent să surprindem cauza acestei deosebiri de popularitate a constelațiunilor în cuprinsul singurului sat al Drăgușului. Ea rămâne să fie întregită aci și astfel pusă în legătură cu un alt fapt a cărui cercetare iese din cadrul monografic al investigației noastre: cu aria de răspândire regională a constelațiilor cunoscute. O asemenea urmărire spațială a datelor permite să selectezi elementele vechi locale de infiltrațiunile de origine recentă. Ea ne lipsește însă aci.

Prin procedeul calculului nostru, credem că putem anticipa, într'o oarecare măsură, asupra rezultatelor unei atari cercetări. Constelațiunile comportând un coeficient ridicat de cunoaștere sunt socotite a aparține vechiului fond local. Ele ar înfățișa un capital de reprezentări autohton al grupului social, fapt care explică de ce ele pot servi, în consecință, și ca elemente statornice de cronometrie. Sprijinite numai pe aceste date concluziile nu sunt, de bună seamă, întotdeauna univoce.

Procesul de difuziune scăzut ridică, dimpotrivă, dela început îndoială asupra caracterului vechiu local al constelațiunii respective. Așa bunăoară coeficientul de difuziune al constelațiunii Carului mic — 25% în A și 7%

---

¹⁾ Dăm aci mai departe coeficiențele de difuziune ale celorlalte constelații: Carul-mic 25 în A și 7 în B; Sfredelul 25 în A și 30 în B; Comoara 25 în A și 5 în B; Grebla 25 în A și 15 în B; Cobilele 3 în A și 10 în B; Doielele 15 în A și 0 în B; Purcariu 25 în A și 20 în B; Ciobanul 15 în A și 0 în B; Jumătatea de pită 35 în A și 25 în B; Fata 10 în A și 0 în B; Steaua ciobanului 20 în A și 0 în B.

în B — întărește supoziția formulată mai sus că ea nu aparține vechiului fond local. Tot așa în ce privește Cobilele care se înfățișează în A cu 3% și în B cu 10%.

Totuși cifrele acestea nu pot fi socotite ca având în toate cazurile aceeași semnificație. Ele pot indica nu numai înrâurirea recentă și neasimilată, ci tot așa de bine, prin coeficientul lor de redusă răspândire în colectivitate, apartenența acestor constelații unor grupări distincte înăuntrul satului.

Suntem aduși astfel să examinăm Tabloul II sub cel de-al doilea aspect al său. Considerăm aci difuziunea cunoștințelor din punct de vedere al categoriilor sociale, deci a celor două diviziuni A și B, iar înăuntrul fiecăreia din punctul de vedere al claselor de vârstă.

Trecând, dar, dela clasă de vârstă la clasă de vârstă, înăuntrul diviziunilor A și B ale Tabloului, constatăm că deosebirile dintre ele privitor la răspândirea cunoștințelor nu au nimic semnificativ. Cam același nivel de cunoștință se menține dela una la alta, în primele patru clase, cu o ușoară ridicare în A pentru grupa a III-a a oamenilor maturi, în B pentru grupa a II-a a femeilor bătrâne. El scade însă simțitor în ultimele două clase ceea ce apare și firesc, fiind vorba aci de elemente incomplet asimilate în sistemul vieții sociale (copii și tineri până la 20—25 ani). Astfel din punct de vedere al claselor de vârstă difuziunea cunoștințelor este oarecum omogenă în cuprinsul satului, accentul căzând pe deosebirile individuale, care au probabil o altă integrare socială.

Dacă considerăm acum diviziunile A și B în întregime și le punem în fața alteia, constatăm că nivelul de cunoștințe e ceva mai scăzut în B (femei) decât în A (bărbați). Diferența e totuși mică.

Ceea ce, în această comparație, reține mai mult luarea aminte, e însă un alt fapt. Cunoștințele apar în B mai strânse, mai grupate împrejurul unei părți din constelațiuni, ele apar în A mai larg răspândite asupra întregului câmp. Astfel sunt în B rubrici în care nu întâlnim un singur răspuns pozitiv. Pentru a preciza, rubricile Doielele, Fata, Ciobanul și oile, Steaua ciobanului au numai răspunsuri negative. Lucrul acesta nu-l întâlnim în diviziunea A, pentru niciuna din rubricile sale.

Ce însemnătate are constatarea? Ea se desprinde din legătura ce o facem cu locul pe care îl au cele două categorii A și B în viața unei comunități.

Categoria B — partea femeiască a societății — înfățișează, pentru valorile unei societăți, la nivelul de dezvoltare a satului nostru, nu numai elementul conservator, ci și un alt element pe care l-am numi « de comunitate ». Pentru valorile însușite și pentru organizarea vieții în general, femeile reprezintă — prin indefinita repetare a aceleiași funcțiuni — ceea ce este comun și stabil în viața satului. Bărbații — categoria A — supuși

diferențierii normale a activității și a depărtării de cămin, aduc comunității câștigurile osebite ale drumurilor și ale muncii lor.

Privită din acest punct de vedere, deosebirea între categoriile A și B ale Tabloului II, ne îndrumă să socotim constelațiile, în jurul cărora se grupează cunoștința în diviziunea B, ca aparținând fondului stabil al vieții sătești, câtă vreme celelalte constelații sunt de atribuit, în parte cel puțin, mediului unor ocupațiuni bărbățești distincte în comunitate.

Regăsim aci încheierea de mai sus. Ori din toate indicațiunile pe care le avem și dintre care, bună parte, le-am întâlnit până aci, un asemenea mediu de activitate distinctă și orientată, prin trebuințele sale, spre cunoașterea mersului stelelor se arată a fi mediul păstoresc. Câteva date pe care le vom înfățișa mai jos confirmă acest punct de vedere.

CONSTELAȚII PASTORALE — CONSTELAȚII AGRICOLE

Ne este îngăduit în aceste condiții să vorbim aci de *constelațiuni pastorale*, spre deosebire de alte constelațiuni, care aparținând fondului comun sătesc, deci unei așezări de natură agricolă, ar putea fi, eventual, și *constelațiuni agricole*? O asemenea distincțiune n'ar urma să se sprijine atât pe natura agricolă sau pastorală a metaforelor care se traduc în numele constelațiunilor (bunăoară constelațiune agricolă: Rarița, Grebla, Cornul plugului; constelațiune pastorală: Ciobanul și oile, etc.); ci semnul distinctiv stă pentru noi — așa cum am înțeles-o mai sus — în *frecvența* lor într'un mediu sau altul. Cred că sunt îndreptățit să socotesc constelații pastorale: Purcarul și porcii, Ciobanul și oile, Jumătatea de pită și Fata. Procentul lor e, într'adevăr, foarte scăzut în Tabl. II — în deosebi în Div. B — iar pe de altă parte complexul lor apare clar numai la informatorii mei ciobani ¹⁾. De altfel și particularitățile, anotimpul și orele lor de ridicare, analizate mai sus ²⁾ ne arată cum se leagă ele de vieța pastorală. Acestui grup ar fi poate de adăogat și Doielele, cum ni le arată o informație:

ăstea sânt ale ciobanilor; ei țin la iele (f. 77).

Poate și Comoara și Sfredelul, deși asupra acestuia din urmă discuțiunea e mai largă. Dacă într'adevăr legătura constelațiunii cu praznicul sătesc al Sfredelului Rusaliilor este reală, atunci constelațiunea e prinsă mult mai adânc în vieța sătească. N'ar putea fi vorba, în acest caz, de o constelațiune exclusiv pastorală. Rămâne aci un punct de întrebare.

În ce privește grupul constelațiunilor cu coeficientul cel mai ridicat de cunoaștere — Crucea, Drumul, Carul, Găina, Rarița și cei doi nusceferi —

¹⁾ Matei Jurcovan, Moise Rogoza, Ion Poparad v. fișele 84, 86, 134.

²⁾ Capitolul *Constelațiile*.

ele aparțin, în special cele din urmă (Găina, Rarița și nusceferii) deopotrivă și mediului păstoresc, după cum am văzut mai sus¹⁾, și mediului general sătesc. Ele pot fi în consecință, și constelațiuni agricole, aceasta primar sau prin adopțiune. Căci asupra originii lor, pastorale sau agricole, nu ne putem pronunța.

Ceea ce putem ști e că, în general, mediul păstoresc e mult mai propice dobândirii și difuziunii cunoștințelor astronomice, decât mediul agricol. Te izbește continuu deosebirea de informație între săteanul plugar și săteanul care a fost la oi, chiar numai un timp. E acolo — și, mai larg în lumea păzitorilor de vite — un interes mereu viu pentru lumea stelelor, stimulat de condițiile în care se dezvoltă munca lor. E interesul orientării pe drumurile uneori lungi, pe care le parcurg ciobanii și după apusul soarelui și, mai cu seamă, înainte de revărsatul zorilor. E iarăși interesul orientării lor în curgerea timpurilor nopții. Apoi e gândul lor aproape continuu treaz și iscoditor în lumea astrelor. « Ciobanul n'are somn » e o expresie locală și tot locală e credința că ciobanul nu va fi judecat la Venirea a doua ci, pentru neîntrerupta lui veghe, va fi primit de-a-dreptul în raiu.

Niciunul din aceste interese nu se regăsește la plugari, a căror muncă de zi se desfășoară aproape, în hotarul satului. De aci și inaptitudinea lor pentru speculația fizicii cerești. Inșiși o mărturisesc :

Care păzește vite, aia știu stelele. Păi ieu sânt plugar, sara sânt obosit și mă culc. Ciobanu', vezi, mai vine lupu' la oi, ie deștept toată vremea. Iel n'are treabă de secere. Iei știu toate stelele cerului (f. 214).

Alături de ciobani stau, în cunoașterea cerului, — după o informație poate puțin exagerată — și *dogarii*.

Dogarii cunosc stelele, ca dogarii nu-i nimeni să le cunoască, nici ciobanii.

— De ce?

— Păi iei tot în pădure și la munte stau (f. 216).

Fapt însă este că informațiile mele cele mai bogate le-am avut întotdeauna dela ciobani, a căror autoritate în această privință e îndeobște recunoscută în sat. Cercetarea mea a fost incontinuu îndrumată spre ei de însăși sătenii pe care îi chestionam.

Insemnătatea lor nu poate fi micșorată. E interesant de urmărit aci cum ciobanii alcătuiesc sau alcătuiau adevărate confrerii de cunoscători de stele, depășind unitatea unui sat în unitatea unui munte sau a unui drum pe care trec, în pendulări cu ritm determinat, aceleași turme de oi. Sunt apoi centre vechi de difuziune, recunoscute ca atare între ciobani, răspândirea și păstrarea cunoștințelor, făcându-se prin tradiție orală. Informatorul meu cel mai bun, badea Matei Jurcovan, e însuși un ucenic al acestor

---

) *Ibidem.*

bătrâni ciobani de mai demult ai regiunii, cu largă cunoștință a cerului. O mărturisește singur:

— De unde ai învățat stelele?

— De pe la ciobani, dela bătrâni. Și de pe aci și din străini. Mai mult Rășinăreni (jud. Sibiu), că ieu tot cu iei am fost. Rășinărenii și Poienarii, care's ciobani bătrâni, apoi aia cunosc stele multe, multe semne pă cer. Ieu tot de pă la iei am învățat că nu cunoșteam nici Caru'! Aici în Țara Oltului și ciobanii Brezeni și iei mai știu. (f. 215).

Astfel se desemnează cercurile păstorești în care s'a dezvoltat și a radiat cunoștința locală a stelelor.

Ori, pe acest plan trebuie adusă cercetarea care va avea să rezolve problema mai sus pusă a constelațiilor pastorale și agricole. Ea va avea de reconstituit mai întâi lumea stelară a acestor centre de nomazi ai munților, iar în fața ei va așeza lumea stelară comună satelor din valea Oltului până spre Târnave și câmpia ardeleană.

Aci și un alt interes ne cheamă atențiunea. Am subliniat și în altă parte caracterul expresiv și de proprietate pe care îl poate avea o constelațiune, prin particularitatea alcătuirii și numirii sale, pentru un grup sau o regiune socială. Când vom fi izbutit să reconstituim, pentru o asemenea zonă pastorală a munților noștri, lumea de stele și constelații care îi sunt proprii și particulare, vom putea, urmărind aria de răspândire a acelor constelații cât de departe spre șesul Dunării și chiar dincolo de ea, să determinăm drumurile pe care s'au deplasat de mai mult ciobanii din munți spre pășunatul de iarnă. Migrarea constelațiilor s'a făcut de-a-lungul vechilor drumuri ale oii. Cercetarea răspândirii lor aduce astfel o însemnată contribuție în operația de trasare a acestor căi păstorești, și aruncă o rază de lumină asupra câmpului de transhumanță a populației carpatice, poate până în adâncul veacului de mijloc.

CALEA SPRE ȘTIINȚĂ

Astfel, în cămașa mitică, expresie a unei anumite mentalități proiective, și sub imboldul nevoilor practice de orientare, a luat naștere, privitor la stele, un întreg sistem de observații pozitive al cărui principal, dar nu exclusiv depozitar este grupul ciobănesc al unității sociale. Sistemul acesta nu e încă o știință, iar grupul ciobănesc nu este încă o corporație științifică. El formează însă un mediu favorizat de cunoscători empirici ai stelelor în unitatea zonelor pastorale, și o asemenea legătură între un ansamblu de cunoștințe și un grup distinct de oameni, în cadrul unei comunități sociale, e normală. O întâlnim pretutindeni oricând e vorba de un mănunchiu de cunoștințe deosebite. Așa o întâlnim pentru religie sau pentru artă, pentru

magie sau pentru tehnică sau pentru alte ramuri ale științei noastre populare (zoologie, botanică). Nicăiri asemenea cunoștințe sau reprezentări nu sunt deopotrivă de răspândite în unitatea socială, ci, pe lângă un număr restrâns de cunoștințe sau reprezentări, care au un curs general, se găsesc grupuri speciale — adesea, în vechime, cu un caracter ezoteric — rezervate unui mănunchiu restrâns de cunoscători. Astăzi, în societățile moderne, știința este un bun al unor corporații speciale (academii, institute, universități etc.).

Ceea ce trebuie să observăm aci e că legătura dintre grupul ciobănesc și astronomia noastră populară nu are o asemenea înfățișare formală. Ea nu este nici exclusivă, nici stringentă. În grupul ciobănesc lipsește conștiința unui rost speculativ, care să alimenteze continuu cunoștința. Ceea ce întâlnim e o dispoziție favorabilă de cunoaștere care rămâne însă fără perspective de precizare și de creștere ulterioară.

Pentru căile de dezvoltare ale adevăratei științe problema ia și o altă înfățișare.

Mănunchiul drăgușan de observații practice privitoare la mișcarea și făptura astrelor prezintă demersuri foarte simple și deseori stângace ale gândirii omenești pe calea ce duce spre formarea științei, dar care poate să nu ajungă până la ea. El rămâne continuu departe de aceasta și prin lipsa de coeziune și sistem a datelor, pe care le întâlnim mereu răslețe, și — ceea ce este hotărîtor — prin absența gândirii critice.

Gândirea științifică apare odată cu gândirea critică, cu reflexiunea individuală care se exercită asupra materialului tradițional. Mitul vine cu autoritatea tradiției și este acceptat fără discuție. Mai mult decât în conținutul său, el stă în această atitudine a spiritului. Trebuie să notăm însă că acel conținut răspunde unei nevoi de explicație a minții. Aceasta îl apropie de știință, distanța până la ea rămânând totuși mare. Știința populară ar tinde să o acopere. Ea ar servi ca un fel de preștiință, ca o fază pregătitoare a științei. Momentul hotărîtor în trecerea spre aceasta, în depășirea și a producției mitice și a colecțiunii de observații empirice, stă în apariția atitudinii critice individuale. Astăzi apariția, în mediul pe care îl cercetăm, a unei asemenea atitudini nu mai are nicio valoare practică pentru știință, ea rămâne însă — împreună cu alte consecințe sociale — un semn pentru gradul de evoluție intelectuală a grupului social.

Ori aci la Drăguș noi întâlnim semnele unei încercări de emancipare a spiritului critic individual în domeniul fizicei generale. Le găsim în explicațiile bătrânului cioban, Matei Jurcovan, ale cărui discuții le-am subliniat mereu până aci. Incheierile lor nu sunt totdeauna juste, dar semnificativă e atitudinea rațională a gândului. El caută să-și lămurească personal

poziția și așezarea stelelor, revoluția soarelui și succesiunea anotimpurilor, sprijinul Pământului etc. În toate el se întreabă, răspunde, obiectează. Și astfel ajunge să-și determine o poziție deosebită între tovarășii săi de muncă, pe care o simte și o mărturisește însuși:

M'o fi lăsat Dumnezeu așa ca pe alții!? Ii vezi că spun multe și nu-i rost în vorba lor. Vezi, poate că am pățit și multe; da așa m'o fi lăsat Dumnezeu pe mine, că ieu așa îmi închipui toate: că Pământu' ie așa, că cată să se sprijine pe ceva, că stelele stau așa... și altele...

Gândul meu e tot una și vorbind cu omu' și nevorbind (f. 119).

Insemnăm faptul acesta ca un simptom. De sigur explicațiile lui M. Jurcovan nu desleagă problema astronomiei pozitive locale. Dar ele se adaugă altor simptome pe planuri înrudite — așa este apariția unui întreg grup critic în sat ¹⁾. și sunt indicatoare pentru etapa de dezvoltare a grupului drăgușan. Totuși aci intervine copleșitoare problema influenței civilizației urbane (administrație, școală, armată etc.).

---

¹⁾ V. cap. asupra cercurilor și curenților spirituale la Drăguș.

MARILE CADRE

Dincolo de reprezentări și cunoștințe care se împrăștie în mod inegal în unitatea socială și care o diferențiază pe curente și influențe, unde și factorul personal își poate avea însemnătatea, se găsesc, ca expresie a mentalității întregului grup, forme de percepție spațială și temporală. Toate reprezentările și observațiile privitoare la astre sunt prinse în aceste forme pe care le mobilează, iar analiza acelor le poate pune în lumină. Ele sunt însă, în schemele principale, mai stabile și mai generale. Noi ne mărginim aci să le înfățișem, lăsând pentru un material mai larg sarcina de adâncire logică și sociologică.

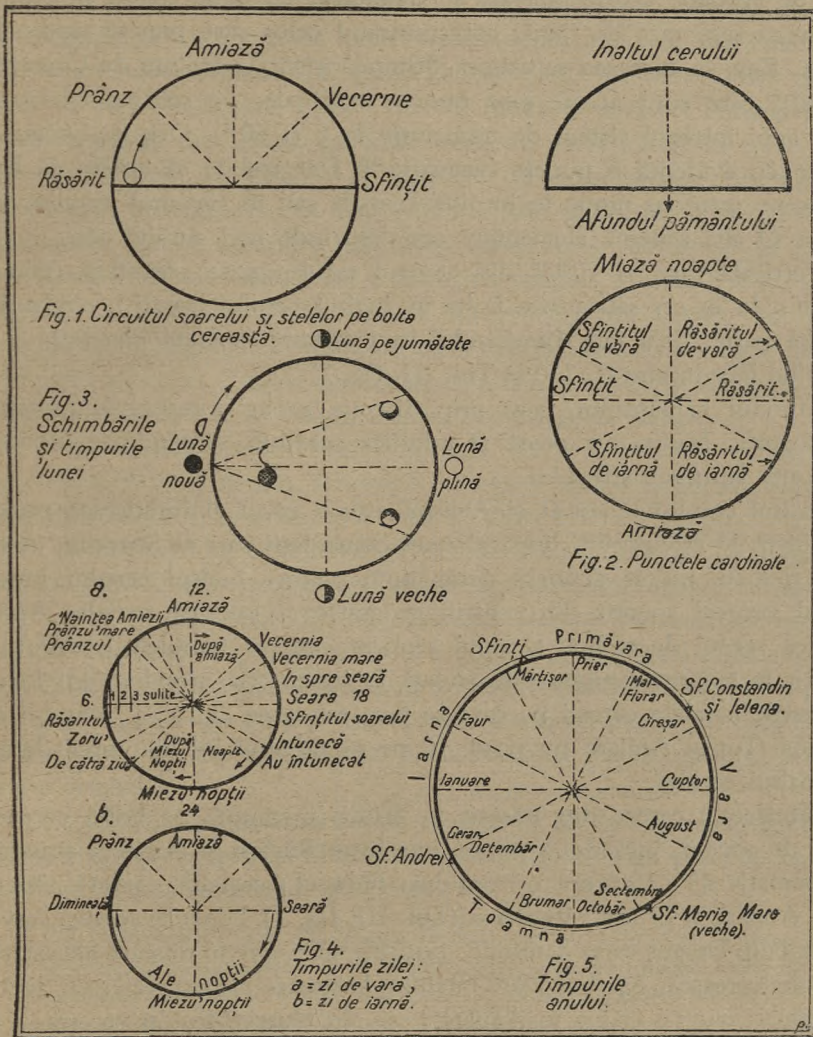
COORDONATELE SPAȚIALE

Spațiul este prins în viziunea locală ca un plan orizontal cu patru direcțiuni de căpetenie, deasupra căruia se ridică o suprafață semisferică. Cele patru direcțiuni, care se întretaie perpendicular, brăzdează planul orizontal în forma unei imense cruci, al cărei centru e satul însuși. Ele duc spre patru regiuni distincte ale lumii: *Răsăritul*, *Sfințitul*, *Miază-noapte* și *Amiază*. Subliniez că nu avem aci, pentru mentalitatea sătenilor, patru simple puncte de reper, ci patru regiuni materiale, care în credințele cele mai vechi, dețin principii ale vieții. (Așa bunăoară noaptea vine dela Miază-noapte, ziua dela Amiază).

Câtă vreme Miază-noapte și Amiază sunt concentrate pe câte o singură direcție a spațiului, avem două Răsărituri: *Răsăritul de va ă* (spre Răsărit-Miazănoapte) și *Răsăritul de iarnă* (spre Răsărit-Miazăzi), apoi simetric două Sfințituri: *Sfințitul de vară* și *Sfințitul de iarnă* (f. 211) (v. Tbl. III p. 65).

Cele două puncte solstițiale ale Răsăritului ca și ale Sfințitului sunt distante între ele cu aproape 60°. Unindu-le prin drepte și cu celelalte două puncte cardinale, în sensul: Răsăritul de vară — Răsăritul de iarnă —

Schema de spațiu și timp

Amiază — Sfințitul de iarnă — Sfințitul de vară — Miazănoapte — Răsărit de vară, obținem un hexagon aproape regulat.

În legătură cu un faimos text magic chaldeian: « Șeful șerpilor făcu un cerc de aproape 20 de picioare în diametru, cu făină sfântă și desemnă înlăuntru șase raze de făină, corespunzând celor șase puncte cardinale », d-l A. Rey, în lucrarea sa asupra Științei orientale înainte de Greci ¹⁾ se întreabă care sunt aceste șase puncte cardinale, pe schema căroră s'ar clădi apoi întregul sistem de numerație în 6 și 60 ²⁾. Ori, la Drăguș întâlnim cu evidență 6 puncte cardinale ³⁾. Dar trebuie să notăm că hexagrama nu intră cu nimic în intuiția spațială sau în sistemul numeric drăgușan. O altă schemă elementară am desprinde mai curând aci.

Verticala care se ridică din centrul satului spre semisfera cerească, merge *oblu în cer* sau atinge bolta în *Inaltul cerului* (zenith), coboară pe de altă parte, dela fața Pământului în jos, spre *mijlocul Pământului* sau *Afundul Pământului* (f. 210 și Tbl. III, fig. 2).

Afundul Pământului, care prin direcția sa ar corespunde punctului cosmografic Nadir, nu poate fi asimilat acestuia, situându-se într'o cu totul altă viziune a spațiului.

Inaltul cerului e numit și *Amiază* atunci când el înfățișează punctul culminant al circuitului diurn al unei constelații sau al Soarelui. Aceste două puncte nu se acopere decât întâmplător. Inaltul cerului implică sensul vertical socotit din centrul geografic al unității sociale, *Amiază* implică sensul de mijloc al unui semicerc ceresc (paralelul), durat din Răsărit în Sfințit. *Amiaza* este situată la intersecția meridianului locului cu marile paralele cerești pe care se face mișcarea diurnă a Soarelui și a stelelor. Totuși *Amiaza* nu poate fi, pe meridianul locului, prea departe de *Inaltul cerului*.

Semicercul ceresc din Răsărit în Sfințit înseamnă pe bolta cerească, afară de *amiază*, încă două trepte, una între Răsărit și *Amiază*, situată la aproximativ 45° deasupra orizontului: *Prânzul*; cealaltă, așezată simetric între *Amiază* și Sfințit: *Vecernia* (Tbl. III, fig. 1). Punctele acestea servesc omului din Drăguș ca să determine pozițiile succesive în mișcare ale astrelor pe bolta cerească. Așa bunăoară întâlnim la fiecare pas expresii: « E Soarele 'n prânz » sau « e Găina în *Amiază* » sau « e Nusceafăru' 'n vecernie » (de unde și numele pentru *Vesper* « Nusceafăru' dela vecernie ») etc. E aci un

---

¹⁾ A. Rey, *Evolution de l'humanité*, Paris, 1930.

²⁾ V. pp. 459—60.

³⁾ Acelea chiar pe care d-l Rey le bănuște, într'o ipoteză la nota 2 p. 460.

sistem de nomenclatură astronomică local, dar e și o schemă de spațiu, în care vom vedea că se exprimă și realități sociale.

În acest cuprins nu întâlnim — cel puțin pentru viziunea cea mai veche — un mediu omogen și continuu. E mai de grabă o serie de discontinui calitative, o succesiune de locuri bune și locuri rele sau, după expresia locală, *locuri slabe*. Săteanul îți spune locurile slabe dinlăuntrul sau de pe hotarul satului: bunăoară « pe Vălcică » (unde a murit « Puterea »), la anumite răspântii sau locuri pe hotar unde au jucat ielele, în curte, sub strașina șurii, unde se găsesc « aruncături », în anumite zile sub întregul cer de noapte înstelat etc., etc. Capitolul referitor la Magie în satul Drăguș va cuprinde, într'o descriere analitică, toate aceste categorii de locuri slabe. Ceea ce ne interesează aci e categoria spațială a locului slab. Ea se înfățișează ca o zonă de forțe nefaste care se exercită asupra omului în forma unei boli, în speță: pociala. De unde expresia locală: « a călcat într'un loc slab și l-a pocit ». Zonele acestea sunt uneori mobile. O asemenea zonă se determină bunăoară în vârtej, într'un câmp înainte neutru.

Pe lângă această discontinuitate spațială, stând în întretărierea locurilor bune cu cele slabe, întâlnim, adâncind cercetarea, și o diferențiere calitativă a spațiului, în deosebi înlăuntrul satului, derivând din legătura mistică a omului (considerat nu ca individ ci ca *neam*) cu pământul. Baza spațială e gospodăria. Curțile drăgușene detaie în cuprinsul spațial al satului, unități calitativ deosebite. Pentru ilustrarea acestei reprezentări spațiale, avem un fragment de povestire trăită a uneia din bătrânele mele informatoare, Ilina Fogoroș, unde se vede cum vieța și păcatele înaintașilor prind faptele urmașului « pe curte » într'un cerc de forțe magice, de care ele nu se pot elibera. Textul prea lung aci, urmează să fie dat în capitolul privitor la viața morală.

În legătură cu această concepție a vieții în neam a bazei geografice a gospodăriei, trebuie pus și obiceiul marital, de altfel nu specific local, al « măritatului sau gineritului pe curte »¹⁾.

... Iel lege n'o avut cu nimenea. O căzut păcatu' pă iel. Cân' am fost tânără mi-a spus popa din Mărgineni că la noi is niște jurăminte mari pă curte, că ne dă Dumnezeu lapte și nu ne lasă strigoaiete, că ca rugii vin asupra noastră: O dragă, zicea, ce jurăminte multe și copii nebotezați sânt aici!

Cân' o fost băiatu' dă doisprezece ani s'o dus cu vitele și-o dat într'un loc rău, o șez't noaptea și-o înlemnit. Trei-patru zile l-am ținut de n'a vorbit, și am

---

¹⁾ Într'o ceartă pentru un drept de trecere cu carul pe locul unuia dintre ei, Vasile Fogoroș lovește grav pe Gheorghe al Onii, care în urma loviturii moare a doua zi. Ilina Fogoroș e mama lui V. F.

mai dat slujbe și s'a mai cunoscut. Și l-am trimes dup' aia să-i dăschidă praghila la popa din Lisa. Și fata o fost cu Silea. Zicea când o vin't că i-a spus popa, zice: să spui măicuță-ti că nici decum să nu-l lase pă curte, că băiatu' ie iute și nu să roagă la Dumnezeu destul și va păți rău tare. Și așa o pățit.

O vin't p'acea și un călugăr dela Sfântu' Munte și am grăit mult cu iel. Vai cum le știa iel pă toate! Zic, uite câte jurăminte și câți copii nebotezați pă curte! Socru-meu mi-a spus că sânt cinci jurăminte strâmbe și copii nebotezați mulți. De-ai mamei au fost patru, i-a născut morți. A mai fost și alții.

O zis călugăru': o soro, soro, multe mari și grele vei vedea dumneata pe pământu' ăsta că nu li-i putea suferi. Că nu rabdă jurămintele mari și să 'ntâmplă rău.

Acum nu-l judec pă iel, ci mă judec pă mine, că dacă nu-l lăsam pă pământu' ăsta nu i să 'ntâmpla nimic. (Inf. Ilina Fogoroș, Drăguș, 20/8/1932).

ZIUA ȘI DIVIZIUNILE SALE

Timpul e prins aci în cele câteva unități naturale, cu diviziunile proprii fiecăreia. Le înfățișăm pe toate așa cum sunt date în reprezentarea locală.

Ziua. Grupul social deosebește *ziua de vară* de *ziua de iarnă* (v. Tbl. III, p. 64, fig. 3), ceea ce apare în potrivire cu ritmul însuși al activității lui. Activitatea cea mai intensă se desfășoară în perioada de vară, cu ziua lungă. Astfel diviziunile acesteia vor fi cele mai bogate și amănunțite. Dimpotrivă, ziua de iarnă comportă mai puține diviziuni, activitatea oamenilor fiind în general stagnantă atunci.

Ziua de iarnă (Tbl. III, fig. 3 b) cuprinde pentru perioada sa luminoasă patru timpuri prinse între următoarele limite: Dimineața ¹ Prânz (ora 9) ² Amiază (ora 12) ³ Vecernie (ora 3 d. a.) ⁴ Seara (f. 189, 207, 208). Pentru perioada întunecată avem, după un informator, un singur timp, numit indistinct « ale nopții » (f. 208); iar după altul, două timpuri: 1. din cină până 'n miezu-nopții și 2. dela miezu-nopții până la ziuă (f. 207).

Ziua de vară e mult mai bogată în diviziuni. Ea începe cu *xoru'*; cam după o oră e *răsăritu'*, apoi Soarele se urcă de-o *suliță*. Iată-l, cam la interval de o oră, *sus de două suliți*, . . . *de trei suliți*. La sulița a treia e *prânzul* (cam ora 9 dim.). « Pe la a patra suliță e *prânzu-mare*. De aci încolo e *'naintrea amiezii*, apoi e *amiaza* (cam ora 12). Dela amiază înainte avem *după-amiaza*, care durează până la *vecernie* (ora 15—16). Cam o oră mai târziu e *vecernia-mare*. Trecută *vecernia-mare*, e timpul *înspre seară*. Vine apoi *seara* (cam ora 18). Urmează *sfințitul Soarelui* și orele cari vin de aci înainte sunt numite momentele de scădere ale luminii: *întunecă*, *au întunecat* (ora 21). Apoi e *noapte*. Timpul e împărțit în două de un moment, care e momentul simetric opus al amiezii, *miezu-nopții* (ora 24). Dela miezu-nopții

înainte, e timpul « după miezu-noapții », care ține până « de către ziua », sau până la înroșit de zi.

După miezu-noapții ține până își arată ciuflenderu' nasu', până răsare nusca-făru' de cătră zi (f. 209).

Aci circuitul regăsește, la prima diviziune, zoru' și astfel se încheie ¹⁾.

Din aceste înșirări de diviziuni, care țin pentru vechea civilizație sătească, locul succesiunii orelor și care pun în lumină sensibilitatea de distincție a duratelor de timp a grupului social, câteva puncte de reper ies mai puternic accentuate. Sunt pentru timpul luminos, afară de începutul și sfârșitul lui: Prânzul, amiaza și vecernia. Aceste popasuri le regăsim dela ziua de vară la ziua de iarnă. Ele alcătuiesc dar schema principală a diviziunii timpului luminos, celelalte împărțiri adăogându-se ulterior intervalelor astfel determinate. Cu mici nuanțe deosebitoare în numire, ele se regăsesc și în alte regiuni românești ²⁾.

Ceea ce importă să însemnăm aci e potrivirea acestei scheme de timp cu schema spațială, mai sus întâlnită, a semicercului de rotire a astrelor. Legătura lor e evidentă și sensul acestei legături nu ne poate scăpa. Schema spațială în forma sa generală e secundară și derivată. Primordial e faptul circuitului Soarelui pe emisferul ceresc. Pozițiile succesive ale acestuia ritmează timpul zilei luminoase și tot ele fixează punctele de reper spațiale, care vor fi menținute apoi și pentru cerul de noapte. Diviziunile de timp evocă aci imaginea ridicării și declinării astrului zilei. Dar aceste diviziuni de timp și puncte de reper spațial nu sunt nici ele arbitrar hotărâte, ci exprimă aci o ritmică a activității grupului social. Intr'adevăr, prânzul, amiaza și vecernia — care pot fi și puncte simetrice pe arcul ceresc — sunt popasuri, momente de odihnă și hrană ale muncitorului plugar. Țăranul, care începe munca odată cu revărsatul de zi, sau zoru' zilei, se oprește din lucru întâi la prânz, ca să guste ceva, apoi la amiază, când ia masa principală, și în sfârșit în vecernie. Numirea de « prânz » este foarte grăitoare. Ea ne arată de unde derivă și punctul spațial și diviziunea de timp. Avem de altfel și informații locale care ne arată cele trei mâncări în câmp (cea de-a treia mâncare, la vecernie, e mai rară) (f. 209 bis). Ele indică cum cele trei pauze din munca zilei, împreună cu momentele de început și de sfârșit, oferă punctele de reper pentru diviziunea timpului și, fixând totodată pozițiile respective ale Soarelui pe arcul ceresc, determină și punctele de reper spațiale.

Pentru răstimpul de noapte, diviziunile timpului nu se mai pot sprijini

¹⁾ V. f. 209 și Tab. III, fig. 3 a.

²⁾ V. Hasdeu, *Eth. Mag.*, I, col. 170—171.

pe etapele vreunei activități, de aceea nici nu le mai întâlnim. Singurul punct de reper recunoscut, e mijlocul nopții. Uneori activitatea de seară, de interior (în special torsul cânepii), se poate prelungi până aci:

Apăi noaptea nu mai despărțim timpu', c'apăi noaptea dacă stai și lucrî, stai până la miezu-nopții. Noaptea ține până 'n revărsat de ziuă (f. 194).

Dar miezul nopții nu e numai un punct de despărțire practică a timpului, este și un moment magic de cea mai mare însemnătate. El trebuie pus în legătură aci, cu un alt concept, tot de natură magică, acela de «puterea nopții». Puterea nopții e mediul prielnic acțiunilor de magie neagră. Când e puterea nopții?

Asta ie la miezu-nopții. După miezu-nopții nu mai ie puterea nopții, că lucru slab nu mai poate umbla după oameni, da înainte de miezu-nopții poate; de cân' înserează. Da puterea nopții e numa' la miezu-nopții (f. 194).

După o altă informație locală, puterea nopții ar ține tot răstimpul de după cină până pe la ceasul 2. Oricum, această putere rămâne centrată pe miezul nopții. De aceea acest moment este privit cu un sentiment de teamă și de oroare, și mai multe precauțiuni sunt luate (să nu vorbești etc) ¹⁾.

În fața acestor răstimpuri magice ale nopții, găsim local și o altă măsurătoare a timpului, prin cântatul cocoșilor. Sistemul acesta a avut de sigur o largă răspândire pe vremuri, expresia de «*a-i cânta cocoșul cuiva*» fiind sinonimă cu aceea de a-i veni ceasul. Așa găsim bunăoară pentru regiunea moldoveană, locuțiunea: «*nu i-a cântat cocoșu să se facă popă*», într'un basm publicat de Pamfile.

După o credință locală, cocoșii ar cânta din oră în oră, în timpul nopții. Totuși două momente sunt în deosebi anunțate de ei: miezu-nopții și în spre ziuă.

Noaptea dela 9 înainte la fiecare oră cântă cocoșu' dar de regulă cântă mai mult la miezu' nopții și înspre ziuă. Ține cântatu' ca la un sfert de oră (f. 199).

Cântatul cocoșilor din spre ziuă e în deobște cunoscut ca semn de sfârșitul timpului în care strigoii au putere. De aci pentru unele regiuni expresia de «cântători».

Dar cum ajung cocoșii să măsoare timpul nopții? Trebuie să notăm aci, că în reprezentarea cocoșilor cântători pentru orele nopții, intră puternice elemente mitice. Cunoașterea timpului n'ar veni dela ei, ci de dincolo de ei. În credința de azi, un singur cocoș din sat e înzestrat cu cunoașterea timpului și el dă semnalul cântatului, după care se iau ceilalți cocoși din sat. Acest cocoș e *voevodul lor*. Credința cea veche pare a merge mai departe și noi distingem, dincolo de acest voevod al cocoșilor — numit prin alte locuri și cocoș năzdrăvan sau cocoș baș ²⁾ un prototip ceresc al

¹⁾ V. cap. Magiei.

²⁾ V. Hasdeu, *Eth. Mag.*

cocoşului, al cărui cântat măsurător de timp, e auzit de primul şi, prin el, de ceilalţi cocoşi din sat. Credinţa aceasta o reconstituim din vagi fragmente:

Cân' cântă cocoşii, întâiu cântă unu' şi după iel cântă toţi. Ala ie voievodu' lor.

— Cocoşul ăsta e în sat sau în cer?

— Ie în sat, nu ie în cer. De cocoş din cer n'am auzit, da am auzit o vorbă, că mai spune câte un om cătră boreasă când se ceartă: să taci că te fac să auzi cocoşii cântând în dunga Raiului!... Apăi, or fi cântând în dunga Raiului, io nu ştiu (f. 195).

Cu orele nopţii — aşa cum le-am văzut aci — intră în ciclul neutral al timpurilor zilei, nuanţe calitative. Miezul nopţii şi timpul cât ţine puterea nopţii, sunt momente sau răstimpuri calitativ deosebite de celelalte, sunt timpuri critice. Asemenea timpuri critice sunt şi momentele în care cântă cocoşii.

Zice că nu ie bine să umbli în timpu' cântatului cocoşului, zice că te poceşte (f. 199).

Deosebirea calitativă a timpului este concentrată însă, mai ales, în reprezentarea locală a *ceasului slab*. Acesta nu se înseriază numai în ciclul momentelor unei zile, ci şi în curgerea unităţilor mai mari de timp. Momentul acesta e mobil şi personal. El e un fel de zonă nefastă a timpului, pe care nimeni n'o poate cunoaşte cu anticipaţie. El pare legat de însăşi soarta omului.

Ceasu' slab oa hi, că de nu, n'ar hi boală pă lume. Zice povestea: Doamne fereşte! că-i născut într'un ceas slab da cându-i nu poţi şti. Cine o văst ceasu' slab? Şi cine ştie ce-i ceasu' slab? Nu ştie nimenea! (f. 198).

Alături de aceste momente neprielnice, se găsesc, în credinţa locală şi altele, prielnice, pentru acţiunea sau vieţa omului. Ele sunt cuprinse în reprezentarea *ceasului norocos* sau *bun*.

SĂPTĂMÂNA ŞI LUNA

Zilele sunt prinse în unitatea săptămânii. Conceptul săptămânii e cel tradiţional şi el este primit aci dintr'o străveche zestre care îşi poate căuta raţiunea numai în cuprinsul marelui cerc de civilizaţie căruia îi aparţine. Numirile celor şapte zile care alcătuiesc săptămâna sunt proprii întregului teritoriu dacic: Lunea — Marţea — Miercurea — Joia — Vinerea — Sâmbăta — Dumineca. Ceea ce poate avea însă o culoare locală, deşi nu exclusivă, e deosebirea pe care Drăguşenii o stabilesc între zilele săptămânii. Aceste zile nu sunt durate de timp echivalente, ci aşezarea lor la începutul, mijlocul sau sfârşitul săptămânii le face proprii sau improprii pentru anumite acţiuni. Astfel:

Dacă s'apucă cineva să clădească nimestii, nu s'apucă să clădească decât luna Sâmbăta nu începe nimenea lucru' şi nici nu plecă la drum (f. 202).

Zice că Vineria să nu faci rufe, să nu spoiești; unele borese nici nu mătură . . .
O boreasă nu torcea Joia sara niciodată, că zice că iea o fost beteagă de făcea gălci.
Da ieu nu țin nici Vineria, numa' pită nu fac (f. 196).

Sunt aci și rațiuni religioase care contribuiesc să singularizeze mai cu seamă, ziua de Duminecă și întru câtva și cea de Vineri. Sunt apoi și deosebiri calitative între o săptămână și alta în cursul anului. Dar acestea sunt date în cadrul organizării religioase a timpului și își au locul, mai firesc, în capitolul vieții religioase.

O întrebare ne poate opri aci. Este săptămâna înțeleasă de localnici ca o diviziune a unui ciclu de timp? Un asemenea ciclu n'ar putea fi decât luna, dar nu luna civilă (le mois) — continuu variabilă — ci timpul de revoluție al Lunei împrejurul Pământului (La lunaison). Totuși vreo legătură între săptămână și fazele Lunei nu se arată a fi explicit prinsă de către localnici. Cum am văzut mai sus ¹⁾ și cum se găsește înfățișat grafic în fig. 4 a Tbl. III, aceste faze nu apar ca unități de timp bine precizate și uniforme cunoscute de toți sătenii. După o informație, pe care o socotim nesigură, ar fi patru faze (reprezentare circulară), după altele, ar fi numai trei faze, având fiecare o durată, sau de 7 zile (f. 181), sau de 8 zile (f. 187) — v. repr. triunghiulară Tbl. III. În acest din urmă caz ciclul lunar ar fi alcătuit din trei perioade de 8 zile, în total 24 de zile, plus timpul de trei-patru zile cât « nu e Lună ». Apare astfel clar, că nealcătuind diviziuni uniforme ale ciclului lunar, fazele Lunii, în reprezentarea locală, nu pot da o bază unei unități divizionare cum e săptămâna și nu o pot lega în sistemul cunoștințelor cosmografice locale.

Luna civilă ca unitate de timp superioară săptămânii este și ea dată dintr'o foarte veche tradiție pământească susținută și supravegheată de oficialitatea bisericească și laică. Cadrul de timp este deci fixat dincolo și înainte de grupul social cercetat. Ceea ce poate fi pus în legătură cu el, și mai larg, cu întreaga populație autohtonă, e că succesiunea lunilor a căutat să o lege de manifestările trăite ale naturii ce-l înconjoară. Sensul acestei adaptări se exprimă în numirea lunilor, care în această formă populară mai subsistă abia fragmentar la Drăguș:

1. Ianuare	7. Cuptor.
2. Faur.	8. August.
3. Mărțișor.	9. Sectembre.
4. Prier.	10. Octobăr.
5. Mai (parcă-i spune Florar).	11. Brumar (?).
6. Cireșar.	12. Dețember sau Gerar (?) (f. 212).

Unitățile acestea de timp au pentru localnici mai mult o importanță meteorologică, în directă legătură cu munca câmpului. Ele sunt mai curând

¹⁾ Cap. Luna.

cadre de vreme (Wetter) decât de timp (Zeit). În ele se extind interese economice. Astfel și deosebirile calitative dintre aceste porțiuni de timp, care în privința aceasta stau sub stăpânirea zilei de *întâiu* a luni, traduc în primul rând preocupări și îngrijorări pentru viața câmpului ale grupului social. Aceasta apare lămurit și în semnificația de prognostic meteorologic ce se dă fenomenelor lunare cu care începe luna și care este valabil pentru întregul cuprins al ei, și în așa numitele calendare bătrânești. Aceste calendare bătrânești alcătuiesc un fel de sistem de divinație, la începutul anului, pentru vremea celor 12 luni. Ele pun în plină claritate conceptul de lună ca unitate meteorologică, legat de speranțe și temeri agricole. Localnicii din Drăguș cunosc două asemenea calendare bătrânești. Cel dintâiu e un calendar de ceapă:

La Crăciun bătrânii fac călindar de ceapă: Numesc fiecare păritoare de ciapă lunile pă rând și pune sare în fiecare și care-i umedă e luna plourosă și care-i svântată zice că ie secetă. Călindar de ceapă face din treacăt și astăzi (f. 200).

Apoi:

Al doilea călindar îl fac bătrânii că samănă zilele după Crăciun cu lunile din an, începând cu ziua de Crăciun. Zice că ziua de Crăciun ie Ianuarie și dacă ziua ie moale, oa să fie moină, de dacă-i ger e lună geroasă. A doua zi o samănă cu Februarie, a treia cu Martie și așa până la Bobotează. Și-atunci să zice că la Bobotează, cum cârțâie zăpada sub picioare, așa va cârțâi caru' cu săcară și cu grâu la vară (f. 201).

TIMPURILE ANULUI ȘI CALENDARUL

Dincolo de lună (mensis) — și înglobând-o — întâlnim *anul cu timpurile lui*. Ca unitate de timp el are două accepțiuni. Pe de o parte este *durata*, indiferent de punctul de plecare, porțiunea de timp după care regăsim aceeași configurație a cerului, delimitată deci de revenirea constelațiilor la aceeași poziție orară. (Pe baze asemănătoare de fizică cerească se determină și ciclul — căruia îi recunoaștem o valoare foarte redusă în sat — ciclul de trei ani după care cei doi nusceferi își schimbă locul).

Pe de altă parte stă anul cu limite statornice, cu un anumit punct de plecare. Înțelesul acesta e primordial. În determinarea punctului de plecare — 1 Ianuarie — intră aci elemente de mai veche tradiție administrativă (care s'au întâlnit odinioară, concurându-se, cu altele de origine biblică, datând anul dela 1 Septemvrie). Rămâne întrebarea asupra vreunui punct de început al anului propriu vechii rândueli de viață a satului. Delimitarea locală a timpurilor anului pune și ea această problemă.

Sunt patru timpuri într'un an: Primăvara — Vara — Toamna — Iarna. Dar dacă aceste timpuri sunt cuprinse exact în *durata* unui an, ele nu se încadrează întocmai între limitele stabile ale anului (cu început la 1 Ianuarie).

Pe de altă parte nici raportul dintre luni și timpurile anului nu este prea neted. Nu există perfectă acoperire între ele. Timpurile anului trec dincoace și dincolo de limitele lunilor, vădind prin aceasta, că ele nu formează, în raport cu cele din urmă, unități de timp direct superioare lor. Nu există între ele o comună măsură (deci nici o comună origine).

Timpurile anului, a căror succesiune urmează de aproape schimbările firii în ciclul lor anual, sunt direct legate de ritmica vieții sociale a grupului.

Nu există astăzi deplină precizie și unanimitate în privința limitelor lor. Totuși din răspunsurile primite cred că am putea desprinde, cu o mică aproximație marginile acestea tradiționale.

Asupra uneia din ele întâlnim acord:

Cap de iarnă ie Sfântu' Andrei (197, 115, 204, 205).

Cât ține iarna? Sfârșitul ei e începutul primăverii. « Păi Primăvara începe cân' să ia zăpada » — și întâlnim aci două, ba chiar trei date. După unii e Sfântu' Vlase ¹⁾:

La Sfântu' Vlase se 'ncepe Primăvara, cân' să dăschide ciocu' la păsări. Până atunci nu pot cânta că le îngheață ciocu' (f. 204).

Aceeași zi revine și într'altă informație, cu un adaos privind schimbările capricioase ale vremii dela începutul primăverii.

Vine Sfântu' Vlase, în păsăsim, cân' să deschide gura la păsări. Apăi dacă deschid păsările gura înainte de Sfântu' Vlase, li se închide gura încă o săptămână (f. 197).

După alții, Primăvara începe la Sfinți (9/22 Martie) (f. 205). Data de Sfinți o regăsim, de altfel, și la informatorii de mai sus, însă cu înțelesul de limită extremă pentru începutul primăverii.

Cân' vine timpu' de 9 Martie, zicem că vine Sfinții. Atunci zice că dacă nu ie iarbă până în ziua aia, vin Sfinții patruzeci de mucenici și bat cu ciomegile în pământ și iese iarba (f. 204).

În același sens:

Când o veni Sfinții, ghine și primăvara; zice: mă, nu mai avem bai, că o trecut Sfinții, poți să pui ovăsu (f. 115).

Întâlnim odată și ziua de Dragobete, arătată ca zi de început a Primăverii (24 Februarie/9 Martie):

Al.: Ieu parcă știu că Dragobete ie cap de Primăvară (f. 204).

Până când durează Primăvara?

Nu avem nici aci — deși poate numai aparent — un acord general. După un răspuns, în care bănuim o confuziune, ea ar dura până la Sfântu' Gheorghe (f. 205). (După aceeași informație Sf. Ilie ar fi limita verii!). Alte informații, mai sigure, ne dau ca sfârșit al Primăverii și început al

¹⁾ Sf. Martir Blasiu, 11/24 Februarie (?).

Verii ziua de Sfinții Constantin și Elena (21 Maiu /3 Iunie) — data la care se suie oile la munte (f. 206).

În tot primăvara până la sapă, prin Mai . . . Atunci mână oile la munte, de sapa dintâi din Mai, de Costandin cu Ielena și untu' dela oile alea ie bun de toate bubele (f. 197).

Dela Sfinții Constantin și Elena începe Vara, care durează, după aceeași informație, până la Sfânta Marie Mare :

Și vara atâta ține, până la Sfânta Marie Mare ș'apăi gata, Sfânta Marie a veche.

*Trece vara ca o pâne,
Vine iarna ca un câne* (f. 197).

La Sfântu' Constantin și Elena se suie oile la munte și la Sfânta Maria se coboară. (Durata verii).

— După sărbătorile vechi sau noi?

— Mai mult după ale vechi. Da mai ține cont și de timp (f. 206) .

În sfârșit perioada de timp rămasă urmează să fie ocupată de Toamnă. Găsim însă și aci anumite margini de variație. După un informator :

Dela Sfânta Marie Mare începe toamna și ține până la Sfântu' Dumitru, atunci să fie toate alea gata (f. 197, id. f. 205).

După altul :

Inceputul toamnei e Ziua Crucii (st. v.) (f. 115).

apoi :

Andrei e cap de iarnă (id.).

Sunt poate aci și spații de tranziție între timpurile anului, de când unul s'a terminat până când celălalt începe. Așa ar fi bunăoară: Sf. Vlase — Sfinții; Paști — Sf. Constantin și Elena; Sf. Maria Mare — Ziua Crucii.

Din toate aceste date, cred că putem socoti ca mai sigur tradiționale limitele de timpuri însemnate și în schița grafică Tbl. III, fig. 5: Sfinții — Sf. Constantin și Elena — Sf. Maria Mare — Sf. Andrei.

Ele sunt deopotrivă praznice și praznicele sunt, pentru țăranul român, puncte fixe de orientare în curgerea timpului anual. E locul să facem însă o deosebire menită să risipească confuziunile cuprinse în răspunsurile unor informatori. Sunt unele praznice *hotar* de timp și unele *miez* de timp. Sfinții, Sf. Constantin și Elena, Sf. Maria și Sf. Andrei sunt sărbători de hotar. Dar fiecare din timpurile anului are câte un praznic în care pare a se concentra toată puterea timpului. Astfel credem că sunt Sf. Gheorghe (și Paștile) pentru primăvara, — de aci și importanța sa pentru vrăjile câmpului —; Sfântu' Ilie pentru vară, Sf. Dumitru pentru toamnă și probabil Boboteaza pentru iarnă (de aci și expresia «gerul Bobotezii»). Că

¹⁾ În 1938 au coborît oile la 28 August (Sf. Maria Mare veche).

Sfântul Ilie e miezul verii, iar Sfânta Maria începutul perioadei de toamnă se arată lămurit din următoarea maximă meteorologică locală:

La Sfântu' Ilie cât o ploua în trei zile se uscă în trei ceasuri și după Sfânta Maria cât o ploua în trei ceasuri se uscă în trei zile (f. 206).

Aceste două categorii de praznice par a fi confundate astăzi în răspunsurile unor informatori, căci numai așa putem întâlni, indicându-se ca date finale, bunăoară, Sf. Gheorghe pentru primăvară și Sf. Ilie pentru vară (v. f. 205).

Așa cum apar delimitate pentru localnici, timpurile anului corespund unor perioade distincte de activitate ale grupului social. Începutul primăverii e începutul muncilor agricole, iar prima perioadă a primăverii, până la Sf. Gheorghe e epoca semănatului, a « pusului în pământ ».

Zice că până la Sfântu' Gheorghe să ai pus tot în pământ' (f. 116).

Vine apoi epoca ridicatului oilor la munte și a plecării ciobanilor din sat. E data de început a verii — Sf. Constantin și Elena — și ține vara cât stau oile la munte. Cu coborîrea lor în sat, la Sf. Maria Mare, începe toamna și încep muncile agricole de toamnă. Semănatul de toamnă are ca centru Ziua Crucii. (14 Sept. st. n.):

Dela Sfânta Marie mică până la Ziua Crucii să fie pă jumătate sămănat (f. 116).

Grâu' cu trei zile înainte de Ziua Crucii și cu trei zile în urmă să-l poți sămăna (f. 39).

În sfârșit: « până la Sf. Dumitru să fie toate alea gata ». (f. 197). Dela Sfântu' Dumitru doar bărbații mai merg la pădure după lemne.

Cu Sfântu' Andrei orice muncă în afară încetează, în general. De acum e epoca vieții sociale în interiorul satului, a șezătorilor, a cetei de feciori, a petrecerilor de Crăciun și de după Crăciun până la lăsata secului. Și aceasta e perioada de iarnă.

Am inversat aci intenționat raporturile. De sigur că ciclul de schimbări anuale al naturii este aci fenomenul primar și hotărîtor și al ritmicii vieții sociale și al diviziunii timpului de către grupul social. Ceea ce voesc să afirm e că aceste diviziuni sau cadre de timp nu se orientează direct pe cursul schimbărilor naturii, ci numai *prin* (à travers) mediul social, adică *prin* organizarea perioadelor de activitate socială a grupului. Am avea astfel, analitic, întâiu ciclul de schimbări ale naturii, pe el s'ar fixa ritmica activității grupului social, cu perioadele sale de muncă. Punctele de legătură ale cursului naturii cu ritmica activității sociale o formează anumite zile luminate, praznice, ca Sfinții, Sf. Constantin și Elena, Sf. Maria ș. a. Intre ele — și nu între zile neutre, oarecari — se determină, în ultimul rând, timpurile anului.

Fapt este că toate momentele importante de muncă în sat sunt legate de asemenea date festive, cari marchează, pe de altă parte și etape ale dezvoltării vegetației (sau ale naturii în gen). Toate aceste date împreună — puncte statornice de orientare pentru țăran — alcătuiesc adevăratul *calendar sătesc*. Am urmărit în câteva exemple mai sus, unele din punctele lui de reper. Ne oprim aci și asupra altora, subliniind însă că în vieța satului ele sunt foarte numeroase.

Astfel, țăranul știe că odată cu *Sfinții* vine și noua vegetație; el poate pune fără grije ovăsul (f. 115). Vin *Blagoveșteniile* (25.III st. n.), el poate să scoată porcii și oile la câmp; nu-i mai mor de foame (f. 206). Tot atunci încep și broaștele să cânte.

Broaștele dacă cântă înainte de *Blagoveștenii* îngheață și nu mai pot cânta. Apoi asta-i cam *calendar adevărat* cu broaștele. Iele la *Blagovește* trebuie să cânte dintâi (f. 193).

La *Sfântu' Gheorghe*, plugarul să aibă pus tot în pământ (f. 115). Dacă vede atunci cioara în capul holdei, să tragă nădejde de bună recoltă (id.). *Până la Sân-Chetru* (Sân-Petru — 29.VI st. n.) nu se mănâncă mere (f. 206). La *Sfântu-Ilie*, dacă găsește omul tulei de fript, e semn bun (f. 115). La *Preobreajin* atunci să schimbă frunza, dacă-i vara secetoasă. La *Ziua Crucii*, să aibă orice om, ăl sărac două feldere, ăl bogat barem o găleată însămânțate (f. 115) ș. a. m. d.

Calendarul acesta dobândește, împreună cu rândul muncilor legate de el, o realitate oarecum autonomă de schimbările naturii și un caracter absolut (care pare a comanda chiar acestor schimbări). Faptul se arată mai cu seamă în momentul în care voim să despărțim cele două planuri, planul schimbărilor naturii și planul timpului organizat al grupului social. Experiența aceasta ne este oferită, fără să o căutăm, în reforma calendarului nostru, adică în trecerea dela stilul vechiu, la stilul nou.

Am putut observa la mai toate informațiile de mai sus, privitoare la praznice, mențiunea că ele urmează a fi socotite pe stilul vechiu. Intr'adevăr, stilul vechiu reprezintă orânduirea locală a timpului. Sentimentul de opoziție față de noul calendar, sentiment general în toate unitățile care trăiesc vechea vieță tradițională, se bazează pe acest fapt real: ruperea legăturii dintre ritmica vieții sociale fixată pe vechile praznice, acum deplasate cu 13 zile, și marea rânduială a firii care rămâne mereu aceeași.

Trebue să înțelegem calendarul local (și în general sătesc) ca ieșit dintr'o veche organizare a vieții și a muncii grupului pe elementele naturii locale. El poartă semnificația armonizării societății în marele mediu cosmic. Pentru generațiile care vin, praznicile formează stâlpii de susținere a acestei organizări în timp a vieții grupului. Odată cu mutarea praznicelor (după

noul stil) această organizare locală tinde să se mute și ea, dar se lovește de nepotrivirea cu cursul natural al timpului. Astfel țăranul drăgușan este adus să constate că cursul naturii se potrivește (urmează) pe stilul vechiu, nu însă pe cel nou. Praznicele, socotite acum ca *date ale unui timp absolut*, servesc aci ca puncte de reper pentru însăși schimbările naturii.

Noi socoteam toate după stilu' vechiu, că se lovea mai bine ne spune un informator și tot el, în legătură cu un praznic, Ziua Crucii, adaogă:

Nici nu se loghește de loc după stilu' nou (f. 115).

Dar iată întregul proces al stilurilor așa cum ne este înfățișat într'o informație locală:

Rânduiala veche ie mai bună.

Vezi, dumneata, Sfânta Maria asta o vint; cân' vine Sfânta Maria, noi nu putem să sămănăm după asta.

După Ziua Crucii a veche stai o săptămână să gați cu sămănăturile. Atunci ie timpu' ăl mai bun. Grâu' cu trei zile înainte (de ziua Crucii) și cu trei zile în urmă să-l poți semăna. Atunci nu-l bate burhaiu'. Să pune așa o boaștină pă Olt și pă urmă să ridică și să pune pă câmp. Da vezi, după Ziua Crucii a nouă nu-i timpu' să sămănăm.

Oile cân' le trimete la munte? După Sf. Constantin și Iliana a veche, nu după a nouă. Și cân' ghin dă la munte, tot după timpu' vechiu țin seama, că ghin după Sfânta Maria veche, nu după a nouă.

Calendaru' ăl vechiu, pă ăla o trebuit să ni-l lase (f. 39.).

Și apoi, cu un sentiment de amărăciune:

Cine ne-o fi stricat praznicele noastre de nu mai sânt bune! (f. 116).

Problema aceasta a stilurilor, trebuie să o notăm, e o problemă reală numai pentru grupul care trăiește vechea viață autohtonă. Pentru sătenii însă, cari prin drumurile sau șederea lor în alte părți, s'au desprins din această viață, problema calendarului nou încetează să se mai pună. Răspunsurile lor rămân însă, tot atât de semnificative pentru lămurirea vechei concepții locale a timpului. Iată bunăoară ce ne spune un sătean, fost un timp în America:

Iei (sătenii) cred că-i bine și după calendaru' vechiu și după ăl nou. Da ieu cred că-i mai bine după ăl nou, că ălelalte nații, Francezii etc., socoteau mai bine. Sânt unii dă zic că *toată rânduiala mergea după calendaru' ăl vechiu*. Da rânduiala merge și după calendaru' nou, da numa' trebuie să socotești toate, întorsul oilor dela munte, însămănările de toamnă, ș. a. cu două săptămâni mai târziu (dela noile sărbători).

Da ieu nu socotesc diferența, că ieu sărbătoresc Crăciunu' azi ori peste două săptămâni. Tot una ie (f. 38).

Iată, însă, că pentru mulți localnici, nu este « tot una ». Și aci surprindem locul pe care îl ocupă timpul în sensibilitatea grupului social drăgușan

trăind vechile forme de viață ale satului. O zi nu este, în mod indiferent, egală cu alta și, mai cu seamă, o sărbătoare, care este o zonă de timp fastă, nu este egală cu vreo zi de lucru oarecare. Praznicele începătoare de perioade de muncă țin sub stăpânirea lor acțiunile care urmează, iar influențele acestea mistice nu pot fi nici înlocuite nici mutate, din punctul lor de radieră, cu 13 zile înainte. Cursul timpului apare astfel ca o succesiune de inegalități calitative, de deosebite blocuri de durată. Iar întregul rând al zilelor și al praznicelor de peste an se înfățișează, pentru mentalitatea autonomă a grupului, cu un caracter de stabilitate sacră, care duce la reprezentarea unei origini suprafirești a așezării lui. În acest sens vine răspunsul, plin de pitoresc, al unei bătrâne informatoare, care prezintă rânduirea timpului ca operă a Sfinților.

Ieu așa zic, în prostia mea, că praznicele astea adevărate le-o așezat Sfinții (f. 116).

Incheiem cu acest document înfățișarea cadrelor de timp la Drăguș.

SCHEME NUMERICE

Există dincolo de aceste scheme de spațiu și de timp, scheme încă mai generale care să fie proprii grupului drăgușan? Ne gândim aci la scheme numerice, dar noi mai mult punem problema decât o rezolvăm.

Am vorbit mai sus de hexagonul pe care l-am putea forma din cele șase puncte cardinale ale schemei spațiale Nr. 2 (Tbl. III). Dar nici acest hexagon, nici sistemul numeric care se bazează probabil pe el — și pe care îl găsim în sistemul nostru orar și anual de origine chaldeiană: 6, 12, 24, 60, 360, ca și numărul pe duzini, nu sunt reale la Drăguș.

Dacă am putea vorbi aci de vreo schemă analoagă, aceasta ar fi mai curând crucea în patru puncte. Această cruce o găsim spațial în cele patru unghiuri ale zării (căci drăgușenii nu socotesc 6 puncte cardinale), o găsim și pe cer fixată de cei patru nuseferi. În cruce se pun snopii în claie (câte patru pe un rând). « Sunt patru timpuri peste zi, tot ca și anu' (f. 207) ». Aceasta ne-ar permite să desprindem ca număr fundamental numărul 4. Ar veni apoi multiplii lui. Întâiu: $8=2 \times 4$. Dar pe 8 îl întâlnim foarte puțin aci. Il găsim abia într'o formulă cosmografică, nici aceasta de valoare generală, înfățișând numărul de zile al unei faze lunare: 8 zile lună nouă, 8 zile lună plină, 8 zile lună veche.

Pe $12=3 \times 4$ îl găsim în cele trei cruci de snopi cari alcătuiesc claia de bucate. Pe $16=4 \times 4$ se pare că-l găsim în unitățile de volum: o felderă = 16 copuri (?). Tot între unitățile de volum găsim și un alt multiplu, găleata egală cu patru feldere.

Prezentăm aci mai mult sugestii pentru o cercetare care necesită un material mult mai vast. Asemenea scheme numerice formate presupun o elaborare care cere dincolo de ea un spațiu social incomparabil mai larg decât restrânsul câmp al vieții drăgușene. Noi ne mărginim aci să indicăm termenii problemei, adăogând că în formele acestea rudimentare, schemele numerice pot fi multiple în același grup social (alături de o schemă bazată pe 4, poate sta alta bazată pe 3 și 9, cum întâlnim adesea în sistemele de magie).

TABLOUL IV. — INFORMATORI

Nr. curent	Numele și pronumele	Relații	Anul cercetării	Vârsta	Informațiile
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	A) Bărbati				
1	Ion Biliboacă	—	1934	18 ani	Tab. II, A 17.
2	Gh. Biliboacă	—	1934	11 ani	Id. A 20.
3	Iacob Bobeica	Clase primare.	1938	68 ani	Fișele: 170, 190, 214, 230 și Tab. II A 5.
4	Iacob I. Bogdan (Iacobu Băcănoiuului)	6 cl. prim., fost în Sibiu, București, Bosnia.	1934	59 ani	Tab. II A 8.
5	Petre Bogdan	—	1934	72 ani	Tab. II A 2 și fișa 101.
6	Gheorghe Codrea (Gheorghe al Boieroiului)	6 cl. prim., cântăreț la Biserică, fost în Făgăraș, Ciuc, Sibiu.	1932	58 ani	Fișele: 10, 37.
7	Gheorghe Codrea	Clase primare	1934	22 ani	Tab. II A 16.
8	Spiridon Codrea	—	1934	70 ani	Id. A 3.
9	Cezar Fogoroș (Țăzaru Ghicului)	6 cl. pr., cantor, fost Sibiu, Brașov, Galiția	1932	38 ani	Fișa 62.
10	Ion Fogoroș (Cuța Tucului)	6 cl. pr., fost Sibiu, Galiția, prins în Siberia, emigrat America.	1932	52 ani	Fișele: 34, 54, 70.
11	Ioaniche Fogoroș (Ioaniche lu Samoilă)	5 cl. pr., fost în Sibiu, Brașov, Buc., America	1934	46 ani	Tab. II A 12.
12	Niculae Fogoroș	6 cl. primare.	1934	34 ani	Fișele: 82, 83, 102, 106, 115, 117.
13	Solomon Fogoroș	6 clase primare	1932	18 ani	Fișa 41.
14	Toma Fogoroș (Toma Prunarului)	5 cl. pr., fost în Sibiu, Rusia.	1932	44 ani	Fișele: 15, 18, 21, 25, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 72.
15	Vasile Fogoroș	5 cl. pr., fost Sibiu, Brașov, Călărași.	1932	35 ani	Fișa 63.
16	Aurel Gușeală	In școala primară	1932	—	Fișa 24.
17	Adam Halmagi	Cl. prim.	1938	62 ani	Tab. II A 7 și f. 151, 190, 230.
18	Gheorghe Husea (Ghica Damului)	Analfabet.	1929	83 ani	Fișa 6 bis.
19	Cezar Jurcovan	In Școala primară	1934	13 ani	Tab. II A 18.
20	Dumitru Jurcovan	—	1934	64 ani	Tab. II A 4.
21	Matei Jurcovan (Mateiu Cârligii)	Cioban.	1934	66 ani	Fișele: 85, 86, 94, 97, 98, 99, 104, 105, 103, 110, 111, 112, 113, 114, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 129, 130, 131, 140, 150, 160, 161, 162, 192, 193, 215, 217.
22	Ilie Jurcovan	—	1938	62 ani	Tab. II A 4 și fișa 154.
23	Gheorghe Poparad	Cioban	1929	53 ani	Fișele: 2, 7, red. de D. C Amzăr.
24	Gheorghe Poparad (fratele baciului)	In șc. primară	1934	12 ani	Tab. II A 19.
25	Ion Poparad	5 cl. pr., baciul stănei	1934	23 ani	Fișele: 86, 87, 93, 126.
26	Nic. Poparad	Cl. prim., fost primar, în tinerețe cioban	1934	50 ani	Tab. II A 9.
27	Alexandru Rogoza	—	1938	—	Fișele: 136, 137, 138, 139, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 224.
28	Gh. Rogoza (fiul lui Al. Rogoza)	—	1938	—	Fișele: 199, 202, 204, 206, 208, 209, 210, 211.
29	Gh. Rogoza	Student.	1929	—	Fișa nr. I red. personal.
30	Iacob Rogoza (Iacovu Ghichii)	6 cl. pr., fost în Sibiu, Cluj, Lemberg, Galiția	1932	38 ani	Fișa 63.
31	Moise Rogoza	Cl. pr., fost cioban	1938	72 ani	Fișele: 132, 133, 134, 135, 163, 164, 165, 166, 168, 171, 173, 174, 176.

Tabloul IV (urmare)

Nr. curent (1)	Numele și pronumele (2)	Relații (3)	Anul cercetării (4)	Vârsta (5)	Informațiile (6)
32	Nic. Rogoza (Laie a lu Isac)	6 cl. pr., fost Sibiu, Buc.	1932	34 ani	Fișele: 23, 76, 77, 107, 108.
33	Nic. Rogoza (al Margălinei)	6 cl. pr., fost Sibiu, Brașov.	1932	66 ani	
34	Nic. Gh. Rogoza (al Ghi-chii Ciungului)	Cl. pr. fost în Brașov, Călărași.	1938	60 ani	Fișele: 141, 142, 153, 155, 156, 172, 205, 207, 225, 226, 227, 229.
35	Vasile Rogoza (Sile a lu Zaharia)	—	1938	76 ani	Fișele: 144, 145, 146, 147, 148, 149, 157, 196, 187, 216.
36	Ion Sirea	Cl. primare	1934	22 ani	Fișele: 86, 89
37	Dionisie Sofonea (Dise al Jicului)	6 cl. prim. fost în Sibiu, Târgu-Muraș.	1932	68 ani	Fișele: 11, 36.
38	Dumitru Sofonea (Trașu Cojocar)	Știe carte fără școală, cojocar, fost Sibiu, Bucu-rești, Galați	1932	38 ani	Fișele: 13, 14, 19, 26, 28, 40, 55, 58.
39	Ion Sofonea (Nică)	4 cl. pr., fost Sibiu, Buc. Cernăuți.	1934 1938	27 ani	Tab. II A 15 și fișele: 177, 178, 179, 183, 185, 199, 204, 206, 208, 209, 210, 211.
40	Matei I. Sofonea	6 cl. pr., fost în Brașov, Sibiu, refug. Moldova	1932	60 ani	Fișele: 20, 33, 35, 66.
41	Matei Isac Sofonea (Mateiu lu Isac)	2 cl. pr., fost Brașov, Făgăraș, America	1934	50 ani	Tab. II A 10.
42	Vasile Sofonea	—	1929	73 ani	Fișele: 3 și 9 (redactate Stefania Cristescu).
43	Isac Stanimir	6 cl. pr., fost Brașov Sibiu, Buc., Galiția, America	1932	51 ani	Fișele: 53, 71 (f. 53 red. Oct. Iosif).
43	Gheorghe Stoia	Cl. primare	1932	—	Fișa 53.
45	Iosif Stoia (Jica lu Spiridon)	Cl. pr., fost în America	1932	65 ani	Fișa 38.
46	Iacob Tătaru (Iacovu lu Tureanu)	3 cl. pr., fost în Călărași București, Budapesta	1934	35 ani	Tab. II A 13.
47	Spiridon Gh. Tătaru (Donu lu Bacioc)	6 cl. pr., fost Brașov, București, America	1934	48 ani	Tab. II A 11.
48	Ion Trâmbițașu	4 cl. prim., fost în Brașov, București, Sibiu	1934	33 ani	Tab. II A 14
49	Matei Trâmbițașu	—	1934	72 ani	Tab. II A 1

Tabloul IV (urmare)

Nr. curent (1)	Numele și pronumele (2)	Relații (3)	Anul cercetării (4)	Vârsta (5)	Informațiile (6)
B) Femei					
1	Ana Bota	Știe carte	1929	60 ani	Fișa 4.
2	Zenovia Bogdan	—	1938	—	Fișele: 167, 169, 191.
3	Agărtina Codrea (Gărtina Nichii Gh.)	Nu știe carte, fost Făgăraș, Sibiu.	1934	56 ani	Tab. II B 5.
4	Ana Codrea	—	1934	20 ani	Tab. II B 15.
5	Sinefta Codrea	—	1934	60 ani	Tab. II B 3 și f. 88, 189.
6	Siana Craiului	—	1938	58 ani	Fișele: 143, 175, 228.
7	Rafira S. Digă (Hira Dăghii)	Analfabetă, fost Făgăraș, Sibiu, Ciuc.	1932	47 ani	Fișele: 24, 30, 32, 75 și Tab. II B 7.
8	Ana Fogoroș	In șc. primară	1934	12 ani	Tab. II B 18
9	Ilina Fogoroș	Analfabetă, fost Făgăraș, și București.	1929 1932 1934	58 ani	Tab. II B 2, fișele: 5, 6, 39, 62, 69, 29, 78, 79, 80, 116.
10	Rafira I. Fogoroș (Hira Tucului)	Analfabetă, fost Brașov, Sibiu, Sighișoara, Buc. Călărași	1932 1934 1938	52 ani	Tab. II B 4, fișele: 8 (red. D. C. Amzăr), 22, 16 bis, 27, 31, 34, 54, 67, 68, 73, 90, 92, 95, 96, 100, 109, 158, 159, 188, 194, 195, 196, 197, 198, 213, 218, 219, 220, 221, 222, 223.
11	Emilia Gușeală	6 cl. primare	1932	—	Fișele: 17, 24, 32, 57.
12	Maria Jurcovan	—	1934	—	Fișa 81.
13	Rafira Jurcovan (Hira lu Nistor)	Analfabetă, fost Făgăraș	1934	45 ani	Tab. II B 9.
14	Siana Fogoroș (fiica Raf. Fogoroș)	—	1932	34 ani	Fișa 52.
15	Sofia Munteanu	—	1934	43 ani	Tab. II B 10.
16	Ana Racu	Cl. prim.	1934	17 ani	Tab. II B 16.
17	Margalina Rogozea	—	1932	—	Fișa 16.
18	Maria Rogozea (a lu Bacioc)	Analfabetă, fost la Făgăraș Ciuc.	1932	74 ani	Tab. II B 1 și fișele 94 bis, 56, 128.
19	Maria Al. Rogozea	—	1934	28 ani	Tab. II B 12, fișa 152.
20	Siana Rogozea	Cl. prim.	1934	28 ani	Tab. II B 14 și fișa 118.
21	Silvia Rogozea (Silvia Ghichii)	2 clase primare.	1934	34 ani	Tab. II B 13.
22	Siana M. Sitea	—	1943	45 ani	Tab. II B 8
23	Sofia lui M. Sitea	Cl. prim.	1934	14 ani	Tab. II B 17.
24	Eva D. Sofonea (a lu Cojocar)	1 clasă pr., fost București, Brașov, Făgăraș	1932	31 ani	Fișa 14.
25	Eva I. Sofonea (Țica Lascului)	2 cl. pr. fost Sibiu, Brașov	1934	40 ani	Tab. II B 11.
26	Siana M. Sofonea (Siana lu Samoilă)	Analfabetă, fost Brașov, Sibiu.	1934	53 ani	Tab. II B 6.
27	Anica și Victoria Tătaru (surori)	Cl. prim.	1934	—	Fișa 81.
28	Eva Tătaru	—	1938	56 ani	Fișele: 167, 169, 191.
29	Elisabeta Trâmbițașu (Veta dela Moară)	Cl. prim., fost Făgăraș, Ciuc	1932	35 ani	Fișa: 24.
30	Gherghina Trâmbițașu (Ghina dela Moară)	Analfabetă, fost Făgăraș, Ciuc.	1932	64 ani	Fișele: 12, 17, 24, 30, 32.
31	Rafira I. Trâmbițașu (R. a Nichii lu Molă)	Analfabetă, fost Făgăraș Sibiu.	1932	64 ani	Fișele: 59, 60, 61, 64, 74.

- Vol. I. Populația, 1941, XVI + 146 p.
 Vol. II. Situația economică, 1941, 296 p.
 Vol. III. Starea sanitară și starea culturală (în curs de publicare).
 Vol. IV. Contribuții la tipologia satelor românești. I. Sate agricole și pastorale, 1943, 182 p.
 Vol. V. Contribuții la tipologia satelor românești. II. Sate cu ocupații anexe, 1942, 220 p.
5. PORTUL ȘI INDUSTRIA CASNICĂ TEXTILĂ ÎN MUNȚII APUSENI, de Lucia Apolzan, 1944, 250 p.
  6. CERCETĂRI ASUPRA MAGIEI la Românii din Munții Apuseni, de Gh. Pavlescu (în curs de publicare).
  7. CEATA FECIORILOR DIN DRĂGUȘ. Contribuții la definirea unităților sociale, de Gh. Focșa (în curs de publicare).
  8. IMIGRĂRI ȘI COLONIZĂRI ÎN DOBROGEA, de Aurel Boia (în curs de publicare).
  9. MĂLĂIEȘTI, un sat din Transnistria, de Gh. Serafim (în curs de publicare).

B. STUDII ȘI CERCETĂRI

1. TEORIA MONOGRAFIEI SOCIOLOGICE, de Traian Herseni. Cu un studiu introductiv: Sociologia monografică, știința a realității sociale, de Prof. D. Gusti, 1934, 166 p. Epuizat.
2. TEHNICA MONOGRAFIEI SOCIOLOGICE, de H. H. Stahl, 1934, 184 p.
3. SOCIOLOGIA MILITANS. Introducere la Sociologia Politică, de Prof. D. Gusti, 1934, XII + 614 p. (Epuizat, în curs de publicare ediția II-a).
4. REALITATEA SOCIALĂ. Incercare de ontologie regională, de Traian Herseni, 1935, 174 p.
5. TRAVAUX DU XIV-e CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE. Communications. 1939, (5 volume publicate în limbile: engleză, franceză, germană și italiană).
 Série A: Les unités sociales. 1-er Vol. XII + 160 p.
 Série B: Le village, 1-er Vol., XII + 158 p.; II-e Vol., XII + 158 p.
 Série C: La ville, 1-er Vol., XII + 150 p.
 Série D: Le village et la ville, 1-er Vol., XII + 166 p.
6. INDRUMĂRI PENTRU MONOGRAFIILE SOCIOLOGICE, redactate sub direcția științifică a Profesorului D. Gusti și conducerea tehnică a lui Traian Herseni, 1940, 560 p. (Ed. II în curs de publicare).
7. BIBLIOGRAFIA SATULUI ROMÂNESC, întocmită sub conducerea lui N. Georgescu-Tistu (în curs de publicare).
8. SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ. Incercare istorică, de Traian Herseni, 1940, 168 p.
9. PROBLEME DE SOCIOLOGIE PASTORALĂ, de Traian Herseni, 1941, 224 p.
10. METODA PENTRU CERCETAREA SOCIOLOGICĂ A FAMILIEI ÎN ROMÂNIA, de Xenia Costa-Foru-Andrescu (în curs de publicare).
11. ANCHETA SOCIOLOGICĂ UNIVERSITARĂ. Viața studenților la Facultatea de Filosofie și Litere din București în 1930, de Roman Cressin (în curs de publicare).
12. ISTORICUL ȘI SEMNIFICAȚIA INSTITUTULUI DE ȘTIINȚE SOCIALE AL ROMÂNIEI, de Prof. D. Gusti (în curs de publicare).
13. TEME PENTRU O METODOLOGIE JURIDICĂ privită ca disciplină autonomă, de Mircea I. Manolescu (în curs de publicare).

(urmare la p. IV copertă).

C. NOTE ȘI COMUNICĂRI

1. SOCIOLOGIA RURALĂ, de Traian Herseni, 1941, 32 p.
2. D. GUSTI ȘI ȘCOALA SOCIOLOGICĂ DELA BUCUREȘTI, XXV ani de învățământ universitar (1910—1935), 1937, 332 p.
3. PUBLICAȚIILE ȘCOALEI SOCIOLOGICE DELA BUCUREȘTI. Bibliografie, de Paula Herseni, 1939, 36 p.
4. INSTITUTUL DE ȘTIINȚE SOCIALE AL ROMÂNIEI, 25 ani de publicații 1919—1944, 140 p.

D. TEXTE ȘI TRADUCERI

1. CRITICA RAȚIUNII PRACTICE, de Immanuel Kant. În românește de D. Amzăr și R. Vișan, cu contribuții de C. Rădulescu-Motru și Nae Ionescu. 1934, XLVI + 160 p.

E. BIBLIOTECA ASOCIAȚIEI PENTRU STUDIUL ȘI REFORMA SOCIALĂ

F. BIBLIOTECA DE POLITICĂ SOCIALĂ

G. PRELEGERI ȘI COMUNICĂRI PUBLICE

1. NOUA CONSTITUȚIE A ROMÂNIEI, 23 prelegeri publice. 1923, VIII + 536 p. (Epuizat).
2. DOCTRINELE PARTIDELOR POLITICE, 19 prelegeri publice, 1924, 304 p. (Epuizat).
3. POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI, 19 prelegeri publice, 1925, XII + 706 p.
4. POLITICA CULTURII, 30 prelegeri și comunicări, 1930, X + 558 p.

H. PUBLICATIONS DU CENTRE DE HAUTES ÉTUDES INTERNATIONALES

2. PUBLICAȚIILE INSTITUTELOR SOCIALE REGIONALE

I. INSTITUTUL SOCIAL BANAT-CRIȘANA.

A. Periodice:

REVISTA INSTITUTULUI SOCIAL BANAT-CRIȘANA, Anii I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X și XI (1933—1943).

B. Volume:

1. ANCHETĂ MONOGRAFICĂ ÎN COMUNA BELINȚA (1938), VI + 406 p.
2. MONOGRAFIA COMUNEI SÂRBOVA (jud. Timiș-Torontal), 1939, 392 p.

II. INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA.

BULETINUL INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA, Tomul I (1937), Tomul II (1938).

PREȚUL LEI 300.